

พระคัมภีร์

ชาดก และ อรรถกถาชาดก

บาลี-ไทย

เล่ม ๑

(บาลี ภาค ๑ ตอนที่ ๑)

JĀTAKAPĀLI and JĀTAKAṬṬHAKATHĀ

Pāli - Thai

Volume I

(Pāli Part I First Section)

ฉบับภูมิพโลภิกขุ

พุทธศักราช ๒๕๕๗

อักษรย่อพระคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับสยามรัฐ
ที่ใช้อ้างอิงในพระคัมภีร์ฉบับภูมิพลโลกิขุ

คำย่อ	วินยปิฎก	คำเต็ม
วิ. มหาวิภังค.	วินยปิฎก	มหาวิภังค
วิ. ภิกขุณี.	วินยปิฎก	ภิกขุณีวิภังค
วิ. มหา.	วินยปิฎก	มหาวคฺค
วิ. จุ.	วินยปิฎก	จุลลวคฺค
วิ. ป.	วินยปิฎก	ปริวาร
ที. ส.	ทีฆนิกาย	สีลกขนฺธวคฺค
ที. มหา.	ทีฆนิกาย	มหาวคฺค
ที. ปา.	ทีฆนิกาย	ปาฎิกวคฺค
ม. มุ.	มชฺฌิมนิกาย	มูลปณฺณาสก
ม. ม.	มชฺฌิมนิกาย	มชฺฌิมปณฺณาสก
ม. อุ.	มชฺฌิมนิกาย	อุปริปณฺณาสก
ล. ส.	ลัษฺยตฺตนิกาย	สคาถวคฺค
ล. นิ.	ลัษฺยตฺตนิกาย	นิทานวคฺค
ล. ขนฺธ.	ลัษฺยตฺตนิกาย	ขนฺธวารวคฺค
ล. สฬา.	ลัษฺยตฺตนิกาย	สฬายตนวคฺค
ล. มหา.	ลัษฺยตฺตนิกาย	มหาวารวคฺค
อ. เอกก.	อ.คฺคตฺตรนิกาย	เอกกนิปาต
อ. ทุก.	อ.คฺคตฺตรนิกาย	ทุกนิปาต
อ. ติก.	อ.คฺคตฺตรนิกาย	ติกนิปาต
อ. จตุกก.	อ.คฺคตฺตรนิกาย	จตุกกนิปาต
อ. ปญฺจก.	อ.คฺคตฺตรนิกาย	ปญฺจกนิปาต
อ. ฉกก.	อ.คฺคตฺตรนิกาย	ฉกกนิปาต
อ. สตฺตก.	อ.คฺคตฺตรนิกาย	สตฺตกนิปาต
อ. อฏฺฐก.	อ.คฺคตฺตรนิกาย	อฏฺฐกนิปาต
อ. นวก.	อ.คฺคตฺตรนิกาย	นวกนิปาต

คำย่อ

คำเต็ม

อจ. ทสก.	อจตุตถนิคาย	ทสกนิปาต
อจ. เอกาทสก.	อจตุตถนิคาย	เอกาทสกนิปาต
ขุ. ขุ.	ขุทฺทนิคาย	ขุทฺทกปาฐ
ขุ. ฐ.	ขุทฺทนิคาย	ธมฺมปทคาถา
ขุ. อุ.	ขุทฺทนิคาย	อุทาน
ขุ. อิติ.	ขุทฺทนิคาย	อิติวุตฺตก
ขุ. สุ.	ขุทฺทนิคาย	สุตฺตนิปาต
ขุ. วิ.	ขุทฺทนิคาย	วิมานวตฺต
ขุ. เปต.	ขุทฺทนิคาย	เปตวตฺต
ขุ. เถร.	ขุทฺทนิคาย	เถรคาถา
ขุ. เถรี.	ขุทฺทนิคาย	เถรีคาถา
ขุ. ชา.	ขุทฺทนิคาย	ชาตก
ขุ. มหา.	ขุทฺทนิคาย	มหานิทฺเทศ
ขุ. จุฬ.	ขุทฺทนิคาย	จุฬนิทฺเทศ
ขุ. ป.	ขุทฺทนิคาย	ปฏิสมฺภิทามคฺค
ขุ. อ.	ขุทฺทนิคาย	อปทาน
ขุ. พุทฺธ.	ขุทฺทนิคาย	พุทฺธวีส
ขุ. จริยา.	ขุทฺทนิคาย	จริยาปิฎก
อภิ. สั.	อภิธมฺมปิฎก	ธมฺมสงฺคณี
อภิ. วิ.	อภิธมฺมปิฎก	วิภงฺค
อภิ. ธา.	อภิธมฺมปิฎก	ธาตฺตคา
อภิ. ปุ.	อภิธมฺมปิฎก	ปุคฺคลปญฺจตฺติ
อภิ. ก.	อภิธมฺมปิฎก	กถาวตฺต
อภิ. ย.	อภิธมฺมปิฎก	ยมก
อภิ. ป.	อภิธมฺมปิฎก	ปฏฺจาน

อักษรย่อพระคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับต่าง ๆ

คำย่อ

คำเต็ม

ส.	สีหฬโปกฺก	(ฉบับสิงห์)
ม.	มรุมโปกฺก	(ฉบับพม่าเดิม)
ฉ.	ฉฏฺฐสงฺคีติโปกฺก	(ฉบับสังคายนาครั้งที่ ๖)
รา.	รามณฺญโปกฺก	(ฉบับมอญ)
ไป.	ไปราณโปกฺก	(ฉบับไบลานเก่า)
อ.	อิงฺคสิโปกฺก	(ฉบับอังกฤษ เดิมใช้ย่อว่า อ.)
ก.	กตุจโปกฺก	(คัมภีร์บางฉบับ)

(๖๕)

TRANSLITERATION OF THE THAI ALPHABET

As used in this pāli text

of

THE BHŪMIBALOBHIKKHU FOUNDATION

VOWELS - 8

ะ a ำ ā ิ i ี ī , u , ū ะ e ो o

CONSONANTS - 33

ก ka	ข kha	ค ga	ฆ gha	ง ria
จ ca	ช cha	ช ja	ฉ jha	ฌ ña
ฎ ta	ฏ tha	ฑ da	ฒ dha	ณ na
ด ta	ต tha	ท da	ธ dha	น na
ป pa	ผ pha	พ ba	ภ bha	ม ma
ย ya	ร ra	ล la	ว va	
ส sa	ห ha	ฬ la	ม̄ m̄	

FIGURES

๑ 1 ๒ 2 ๓ 3 ๔ 4 ๕ 5 ๖ 6 ๗ 7 ๘ 8 ๙ 9 ๐ 0

COMBINATION

ก ka	กา kā	กี ki	กี kī
กุ ku	กู kū	เก ke	เก ko

สารบาญ
พระคัมภีร์ชาดกและอรรถกถาชาดก
บาลี-ไทย
เล่ม ๑
(บาลี ภาค ๑ ตอนที่ ๑)

เรื่อง	หน้า
กถาเริ่มพระคัมภีร์	๑
นิทานกถา	๕
๑. พุเรนิทานกถา	๗
สุเมธกถา (เรื่องพระสุเมธ)	๙
๒. อวิพุเรนิทานกถา	๑๗๕
๓. สันติเกนิทานกถา	๒๘๐

ชาติกัฏฐกถา อรรถกถาชาดก

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสฺส.

ขอนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น.

กถารมุกถา

ชาติโกฏิสหสฺเสหิ
ปมาณวหิตํ หิตํ
โลกสฺส โลกนาถน
กตํ เยน มहेสินา.
ตสฺส ปาเท นมสฺสิตฺวา
กตฺวา ธมฺมสฺส จญฺชลิ
สํมญฺจ ปติมานตฺวา
สพฺพสมฺมานภาชนํ.
นมสฺสนาทีโน^๑ อสฺส
ปุณฺณสฺส รตนตฺตเย
ปวตฺตสฺसानุภาเวน
เฉตฺวา สพฺเพ อุตฺทเว.
ตํ ตํ การณมาคมุม
เทสิตานิ ชุตฺติมตา

กถาเริ่มพระกัมภีร์

สมเด็จพระบรมโลกนาถ ผู้ทรง
เป็นพระมหาฤาษี ทรงกระทำ
ประโยชน์เกื้อกูล อันหาประมาณ
มิได้แล้วแก่โลก นับได้หลายพัน
โกฏิชาติพระองค์ใด. ข้าพเจ้าขอ
กราบพระบาท ของสมเด็จพระบรม
โลกนาถพระองค์นั้น และขอกระทำ
อัญชลีแด่พระธรรม ทั้งขอ
นอบน้อมพระ(อริย)สงฆ์ ผู้เป็นที่
รองรับความนับถือทั้งปวง. ขอให้
ข้าพเจ้าตัดเสียได้ ซึ่งสรรพอันตราย
ด้วยอำนาจแห่งบุญ มีการเคารพ
นอบน้อมเป็นต้นนั้น อันได้กระทำ
แล้วในพระรัตนตรัย. เรื่องที่เกิดแล้ว

^๑ สี่ นมสนาทีโต

อปนุณณาทีนึ ปุรา
 ชาตกาณิ มเหสิณา.
 ยานิ เยสุ จิรั สตุธา
 โลกนิตฺตธรรณตฺติโก
 อนนฺเต โพิธิสมฺภาเร
 ปริปาเจสิ นายโก.
 ตานิ สพุพานิ เอกซุณฺ
 อาโรเปนฺเตหิ สงฺคหฺ
 ชาตกั นาม สงฺคีตฺ
 ธมฺมสงฺคาหเกหิ ยํ.
 พุทฺธวิสฺสุสฺส เอตฺสฺส
 อิจฺจนฺเตน จิรฺภูจิตฺ
 ยาจิตฺ อภิกนฺตฺวาน
 เถเรน อตฺตทสฺสุสิณา
 อสฺสัสมฺภูจิวินาเรน
 สทา สฺพุทฺธวิหารินา^๑

แต่เก่าก่อนเหล่าใด มีเรื่อง
 อปินุณกชาดกเป็นต้น อันพระ
 ศาสดาผู้ทรงมีความรุ่งเรือง ทรงเป็น
 พระมหาฤาษี ได้ทรงอาศัย
 เหตุการณ์ (ของเรื่อง) นั้น ๆ แสดง
 ไว้แล้ว พระศาสดาผู้ทรงมีพระ
 ประสงค์ จะรู้ชนสัตว์โลก (ให้
 พันทุกข์) ผู้ทรงเป็นผู้นำ ได้ทรง
 นำเพ็ญพระบรมโพธิสมภาร^๑ อัน
 หาที่สุดมิได้สิ้นกาลช้านาน (มี
 ปรากฏอยู่) ในเรื่องที่เกิดแล้วแต่
 เก่าก่อนเหล่าใด. เรื่องที่เกิดแล้วแต่
 เก่าก่อนเหล่านั้นทั้งหมด พระธรรม-
 สังคานกอาจารย์ ได้ยกเอามา
 รวบรวมเข้าเป็นหมวดหมู่เดียวกัน
 ร้อยกรองไว้ เรียกชื่อว่า ชาดก^๒

^๑ สี่ สพุทฺธวิหารินา.

^๑ ธรรมที่เป็นโพธิสมภาร ๑๐ ประการ คือ ทาน ๑
 ศีล ๑ เนกขัมม คือ ผนพช ๑ ปัญญา ๑ วิริยะ
 ๑ ขันติ ๑ สัจจะ ๑ อธิษฐาน คือ ตั้งความ
 ปรรณนา ๑ เมตตา ๑ อุเบกขา คือ วางเฉย
 ทั้งในสุขทั้งในทุกข์ ๑

^๒ เป็นองค์หนึ่ง ในนวงค์สัตตสุตฺตสํ (คำสอนของ
 พระศาสดามีองค์ ๙ คือ สุตตะ เคยยะ
 เวยยาकरणะ คาถา อุทาน อิติวุตตกะ ชาดก
 อัปมุตตรรรม และเวทลละ)

ตถเว พุทธมิตฺเตน

สนฺตจิตฺเตน วิญญูณา.

มहींสาสกโวสมฺหิ

สมฺภูเตน นยญญูณา

พุทฺธเทเวน จ ตถา

ภิกฺขุณา สุทฺธพุทฺธิณา.

มหาปริสฺสจริยานิ

อานุกาโว อจินฺตียิ

ตสฺส วิชฺโชตยฺนตสฺส

ชาติกสฺสสตฺถวณฺณนํ.

มหาวิหารวาสิณิ

วาจนามคฺคินิสฺสิตํ

(ชาดกนี้)อันใด. ข้าพเจ้า(พระพุทธ-
โฆชะ) อันมีพระเถระทั้ง ๓ คือ
พระอรรถกถาสีเถระ ผู้มีธรรมเป็น
เครื่องอยู่อันบริสุทธิ์ทุกเมื่อ ด้วย
การอยู่อันไม่คลุกคลี ๑ พระพุทธ-
มิตตะ ผู้มีจิตสงบ ผู้รู้แจ้ง ๑
พระพุทฺธเทวะ ภิกษุผู้มีความรู้
อันบริสุทธิ์ ผู้รู้แนบ(แห่งพระธรรม)
ผู้อยู่ในนิกายมหิงสาสกวงศ์ ๑ ซึ่ง
ต่างปรารถนา ความดำรงอยู่สิ้น
กาลนานแห่งพุทธวงศ์นี้มาอาราธนา
แล้ว จักกล่าวพรรณนาความแห่ง
ชาดกนั้น อันสองให้เห็นอานุกาพ
แห่งจริยาของพระมหาบุรุษ ซึ่งเป็น
อจินฺตย^๑ ด้วยอาศัยคำสอนและ

^๑ อจินฺตย สิ่งที่ไม่ควรคิด ๔ ประการ คือ

๑. พุทธวิสัย ความมหัสจรรย์ต่าง ๆ ของพระพุทธเจ้า
๒. ฌานวิสัย ความมหัสจรรย์ต่าง ๆ ของผู้ที่ได้ฌาน
๓. กัมมวิบาก ผลของกรรมทำให้เป็นไปต่าง ๆ
๔. โลกจินตา การคิดเรื่องโลก เช่นคิดว่า ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ แผ่นดิน มหาสมุทร สัตว์ ต้นไม้เป็นต้น ใครเป็นผู้สร้าง.

(อภ. จตฺกก. ๒๑/๑๐๔. มโนรทปฺรณิ ๒/๔๑๖)

ภาสิสุสํ ภาสโต ตํ เม
สาธุ คณฺหนฺตฺ สาธุโวติ.

คำประพันธ์ ของท่านผู้อยู่ในสำนัก
มหาวิหาร เมื่อข้าพเจ้ากล่าวชาดก
นั้น ขอสาธุชนทั้งหลาย จงรับไว้
ให้เป็นประโยชน์เทอญ.

นิทานกถา

สา ปนายิ ชาตกสฺส อตุถ-
วณฺณนา ทูเรนิทานิ อวิทูเรนิทานิ
สนฺติเกนิทานนฺติ อิมานิ ตีณิ นิทานานิ
ทสฺเสตฺวา วณฺณิยมาณา เย นํ
สุณฺนฺติ, เตหิ สมฺภวคฺคมาโต ปฏฺจาย
วิญฺญาตตฺตา ยสฺมา สฺกุจฺจุ วิญฺญาตนา
นาม โหติ, ตสฺมา นํ ตานิ นิทานานิ
ทสฺเสตฺวา วณฺณยิสฺสามิ.

ตตฺถ อาทิโต ตาว เตสํ
นิทานานํ ปริจฺเจโท เวทิตฺวา
ทีปฺงกรปาทมูลสฺมี หิ กตานิหารสฺส
มหาสตฺตสฺส ยาว เวสฺสนฺตรตฺตภาวา
จวิตฺวา ตฺสิตฺปุเร นิพฺพตฺติ, ตาว
ปวตฺโต กถามคฺโค **ทูเรนิทานิ** นาม.
ตฺสิตฺถวานโต ปน จวิตฺวา ยาว
โพธิมณฺเฑ สพฺพญฺณตฺตปฺตฺติ, ตาว
ปวตฺโต กถามคฺโค **อวิทูเรนิทานิ** นาม.
สนฺติเกนิทานิ ปน เตสฺ เตสฺ จานฺสฺ
วิหฺรโต ตสฺมี ตสฺมีเยว จานฺสฺ ลพฺภตีติ.

นิทานกถา

การพรรณนาความของชาดกนี้นั้น
ข้าพเจ้าจะพรรณนาแสดงนิทาน ๓ เหล่านี้
(ก่อน) คือทูเรนิทาน (เรื่องดั้งเดิมใน
กาลไกล) อวิทูเรนิทาน (เรื่องดั้งเดิมใน
กาลไม่ไกล) สันติเกนิทาน (เรื่องดั้งเดิม
ในกาลใกล้) กุลบุตรผู้ฟังชาดกนั้น ย่อม
จะรู้แจ่มแจ้งแล้วด้วยดี ถ้าได้รู้เรื่องดั้งเดิม
เหล่านี้มาแล้วตั้งแต่เริ่มต้น เพราะเหตุนี้
ข้าพเจ้าจักแสดงเรื่องดั้งเดิมเหล่านั้น(ก่อน)
แล้วจึงจักพรรณนาชาดกนั้น.

ในการพรรณนาความของชาดกนั้น
บัณฑิตพึงทราบขั้นตอนแห่งเรื่องดั้งเดิม
เหล่านั้นตั้งแต่ต้นก่อน. เรื่องราวอันเป็นไป
ตลอดระยะเวลา (เริ่มแต่) เมื่อพระ
มหาสัจดิ์ได้กระทำการตัดสินตกลงใจแล้ว
(คือตั้งปรารภนาพุทธภูมิ) แพบพระบาท
ของพระที่ปึงกรพุทฺธเจ้า จนถึงทรงจตุจาก
พระชาติพระเวสสันดร เสด็จจบุตฺติใน
ตฺสิตฺปุรีนั้น ชื่อ**ทูเรนิทาน**. อนึ่งเรื่องราว
อันเป็นไปแล้วตลอดระยะเวลา (เริ่มแต่)
ที่พระมหาสัจดิ์ทรงจตุจากภพตฺสิตฺต จนถึง
บรรลฺพพระสัพฺพญฺณตฺตญาณ ฌ บริเวณ
ได้ต้นโพธิ์นั้น ชื่อว่า **อวิทูเรนิทาน**. ส่วน

สันติเกนิทาน ได้แก่ เรื่องราวของพระ
มหาสัตว์ ขณะประทับอยู่ ณ สถานที่
ต่าง ๆ เฉพาะแต่ละแห่ง (จนถึงสถานที่
เสด็จดับขันธปรินิพพาน) ดังนี้แล.

๑. ทูเรนิทานกถา

ตตริท^๑ ทูเรนิทาน^๑ นาม : อิตโต^๑
กิริ กปฺปสทสทสสาธิกาน^๑ จตฺตุน^๑
อสงเขยยาน^๑ มตฺตเก **อมรวตี** นาม
นคร^๑ อโหสิ. ตตฺต **สุเมธ** นาม
พฺราหมณ^๑ ปฏิวสตี, อุกโต **สุชาโต**
มาตีโต ๑ ปีตีโต ๑ ส^๑สุทฺธคณโก
ยาว สตฺตมา กุลปรีวฏฺฐา อกฺขิตฺโต
อนุปกฺกฺจ ชาติวาเทน อภีโร
ทสฺสนีโย ปาสาทิก^๑ ปรมาย
วณฺณนปฺกฺขรตาย สมฺนุนาคโต.

โส อณฺเฏ^๑ กมฺม^๑ อกฺตฺวา พฺราหมณ-
สิปฺปเมว อุกฺคณฺหิ. ตสฺส ทฺรกาเลเยว
มาตาปีตีโร กาลมก^๑สุ. อถสฺส
ราสิวทฺตมโก^๒ อมจฺใจ อายปีตฺถก^๑
อาหริตฺวา สุวณฺณรชตฺตมณิมุตฺตาทิภริเต
คพฺพา วิวริตฺวา "เอตฺตกฺนฺเต กุมาร
มาตฺตฺสนฺตก^๑, เอตฺตก^๑ ปีตฺตฺสนฺตก^๑, เอตฺตก^๑
อญฺยกเปยฺยกาณฺน^๑"ตี ยาว สตฺตมา

๑. ทูเรนิทานกถา

บรรดานิทาน ๓ เหล่านั้น ชื่อว่า
ทูเรนิทานมีดังต่อไปนี้ : ได้ยินว่า เมื่อ
ล่วงมาได้ ๔ อสงไขย กับอีก ๑ แสนกัป
นับแต่ภัทรกัปนี้ (กัปอันเจริญ คือ
กัปปัจจุบันมีพระพุทธเจ้าถึง ๕ พระองค์)
มีพระนครซึ่งมีชื่อว่า **อมรวตี**. ในนครนั้น
มีพราหมณ์คนหนึ่งชื่อ **สุเมธ** อาศัยอยู่,
ท่านเป็นผู้มีกำเนิดดีทั้งสองฝ่าย คือ ทั้ง
ฝ่ายมารดา ทั้งฝ่ายบิดา เป็นผู้สืบสาย
โลหิตบริสุทธิ์ดี ไม่ปะปนสืบเนื่องกันใน
ตระกูล เป็นชู้คนที่ ๗ ใคร ๆ จะดูหมิ่น
ติเตียนโดยชาติหาได้ไม่ มีรูปร่างน่าดู
น่าเลื่อมใส ประกอบด้วยความเป็นผู้มี
ผิวพรรณงดงามอย่างยิ่ง.

พราหมณ์สุเมธ ไม่ทำกรงงานอย่างอื่น
เรียน(แต่)ศิลปะ ของพราหมณ์อย่างเดียว.
มารดาและบิดาของท่านตายเสีย ในกาล
ที่ท่านยังเยาว์อยู่ที่เดียว. ต่อมา อำมาตย์
ผู้จัดการผลประโยชน์ของท่าน นำสมุด
บัณเฑาะผลประโยชน์มาแล้วเปิดห้องหลายห้อง
อันเต็มไปด้วยรัตนะ มี ทอง เงิน
แก้วมณี และแก้วมุกดา เป็นต้น แล้ว

^๑ ก. ภทฺทกปฺปโต.

^๒ ก. สิวิวทฺตมโก.

กุลปวิฏฐา ธานี อัจฉิขิตวา “เอตติ
ปฏิบัติชชาหิ”ติ อาห.

สุเมธปณฺฑิตโต จินฺนเตสิ “อิมิ ธานี
สิหริตวา มยฺหิ ปิตุปีตามหาทโย
ปฺรโลกํ คจฺจนฺตวา เอกํ กหาปณฺมปิ
คเหตุวา คตา นาม นตฺถิ, มยา ปน
คเหตุวา คมนการณํ กาทุ ฏฺฐตี”ติ.
โส รณฺโถ อาโรเจตฺวา นคเร
ภริญฺจาราเปตฺวา มหาชนฺสุส ทานํ
ทตฺวา ตาปสฺสพฺพชฺชํ ปฺพพฺพิ.

อิมสุส ปนตฺถสุส อาวิภาวตฺถํ อิมสุมี
จาเน สุเมธกถา กเถตพฺพา. ส
ปเนสา กิณฺจาปี พุทฺธวฺเส นินฺนตฺริ
อาคตาเยว, คาถาสฺมพฺพฺเรน ปน
อาคตตฺตา น สุฏฺฐํ ปากฺภา, ตฺสฺมา
ติ อนุตฺตรนฺตฺรา คาถาสฺมพฺพฺนฺธิปเกหิ
วจเนหิ สทฺธิ กเถสฺสาม.

แจ้งทรัพย์ที่สืบเนื่องกันในตระกูลถึงชั่ว
คนที่ ๗ ว่า “ข้าแต่กุมาร ทรัพย์สมบัติ
ของมารดาของท่านมีประมาณเท่านี้
ทรัพย์สมบัติของบิดาของท่าน มีประมาณ
เท่านี้ ทรัพย์สมบัติของปู่และทวด
ของท่าน มีประมาณเท่านี้” ดังนี้แล้ว
กล่าวว่า “ท่านจงปกครองทรัพย์นี้”.

สุเมธบัณฑิตคิดว่า “บรรพบุรุษทั้งหลาย
มีบิดาและปู่เป็นต้นของเรา รวบรวม
ทรัพย์นี้ไว้แล้ว เมื่อไปสู่ปรโลกจะได้ชื่อว่า
ถือเอาแม้เพียงกหาปณะอันหนึ่งไปก็หาไม่,
ส่วนเราควรกระทำเหตุแห่งการถือเอาทรัพย์
ไป (ให้ได้)” ดังนี้. ท่านจึงกราบทูลแด่
พระราชชา แล้วให้คนตีกลองเที่ยวไป
(ป่าวร้อง) ในพระนคร ให้ท่านแถมหาชน
แล้วบวชเป็นดาบส.

เพื่อความแจ่มแจ้งแห่งเนื้อความนี้ ควร
จะได้เล่าเรื่องพระสุเมธไว้ ณ ที่นี้. เรื่อง
พระสุเมธนั้นนั้น แม้จะมีมาแล้วทั้งเรื่อง
ในคัมภีร์พุทธวงศ์ก็จริง, แต่ยังไม่ชัดเจน
ดีนัก เพราะเล่าเรื่องมาด้วยการประพันธ์
เป็นพระคาถาไว้, เพราะเหตุนั้น ข้าพเจ้า
จึงจักเล่าเรื่องพระสุเมธนั้น ด้วยคำ
ร้อยแก้ว แสดงการเชื่อมความกับพระ
คาถาเป็นตอน ๆ ไป.

สุมะธกดา

สุมะธกดา (เรื่องพระสุมะธ)

กปฺปสฺตสทสฺสาธิกานํ หนี จตุณฺนํ
อสงฺเขยยานํ มตฺตเก ทสฺหิ สทฺเทหิ
อวิวิตฺตํ "อมรวตี"ติ ๑ "อมรณฺ"ติ ๑
ลทฺธนามํ นครํ อโหสิ, ยํ สฺนุถาย
พฺพุทฺธวํเส วุตฺตํ :

ความพิสดารว่า เมื่อล่องมาได้
๔ อสงฺไชยกับอีก ๑ แสนกับ มีเมืองซึ่งได้
นามว่า "อมรวตี" และ "อมระ" เป็นเมือง
ไม่เจียบจากเสียง ๑๐ ประการ ที่พระ-
ศาสดาทรงอ้างถึง ได้ตรัสไว้ในพระคัมภีร์
พฺพุทฺธวงศํว่า :

"กปฺเป ๑ สฺตสทสฺเส
จตุโร ๑ อสงฺไชย
อมรํ นาม นครํ
ทสฺสเนยฺยํ มโนรมํ
ทสฺหิ สทฺเทหิ อวิวิตฺตํ
อนฺนปานสมายุตฺน"ติ.^๑

"เมื่อ ๔ อสงฺไชยกับ ๑ แสนกับ ได้มี
เมืองชื่ออมระ เป็นเมืองน่าชม
น่ารื่นรมย์ใจ สมบูรณ์ด้วยข้าวและ
น้ำ ไม่เจียบจากเสียง ๑๐ ประการ"
ดังนี้.

ตตฺถ ทสฺหิ สทฺเทหิ อวิวิตฺตฺนฺติ
หตฺถิสทฺเทเน อสฺสสทฺเทเน รตฺสทฺเทเน
ภริสทฺเทเน มุทฺจิสทฺเทเน วิณาสทฺเทเน
สมฺมสทฺเทเน ตาฬฺสทฺเทเน สงฺขสทฺเทเน
"อสฺถ"^๒ ปิวถ ขาทถา"ติ ทสฺเมน
สทฺเทนาติ อิเมหิ ทสฺหิ สทฺเทหิ
อวิวิตฺตํ อโหสิ. เตสํ ปน สทฺทานํ
เอกเทสเมว คเหตุวา :

บรรดาบทเหล่านั้น บทพระศาสดา
ว่า ไม่เจียบจากเสียง ๑๐ ประการ
อธิบายว่า เป็นเมืองไม่เจียบจากเสียง
๑๐ ประการเหล่านี้ คือ เสียงช้าง
เสียงม้า เสียงรถ เสียงกลอง เสียง
ตะโพน เสียงพิณ เสียงฉิ่ง เสียงฆ้อง
เสียงสังข์ (และ) เสียงที่ ๑๐ ว่า
"เชิญท่านรับประทาน เชิญท่านดื่ม เชิญ

^๑ พ. พุทฺธ. ๓๓/๔๑๖.

^๒ ฉ. ม. อสนาถ.

“หตุถิสทฺทํ อสฺสสทฺทํ
 เภริสงฺขรณานิ จ
 ขาทถ ปิวถ เจว
 อนฺนปาเนน โฆสิตนฺ”ติ

พุทฺธวเส อิมํ คาถํ วตฺวา :

“นครํ สพุทฺทสมฺปนฺนํ
 สพุทฺทมฺมุปาคตฺ”^๑
 สตุตฺตรตนสมฺปนฺนํ
 นานาชนสมฺภากุลํ
 สมิทฺถํ เทวนครีว
 อาวาสํ ปุณฺณกมฺมินิ.

นคเร อมรวตฺติยา
 สฺมุเมโธ นาม พุราหฺมเณ
 อเนกโกฏิสนฺนิจโย
 ปหุตฺถนฺนถญฺญวา.
 อชฺฌมาโยโก มนฺตฺตโร

ท่านเคี้ยว”. แต่ทรงถือเอาส่วนหนึ่งของ
 เสียงเหล่านั้นเท่านั้น จึงตรัสพระคาถานี้
 ไว้ในพระคัมภีร์พุทธวงศ์ว่า :

“เสียงข้าง เสียงม้า เสียงกลอง
 เสียงสังข์ เสียงรถ และเสียง
 ร้องเชิญด้วยของกิน และเครื่องดื่ม
 ว่า เชิญท่านกิน เชิญท่านดื่ม”
 ดังนี้.

แล้วตรัสต่อไปว่า :

“มีเมืองเมืองหนึ่ง สะพรั่งพร้อมด้วย
 องค์ประกอบ ของนครทุกอย่าง
 กอปรไปด้วย การงานทุกชนิด
 สมบูรณ์ด้วยรัตนะ ๗ ประการ
 เกื้อนกล่นด้วยชน ต่างชาติต่าง
 ภาษา มั่งคั่งดังเทพนคร เป็นที่อยู่
 อาศัยของชนทั้งหลาย ผู้กระทำแต่
 ความดี.

ในเมืองอมรวดี มีพราหมณ์คนหนึ่ง
 ชื่อสุเมธ สะสมทรัพย์ไว้หลายโกฏิ
 มีทรัพย์ และข้าวเปลือกมากมาย.
 เป็นผู้คงแก่เรียนทรงไว้ซึ่งมนต์ เป็น
 ผู้เรียนจบไตรเพท ถึงขั้นปรมาจารย์

^๑ ก. สพุทฺทามฺมุปาคตฺ.

ติณฺณํ เวทาน ปารคฺค
 ลกฺขณํ อิติหาเส ๑
 สธมฺเม ปารมี คโต"ติ

ในคัมภีร์ลักษณะพยากรณ์ ในคัมภีร์
 อิติหาส และในขนบธรรมเนียม
 ของพราหมณ์" ดังนี้.

วุตฺติ.

อถกทิวสํ โส สุมธปณฺชิตโต
 อูปริ ปาสาทวรตเล รโหคโต หุตฺวา
 ปลฺลงฺกํ อากฺขิตฺวา นิสินฺโน จินฺเตสิ
 "ปุนฺพภาเว ปณฺชิต ปฏิสนฺนิกฺคหนฺ นาม
 ทฺกฺขํ, ตถา นิพฺพตฺตนิพฺพตฺตฎฺฐาเน
 สรฺรเภาหนํ, อหํ ๑ ชาตฺธิมฺโม ชราธมฺโม
 พฺยาธิธมฺโม มรณธมฺโม, เอวํ ฐเตน
 มยา อชาติ อชรี อพฺยาธิ อทฺกฺขํ
 สุขํ สีตลํ อมตฺตมหานิพฺพานํ ปริเยสิตฺถุ
 วฏฺฏติ, อวสฺสํ ภวโต มุจฺจิตฺวา
 นิพฺพานคามินา เอเกน มคฺเคน
 ภวิตฺตพฺพนฺ"ติ. เตน วุตฺติ :

อยู่มาวันหนึ่ง สุมธบัณฑิตนั้นไป
 ยังที่รโหฐาน ณ พื้นอย่างดีของปราสาท
 ชั้นบน นั่งขัดสมาธิแล้วคิดว่า "ดูกร
 บัณฑิต ขึ้นชื่อว่า การถือปฏิสนธิใน
 ภพใหม่เป็นทุกข์, ความแตกทำลาย
 แห่งสรรพะในที่ตนเกิดแล้ว ๆ ก็เป็นทุกข์
 เหมือนกัน, เรามีความเกิดเป็นธรรมดา
 มีความแก่เป็นธรรมดา มีความเจ็บไข้เป็น
 ธรรมดา มีความตายเป็นธรรมดา, การที่
 เราเป็นแล้วอย่างนี้ จึงควรแสวงหาพระ
 อมตมหานิพพาน อันไม่เกิด ไม่แก่
 ไม่เจ็บ ไม่ทุกข์ เป็นสุข มีแต่ความเย็น,
 ทางหนึ่ง ซึ่งจะพ้นจากภพถึงนิพพานต้อง
 มีเป็นแน่". ด้วยเหตุนี้ พระศาสดาจึง
 ตรัสคำอันเป็นพระคาถาว่า :

"รโหคโต นิสีทิตฺวา
 เอวํ จินฺเตสิหนุตทา^๑
 ทฺกฺโข ปุนฺพภาโว นาม
 สรฺรสุส ปภาหนํ."^๒

"ในกาลครั้งนั้น เราไปยังที่รโหฐาน
 นั่งคิดอย่างนี้ว่า ขึ้นชื่อว่าความเกิด
 ในภพใหม่เป็นทุกข์ ความแตก
 ทำลายแห่งสรรพะก็เป็นทุกข์.

^๑ ฉ. ม. จินฺเตสํ ททา.

^๒ ฉ. ม. สรฺรสุส ๑ ภาหนํ.

ชาติธมฺโม ชราธมฺโม
 พุยาธมฺโม จหํ ตทา^๑
 อชวี อมร^๒ เชม
 ปริเยสิสุสสามิ นิพพุตี.

ยมนฺนุณิมิ ปุตติกาย
 นานากุณปปุริตติ
 จจฺจทฺยิตฺตฺวาน คจฺจเฉยฺย
 อนเปกฺโข อนตฺถิโก.

อตฺถิ เหนติ โส มคฺโค
 น โส สกฺกา น เหตุเย
 ปริเยสิสุสสามิ ตํ มคฺคํ
 ภวโต ปริมุตฺติยา"ติ.

ตโต อุตฺตริปิ^๓ เอวํ จินฺตฺสิ
 "ยถา हि โลกํ ทุกฺขสฺส ปฺปฺปิกฺขมฺภูตํ
 สุขํ นาม อตฺถิ, เอวํ ภเว สติ
 ตปฺปฺปิกฺขเชน วิภเวนาปิ ภวิตฺพุฬิ. ยถา
 จ อุณฺเห สติ ตสฺส วุปฺสมฺภูตํ สีตมฺปิ
 อตฺถิ, เอวํ ราคาทินิ อคฺคินิ วุปฺสเมน
 นิพฺพาเนนาปิ ภวิตฺพุฬิ. ยถา จ

อนึ่ง ในกาลครั้งนั้นเราคิดว่า เรา
 มีความเกิดเป็นธรรมดา มีความแก่
 เป็นธรรมดา มีความเจ็บไข้เป็น
 ธรรมดา จักแสวงหาพระนิพพานที่
 ไม่แก่ไม่ตาย เป็นแดนเกษม.

ทำไฉนหนอ เราจะพึงเป็นผู้ไม่มี
 ความห่วงใย ไม่มีความต้องการ
 ละทิ้งกายอันเน่าเปื่อย เต็มไปด้วย
 ซากศพต่าง ๆ นี้ไปเสีย.

ทางนั้นมีอยู่ ทางนั้นจะต้องมี ทาง
 นั้นอันใคร ๆ จะไม่ให้มีไม่ได้ เรา
 จักแสวงหาทางนั้นเพื่อพ้นจากภพ"
 ดังนี้.

สุเมธบัณฑิตคิดยิ่งกว่านั้น อย่างนี้
 ว่า "เหมือนอย่างว่าขึ้นชื่อว่า ความสุข
 อันเป็นสิ่งตรงข้ามกับทุกข์ มีอยู่ในโลก
 ฉันใด, เมื่อภพมีอยู่ ความปราศจากภพ
 อันเป็นสิ่งตรงข้ามกับภพนั้น ก็จะต้อง
 มีอยู่ฉันนั้น. อนึ่ง เมื่อความร้อนมีอยู่
 ความเย็นอันเป็นเครื่องเข้าไประงับ

^๑ จ. ม. พุยาธมฺโม สหํ ตทา.

^๒ จ. ม. อมต.

^๓ จ. ม. อุตฺตริปิ, เอวมฺปริปิ.

ปาปกสฺส ลามกสฺส ธมฺมสฺส ปฏิปทฺขภูโต
 กลฺยาณํ อนวชฺชธมฺโมปี อตฺถิเยว,
 เหวเมว โข ปาปิกาย ชาติยา สติ
 สพุทฺธาติเชปนโต อชาติสงฺขาเตน
 นิพฺพานนาปี ภวิตพุทฺธเมวา"ติ. เตน
 วุตฺตํ :

"ยถาปี ทุกฺเข วิชฺชนฺเต
 สุขํ นามปี วิชฺชติ
 เอวํ ภเว วิชฺชมาเน
 วิภโวปี อิจฺฉิตฺพุทฺโถ.

ยถา อญฺเฐ วิชฺชนฺเต
 อปรํ วิชฺชติ สิตลํ
 เอวํ ติวริทฺตคฺคิ วิชฺชนฺเต
 นิพฺพานํ อิจฺฉิตฺพุทฺกํ.

ยถาปี ปาเป วิชฺชนฺเต
 กลฺยาณมฺปิ วิชฺชติ
 เหวเมว ชาติ วิชฺชนฺเต
 อชาติ อิจฺฉิตฺพุทฺทนุ"ติ."

ความร้อนนั้นย่อมมี ฉันทิ, พระนิพพาน
 อันเป็นที่สงบระงับไฟ มีรากเป็นต้น
 จะต้องมี ฉันทินั้น. อนึ่ง ธรรมที่ไม่มีโทษ
 มีความงาม(ทั้งในเบื้องต้น ในท่ามกลาง
 และที่สุด) อันเป็นสิ่งตรงข้ามกับธรรมที่
 เป็นบาปหยาบช้า ย่อมมีฉันทิ, เมื่อ
 การเกิดซึ่งถือว่าต่ำช้า มีอยู่ นิพพาน คือ
 สภาพที่ไม่มีเกิด เพราะยังการเกิด
 ทั้งปวงให้สิ้นไป ก็ต้องมี เหมือนฉันทินั้น".
 ด้วยเหตุนี้ พระศาสดาจึงตรัสคำเป็น
 พระคาถาว่า :

"เมื่อความทุกข์มีอยู่ ขึ้นชื่อว่าความ
 สุขก็ย่อมมี แม้ฉันทิ เมื่อภพมีอยู่
 สภาพที่ปราศจากภพ อันบุคคลพึง
 ปรารถนาก็ย่อมมี แม้ฉันทินั้น.

เมื่อความร้อนมีอยู่ ความเย็น
 อย่างอื่นอีกก็ย่อมมี แม้ฉันทิ เมื่อ
 ไฟ ๓ อย่างมีอยู่ นิพพานอันบุคคล
 ควรปรารถนาก็ย่อมมี แม้ฉันทินั้น.

เมื่อความชั่วมีอยู่ ความดีก็ย่อมมี
 ฉันทิ เมื่อความเกิดมีอยู่ ความ
 ไม่เกิดอันบุคคลควรปรารถนา ก็
 ย่อมมีฉันทินั้นนั่นเทียว" ดังนี้.

๑. น. ม. อชาติปัจฉิตพุทฺกํ.

อปริปี จินตสิ "ยถา นาม
 कुट्टरासिमहि निमुकेकेन पुरिसेन ทูโรโต
 ปญจวณฺณปทุมสณฺณนฺนํ มหาตฬากํ
 ทิสฺวา "กตเรณ นุ โข มคฺเคเน เอตฺถ
 คนฺตพฺพนุ"ติ ตํ ตฬากํ คเวสิตฺถํ ยุตฺตํ.
 ยํ ตสฺส อคเวสนํ, น โส ตฬากสฺส
 โทโส, ปุริสฺสเสว โทโส, เอวเมว
 กิเลสมลฺโธวเน อมตฺตมทานิพฺพานตฬากे
 วิชฺขณฺเต ยํ^๑ ตสฺส อคเวสนํ, น โส^๑
 อมตฺตนิพฺพานมฺหาตฬากสฺส โทโส,
 ปุริสฺสเสว โทโส. ยถา ๑ จ เจริ
 สมฺปปริวาริตो ปุริโส ปลายนมคฺเค
 วิชฺขมาเนปี สเจ น ปลายติ, น โส
 มคฺคสฺส โทโส, ปุริสฺสเสว โทโส,
 เอวเมว กิเลสเหติ ปริวาทฺตฺวา คหิตสฺส
 ปุริสฺสสฺส วิชฺขมาเนยว นิพฺพานคามิมฺหิ
 สีเว มคฺเค มคฺคสฺส อคเวสนํ นาม
 น มคฺคสฺส โทโส, ปุคฺคสฺสเสว โทโส.
 ยถา ๑ พุยาริปีพิโต ปุริโส วิชฺขมาเน
 พุยาริติกิจฺจเก เวชฺเช สเจ ตํ เวชฺชํ
 คเวสิตฺตฺวา พุยาริ น ติกิจฺจาเปติ, น
 โส เวชฺชสฺส โทโส, ปุริสฺสเสว โทโส,
 เอวเมว โย กิเลสพุยาริปีพิโต ปุริโส

สุเมธบัณฑิตยังคิดต่อไปอีกว่า "การ
 ที่บุรุษจมลงไปในกองคูถ เห็นสระใหญ่
 อันดาดดาษด้วยบัวเบญจพรรณแต่ไกล จึง
 คิดว่า "เราจะพึงไปที่สระใหญ่นี้โดย
 ทางไหนหนอ" แล้วแสวงหาสระนั้น
 (การคิดและการแสวงหาเช่นนี้) เป็นการ
 สมควรแล้ว. การที่บุรุษนั้นไม่แสวงหา
 สระนั้น นั้นไม่ใช่ความผิดของสระ เป็น
 ความผิดของบุรุษนั่นเอง ฉันทใดก็ดี เมื่อ
 สระ(ใหญ่)คืออมตมทานิพพาน อันเป็น
 ที่ชำระล้างมลทิน คือ กิเลส มีอยู่
 การที่บุรุษไม่แสวงหาสระใหญ่นั้น ย่อม
 ไม่ใช่ความผิดของสระใหญ่ คือ อมต-
 นิพพาน (แต่) เป็นความผิดของบุรุษ
 นั้นเอง เหมือนฉันทนั้น. อนึ่ง บุรุษถูกใจ
 ล้อมไว้ เมื่อหนทางที่จะหนีมีอยู่ ถ้าเขา
 ไม่หนี, นั้นก็ไม่ใช่ความผิดของหนทาง
 เป็นความผิดของบุรุษนั่นเอง ฉันทใด,
 บุรุษผู้ถูกกิเลสห้อมล้อมหุ้มห่อไว้แล้ว เมื่อ
 ทางเกษมอันจะให้ถึงนิพพานมีอยู่ การ
 ไม่แสวงหาหนทางนั้น ไม่ใช่ความผิดของ
 หนทาง แต่เป็นความผิดของบุคคลนั้นเอง
 เหมือนฉันทนั้น. อนึ่ง บุรุษผู้ถูโรค

^{๑-๑} น. ม. อัย ปาโง น ทิสฺสติ.

กิเลสวูปสมมคฺคโกวิทํ วิชฺชมานเมว
 อาจารย์ น คเวสตี, ตสฺเสว โทโส, น
 กิเลสวินาสกสฺส อาจารย์สฺสา”ติ. เตน
 วุตฺตํ :

เปียดเปียนแล้ว เมื่อหมอเยี้ยวรักษาโรค
 มีอยู่ ถ้าเขาไม่แสวงหาหมอนั้นให้เยี้ยว
 รักษาโรค นั้นไม่ใช่ความผิดของหมอ แต่
 เป็นความผิดของบุรุษนั่นเอง ฉั้นใด,
 บุรุษใดถูกพยาธิคือกิเลสเปียดเปียนแล้ว
 ไม่แสวงหาอาจารย์ผู้ฉลาดในทางสงบระงับ
 กิเลส ซึ่งมีอยู่, นั่นก็เป็นความผิดของ
 บุรุษนั่นเอง, หาใช่ความผิดของอาจารย์
 ผู้จะยังกิเลสให้พินาศไม่, เหมือนฉั้นนั้น”.
 ด้วยเหตุฉนั้น พระศาสดาจึงตรัสคำอันเป็น
 พระคาถาว่า :

“ยถา คุถคโต บุริโส
 ตฬากํ ทิสฺวาน บุริตฺตํ
 น คเวสตี ตํ ตฬากํ
 น โทโส ตฬากสฺส โส.
 เอวํ กิเลสมลโรเว
 วิชฺชนฺเต อมตฺนฺตเพ
 น คเวสตี ตํ ตฬากํ
 น โทโส อมตฺนฺตเพ.

“บุรุษผู้เปื้อนคุถ เห็นสระมีน้ำเต็ม-
 เปี่ยม ไม่แสวงหาสระนั้น นั่นไม่ใช่
 ความผิดของสระ ฉั้นใด. เมื่อสระ
 คืออมตมหานิพพาน อันเป็นที่ชำระ
 ล้างมลทินคือกิเลสมีอยู่ (แต่)บุรุษ
 ไม่แสวงหาสระนั้น นั่นไม่ใช่
 ความผิดของสระ คือ อมตมหา-
 นิพพาน เหมือนฉั้นนั้น.

ยถา อริทฺติ ปริรฺกฺโข
 วิชฺชนฺเต คมนมฺปเถ
 น ปลายตี โส บุริโส
 น โทโส อญฺชสฺส โส.
 เอวํ กิเลสปริรฺกฺโข

บุรุษถูกข้าศึกล้อมไว้ เมื่อทางหนีไป
 มีอยู่ แต่บุรุษนั้นไม่หนีไป นั่นไม่ใช่
 ความผิดของทาง ฉั้นใด. บุรุษผู้ถูก
 กิเลสรุมล้อมแล้ว เมื่อหนทางที่
 ปลอดภัยมีอยู่ แต่ไม่แสวงหาทาง

วิชฺขมาเน สีเว ปเถ
น คเวสตี ตัมคัค
น โทโส สิวมณฺชเส.

ยถาปี พุยาธิโต บุริโส
วิชฺขมาเน ติกิจฺจนเก
น ติกิจฺจาเปตี ตัม พุยาธิ
น โทโส โส ติกิจฺจนเก.
เอวํ กิลฺลสพุยาธิฮี
ทุกฺขิโต ปริปีพิโต
น คเวสตี ตัม อัจฉริย
น โส โทโส วินายเก"ติ.

อปรัปี จินฺตลสิ "ยถา
มณฺฑนชาติโก บุริโส กณฺเฐ อาสตุตฺ
กณฺเป จฺทฺเขตฺตวา สุขี คจฺเจยฺย,^๑ เอวํ
มยาปี อิมํ ปุติกาโย จฺทฺเขตฺตวา
อนเปกฺเขน นิพฺพานนคฺริ ปวิสิตพฺพํ.

ยถา จ นรนาโรโย อุกการณฺมิมิ อัจจาร-
ปัสสาวํ กตฺวา น ตัม อจฺจจนฺเตน วา
อาทาย ทสนฺเตน วา เวเจตฺตวา
คจฺจนฺตติ, ทิจฺจจนฺตมานา ปน อนเปกฺขาว

นั้น นั้นไม่ใช่ความผิดของทางที่
ปลอดภัย เหมือนฉันนั้น.

บุรุษผู้ถูกพยาธิเบียดเบียนแล้ว เมื่อ
หมอมืออยู่ แต่ไม่ให้หมอเยียวยา
รักษาพยาธินั้น นั้นไม่ใช่ความผิด
ของหมอผู้เยียวยารักษาโรค แม้
ฉันใด. บุรุษผู้ถูกพยาธิคือกิลเลสทำ
ให้ลำบากบีบคั้นแล้ว แต่เขาไม่
แสวงหาอาจารย์ นั้นไม่ใช่ความผิด
ของอาจารย์ผู้แนะนำ เหมือน
ฉันนั้น" ดังนี้.

สุเมธบัณฑิต ยังคิดต่อไปอีกว่า
"บุรุษที่รักษาการแต่งกาย สลัดทิ้งซากศพที่
ถูกเขาแขวนไว้ที่คอได้แล้ว ฟังเดินเป็นสุข
ไป ฉันใด, เราเป็นผู้ไม่มีความอาลัย
ก็ฟังละทิ้งกายอันเนาเปื่อยนี้เข้าสู่ นคร
คือ นิพพานได้เหมือนฉันนั้น.

อนึ่ง ชายหญิงทั้งหลายถ่ายอุจจาระและ
ปัสสาวะ ณ ที่ถ่ายอุจจาระแล้ว ย่อมไม่
เอาอุจจาระปัสสาวะนั้นใส่พกไป หรือห่อ
ด้วยชายผ้าเอาไป แต่รังเกียจทิ้งไม่อาลัย

^๑ จ ม. คจฺจติ.

จตุเทตฺวา คจฺจนฺติ, เอวํ มยาปิ อิมํ
ปฺตุติกาเย อณเปกฺเขน จตุเทตฺวา
อมตนิพฺพานนคฺรํ ปวิสิตฺตุํ วมฺภูติ.

ยถา จ นาวิกา นาม ชฺชชฺรนาวิ
อณเปกฺขา จตุเทตฺวา คจฺจนฺติ, เอวํ
อหฺมุปี อิมํ นวฺหิ วมฺมุเขหิ ปคฺคฺษรณฺตํ
กาเย จตุเทตฺวา อณเปกฺโข นิพฺพานปฺริ
ปวิสิสฺสามิ.

ยถา จ ปฺริโส นานารตนาหิ อาทาย
โจเรหิ สทฺธิ มคฺคํ คจฺจนฺโต อตฺตโน
รตนาสภเยน^๑ เต จตุเทตฺวา เขมํ
มคฺคํ คณฺหาติ, เอวํ อยมฺปิ กรชกาโย
รตนาวิโลปกโจรสฺทิสฺโส. สจฺหาหํ เอตฺถ
ตณฺหํ กริสฺสามิ, อริยมคฺคกฺกุสฺสธรมฺม-
รตนมเว^๒ นสฺสิสฺสตี, ตสฺมา มยา
อิมํ โจรสฺทิสํ กาเย จตุเทตฺวา
นิพฺพานนคฺรํ ปวิสิตฺตุํ วมฺภูติ^๓ติ. เตน
วฺตุตฺติ :

‘โยตีทิงฺไป จันฺโต, การทึเราเป็นผูไม่อาลัย
โยตี ทิงฺกายอ้นเนาเป็อยนี้แล้ว เข้าไปสู
นคฺรค็ออมตนิพฺพาน ย่อมควรร เหมือน
จันนั้น.

อนึ่ง พวกชาวเรือผู้ไม่โยตี ย่อมทิ้งเรือ
ที่เก่าคร่ำคร่าไป จันโต, เราเป็นผู้ไม่โยตี
แล้ว ก็จักทิ้งกายอ้นคายสิ่งที่ไม่สะอาด
ทางปากแผลทิงฺเก้านี้เสีย เข้าสูเมืองค็อ
นิพฺพาน เหมือนจันนั้น.

อนึ่ง บุรุษพวกเอารัตนะต่าง ๆ เดินทาง
ร่วมไปกับพวกโจร ย่อมละทิ้งพวกโจร
เหล่านั้นเสีย แล้วถือเอาทางที่ปลอดภัย
เพราะกลัวว่า รัตนะของตนจะสูญเสียไป
จันโต, กรชฺกาย (ค็อกายอ้นเกิดด้วยธุลี
ในสรีระ) นี้ ย่อมเป็นเหมือนกับโจรที่ปล้น
รัตนะ จันนั้น. ถ้าเรากระทำความ
ต้องการในกรชฺกายนี้ (อยู่) รัตนะค็อ
กฺกุสฺสธรรมได้แก่อริยมรรคนั้น จักสูญเสีย
ไป ฉะนั้น การที่เราละทิ้งกายอ้นเปรียบ
ดังโจร แล้วเข้าสูนคฺรค็อพระนิพฺพาน จึง
เป็นการสมควร” ดังนี้. ด้วยเหตุนี้
พระศาสดาจึงตรัสค้ำเป็นพระคาถาว่า :

^๑ ก. รตนาวิโลปกเยน.

^๒ ฉ. ม. อริยมคฺคกฺกุสฺสธรมฺมรตนม เว.

“ยถาปี กุณเป ปุริโส
 กณฺเฐ พทฺธํ ชิคุจฺฉิย^๑
 โมจยิตฺวาน คจฺเจยฺย
 สุขี เสรี สยวสฺสี.
 ตเถวิมํ ปุติกาญ
 นานากุณฺปสฺสญฺยํ
 จทฺทยิตฺวาน คจฺเจยฺย
 อนเปกฺโข อนตฺติโก.
 ยถา อุจฺจารภูจฺจานมฺหิ
 กรีสํ นรนาโรย
 จทฺทยิตฺวาน คจฺจนฺติ
 อนเปกฺขา อนตฺติกา.
 เอวเมวาทํ อิมํ กายํ
 นานากุณฺปปุริตํ
 จทฺทยิตฺวาน คจฺฉิสฺสํ
 วจฺจํ กตฺวา ยถา กุฎฺฐิ.
 ยถาปี ชฺชชฺรํ นาवं
 ปฺลฺลุคฺคํ อุกฺคาหิณี
 สามี จทฺทเทตฺวา คจฺจนฺติ
 อนเปกฺขา อนตฺติกา.
 เอวเมวาทํ อิมํ กายํ
 นวจฺฉิทฺทํ อฺวุสฺสวํ

“บุรุษพึงเปลื้องออกซึ่งซากศพ อัน
 นำรังเกียจ ที่แขวนอยู่ที่คอไปเสีย
 ก็จะเป็นผู้มีความสุขเสรี อยู่ตามที่
 ตนปรารถนา จันใด. เราก็ควรจะ
 ทิ้งกายอันเนาเปื่อยนี้ อันเป็นที่
 รวบรวมซากศพต่าง ๆ ไม่มีความ
 อาลัย. ไม่มีความต้องการไปเสีย
 จันนั้น.

ชายหญิงทั้งหลาย ไม่มีความอาลัย
 ไม่มีความต้องการ ทิ้งอุจจาระในที่
 ถ้ายอุจจาระแล้วไป จันใด. เราจัก
 ทิ้งกายนี้ ซึ่งเต็มไปด้วยซากศพ
 ต่าง ๆ ไปเสีย เหมือนจันนั้น
 เหมือนชายหญิงทั้งหลาย ที่ถ้าย
 อุจจาระแล้วทิ้งส้วมไป ฉะนั้น.

เจ้าของเรือทั้งเรือ ที่เก๋าคำคร่า
 แดกเป็นเสียง ๆ จมอยู่ในน้ำ ไม่มี
 ความอาลัยไยดี ไม่มีความต้องการ
 ไปเสีย จันใด. เราก็จะละทิ้งกายนี้
 ซึ่งมีช่อง ๙ ช่อง (มีช่องตา หู
 เป็นต้น) เป็นที่ไหลออกแห่งสิ่งไม่

^๑ ฉ. ม. ชิคุจฺฉิย.

ฉทุทฺธิตฺวาน คจฺฉิสฺสํ
ชิตฺถนนาวิ ว สามิกา.

ยถาปี บุริโส โจเรหิ
คจฺฉนฺโต ภณฺฑมาทีย
ภณฺฑทจฺเจทภยํ ทิสฺวา
ฉทุทฺธิตฺวาน คจฺฉติ.
เอวเมว อโย กาย
มหาโจรสโม วีย
ปหายิมํ คมิสฺสสามิ
กุสลจฺเจทนาภยา"ติ.

เอวํ สุมธปณฺฑิตโต นานาวิชาหิ
อุปมาหิ อิมํ เนกฺขมฺมุปฺสํหิตํ อตฺถํ
จินฺเตตฺตฺวา สกฺนิเวสเน อปริมิตโปกคฺขณฺฑํ
เหฎฺฐจา วุตฺตตฺนเยเน กปณฺฑุทิกาทินํ
วิสุสฺสชฺเชตฺตฺวา มหาทานํ ทตฺตฺวา
วตฺตฺตฺกามา จ กิเลสฺกามา จ ปหาย
อมรณครโต นิภฺขมิตฺตฺวา เอกโกว
หิมวณฺเต ธมฺมิกํ นาม ปพฺพตฺตํ นิสฺสาย
อสุสฺสมํ กตฺตฺวา ตตฺถ ปณฺณสาลญฺจ
จฺงกมญฺจ มาเปตฺตฺวา ปญฺจหิ
นีวรณโทเสหิ วิวชฺชิตฺตํ "เอวํ สสมาหิต
จิตฺเต"ติ อาทินา นเยเน วุตฺเตหิ อญฺจหิ
การณคฺคเณหิ สมุเปตฺตํ อภิญฺญาสงฺฆาตํ
พลํ อหาริตฺตํ ตสฺมี อสุสมปเท

สะอาดเป็นนิจไปเสีย ฉะนั้นเหมือน
เจ้าของเรือ ทิ้งเรือที่เก่าคร่ำคร่าไป
ฉะนั้น.

บุรุษถือเอาสิ่งของเดินไปกับพวกโจร
เป็นนัยอันเกิดจากการแย่งชิงสิ่งของ
ยอมทิ้งโจรเหล่านั้นไป ฉันทใด. กาย
นี้เปรียบเสมือนมหาโจร เราจักละ
กายนี้เสีย แล้วจากไป เพราะกลัว
ต่อการแย่งชิงกุศลธรรม เหมือน
ฉันทนั้น" ดังนี้.

สุมธบัณฑิต คิดถึงประโยชน์อัน
ประกอบด้วยเนกขัม (คือ การละกาม
ออกบวช) นี้ โดยการเปรียบเทียบหลาย
อย่างต่าง ๆ กันแล้ว ก็สละกองโปกคทรัพย์
อันนับประมาณมิได้ในนิเวศน์ของตน ให้
มหาทานแก่คนยากจนและคนเดินทาง
(ที่ขาดแคลน) เป็นต้น โดยนัยที่กล่าวแล้ว
ในหนหลัง แล้วละวตฺตฺกามาและกิเลสกามา
ออกจากอมรนครเพียงผู้เดียวเท่านั้น
สร้างอาศรมติดภูเขาชื่อ ธรรมิกะ ในป่า
หิมพานต์ สร้างบรรณศาลาและที่จงกรม
ณ อาศรมนั้น (สุมธบัณฑิต) ได้ทิ้งผ้า
สาฎกอันประกอบด้วยโทษ ๙ ประการ
แล้วนุ่งผ้าทำด้วยเปลือกไม้กรอง อัน

นวกโอสสนนุภาคตี สาฎกั ปชหิตวา
 ทวาทสคุณสมนุภาคตี วากจิริ
 นิวาเสตวา อีสิปพพชชั ปพพชช. เหว
 ปพพชชิตอ อฏจโอสสนมาภินุณตี ตั
 ปณณสาลี ปหาย ทสคุณสมนุภาคตี
 รุกขมุลลั อุปคนตุวา สพพพิ ฌณณวิกตี
 ปหาย ปวตตผลโกชโน หุตวา
 นิสชชฎจงานจกมณนเสณ ปธานั
 ปทหนุโต สตตาทพพนุตเรเวอ อฏจณนั
 สมาปตตีณั ปญจณนั อภินุณณัน ลากี
 อโหสิ. เหวนตุต ยถาปตถิตตี อภินุณณพลั
 ปาปฺณิ. เตน วุตตตี :

ประกอบด้วยคุณ ๑๒ ประการ. ได้บวช
 เป็นฤาษีที่อาศรมบนนั้น เพื่อนำมาซึ่ง
 กำลังที่เรียกว่า อภินุณณ อันเว้นจากโทษ
 คืออนิรวรณั ๕ ประกอบด้วยคุณอันเป็นเหตุ
 ๘ ประการ ที่ท่านกล่าวไว้โดยนัยเป็นต้น
 ว่า "เมื่อจิตตั้งมั่นแล้วอย่างนี้" ดังนี้.
 สุขเมธบัณฑิตนั้นได้บวชแล้วอย่างนี้ ได้ละ
 บรรณศาลานั้น อันเกลื่อนกล่นด้วยโทษ
 ๘ ประการ เข้าไปสู่โคนไม้อันประกอบด้วย
 คุณ ๑๐ ประการ ละข้าวเปลือก
 ทุกชนิด บริโภคผลไม้ที่หล่นเอง เริ่มตั้ง
 ความเพียรด้วยอาศัยการนั่ง การยืน และ
 การเดินจงกรม ได้สมาบัติ ๘ อภินุณณ ๕
 ภายใน ๗ วันนั้นแล. ท่านบรรลุอภินุณณา-
 พละนั้นตามที่ปรารถนาแล้วอย่างนี้. ด้วย
 เหตุนั้นพระศาสดาจึงได้ตรัสคำเป็นพระ
 คาถาว่า :

"เอวาทิ จินุตยิตวาน
 อเนกโกฏิสตี^๑ ธนั
 นาถานาถานัน ทตฺวาน
 หิมวณตุต อุปาคมี.
 หิมวณตฺสสาวิทุเว
 ธมฺมิโก นาม ปพพโต

"ครั้นเราคิดอย่างนี้แล้ว ให้ทรัพย์
 หลายร้อยโกฏีแก่ชนทั้งหลาย ทั้ง
 ที่มีที่พึงและไร้ที่พึง แล้วเข้าไปสู่ป่า
 หิมพานต์. ในที่ไม่ไกลป่าหิมพานต์
 มีภูเขาสูงหนึ่งชื่อธรรมิกะ (ณ ที่นี้)
 อาศรมเราทำไว้ดีแล้ว ทั้งบรรณ-

^๑ ฉ. เนกโกฏิสตี.

อสุสโม สุกโต มยหิ
 ปณฺณสาลา สุมาปิตา.

จกฺกมฺ ติตฺถ มาเปสฺสิ
 ปญฺจโทสวิวชฺชิตฺติ
 อญฺจคุณสมฺเปตฺติ
 อภิญญาพลมาหริ.

สาฎกํ ปชหิ ติตฺถ
 นวโทสมุปากตฺติ
 วากจิริ นิวาเสสฺสิ
 ทฺวาทสคุณมุปากตฺติ.

อญฺจโทสสมาภิณฺณํ
 ปชหิ ปณฺณสาลกํ
 อุปากมฺ ฐกฺขมฺมฺลํ
 คุณฺเห^๑ ทสฺหุปากตฺติ.

วาปีตํ โรปีตํ ฐณฺณํ
 ปชหิ นิรวเสสโต
 อนนฺกคุณสมฺปนฺนํ
 ปวตฺตผลมาทียิ.

ติตฺถปฺปธานํ ปทหิ
 นิสฺสชฺชฎฺฐานจกฺกเม
 อพฺภนฺตรมฺหิ สติตาเห
 อภิญญาพลปาปฺปณฺนิ^๑ติ.

ศาลาเราก็สร้างไว้ดีแล้ว.

เราสร้างที่จงกรม อันเว้นแล้วจาก
 โทษ ๕ ประการ ประกอบด้วยคุณ
 ๘ ประการไว้ที่อาศรมบนั้น เรา
 ได้อภิญญาพละ.

เราละผ้าสาฎก อันประกอบด้วย
 โทษ ๙ ประการ ไว้ที่อาศรมนั้น
 นุ่งผ้าเปลือกไม้กรอง อันประกอบ
 ด้วยคุณ ๑๒ ประการ.

เราละบรรณศาลา อันเกลื่อนกล่น
 ด้วยโทษ ๘ ประการ เข้าไปอาศัย
 โคนต้นไม้ อันประกอบด้วยคุณ
 ๑๐ ประการ.

เราละทิ้งข้าวเปลือก ที่หว่านไว้แล้ว
 ปลุกไว้แล้ว โดยไม่เหลือ ถือเอา
 ผลไม้ป่าที่หั่นลงมา อันสมบุรณ์
 ด้วยคุณมิใช่น้อย.

การตั้งความเพียร ในการนั่ง
 การยืน และการเดินจงกรม ที่โคน
 ต้นไม้นั้น ได้บรรลुอภิญญาพละ
 ภายใน ๗ วัน" ดังนี้.

^๑ ฉ. ม. คุณ.

ตตถ “อสุสมโม สุกโต มยุห์
 ปถนุณสาลา สุมาปิตา”ติ อิมาย
 ปาฬิยา สุขเมธปณฺฑิติน อสุสมปถนุณ-
 สาลาจกฺกมา สหตฺถา มาปิตา วิย
 วุตฺตา. อัยํ ปเนตฺถ อตฺถเ : มหาสตุตฺติ
 “หิมวณฺตํ อชฺโฌคคาเหตุวา อชฺช ฐมฺมิกํ
 ปพฺพตฺติ ปวิสิสุสสามิ”ติ นิกฺขณฺตํ ทิสฺวา
 สุกโก เทวานมฺินุโท วิสุสฺสกมฺมเทวปฺตฺติ^๑
 อามนฺเตสิ “ตาด อัยํ สุขเมธปณฺฑิตเ
 ปพฺพชิสฺสุสามิติ นิกฺขณฺโต, เอตฺตสุส
 วสณฺญจันํ มาเปหิ”ติ.

โส ตสฺส วจันํ สมฺปญฺิจฺฉิตฺวา รมณียํ
 อสุสมํ, สุกตํ ปถนุณสาละ, มโนรมํ
 จกฺกมญฺจ มาเปสิ. ภควา ปน ตทา
 อตฺตโน ปุณฺณานุกาเวณ นิปฺพนฺนํ ตํ
 อสุสมปทํ สนฺธาย “สาริปฺตฺต ตสฺมึ
 ฐมฺมิกปพฺพเต :

ตามพระบาลีนี้ว่า “อาศรม เราทำ
 ไว้ดีแล้ว ทั้งบรรณศาลาเราก็สร้างไว้
 ดีแล้ว” ในพระคาถานั้น พระศาสดาได้
 ตรัสถึงอาศรม บรรณศาลา และที่จงกรม
 ประดุจว่า สุขเมธบัณฑิตสร้างด้วยมือของ
 ตนเอง. แต่ในพระคาถานี้มีอธิบายดังนี้
 : ท้าวสักกะผู้เป็นจอมแห่งเทวดา ทอด
 พระเนตรเห็นพระมหาสัตว์ ออกไปแล้ว
 (จากพระนคร) ด้วยความคิดว่า “เราจะ
 ไปให้ถึงป่าหิมพานต์ แล้วเข้าไปยัง
 ธรรมิกบรรพตในวันนี้” ดังนี้ จึงตรัสเรียก
 วิษณุกรรมเทพบุตรมาสั่งว่า “ดูกรพ่อ
 สุขเมธบัณฑิตนี้ ออกไปแล้วด้วยความคิด
 ว่า เราจักบวช เธอจงสร้างที่ให้เป็นที่อยู่
 แห่งสุขเมธบัณฑิตนี้”.

วิษณุกรรมเทพบุตรนั้น รับพระดำรัสของ
 ท้าวสักกเทวราชแล้ว จึงสร้างอาศรมอัน
 เป็นที่น่านรมย์ บรรณศาลาที่กระทำ
 ดีแล้ว และที่จงกรมอันเป็นที่นรมย์ใจ
 แต่พระผู้มีพระภาค ทรงหมายเอา
 อาศรมบทนั้น ซึ่งสำเร็จด้วยอานุภาพแห่ง
 บุญของพระองค์ในกาลครั้งนั้น จึงตรัสว่า
 “ดูกรสาริปุตฺร ที่ธรรมิกบรรพตนั้น :

^๑ ฉ. ม. วิสุสสกมม เทวปตฺติ.

อสุสมิ สุกโต มยห์
 ปณฺณสาลา สุมาปิตา
 จงฺกมฺ ติตฺต มาเปสี
 ปญฺจโทสววิชฺชิตนฺ"ติ

อาห. ตตฺถ สุกโต มยฺหนฺติ สุกโต
 มยา.

ปณฺณสาลา สุมาปิตาติ ปณฺณจฺจน-
 สาลาปี เม สุมาปิตา อโหสิ.

ปญฺจโทสววิชฺชิตนฺติ ปญฺจิเม จงฺกมโทสา
 นาม ฅทฺธิวีสมตา อนุโตรฺกฺขตา
 คหฺนจฺจนฺตา อติสมฺพาทตา
 อติวิสาลตาติ.

ฅทฺธิวีสมภูมิกาศฺมี หิ จงฺกเม
 จงฺกมนฺตสฺส ปาทา รุชฺชนฺติ, โยฎา
 อฺฎฺจนฺติ, จิตฺตํ เอกคฺคตํ^๑ น ลภติ,
 กมฺมฏฺจานํ วิปฺชฺชติ. มุทฺสมตฺเต ปน
 ฅาสฺวิหารี อาคมม กมฺมฏฺจานํ
 สมฺปฺชฺชติ. ตสฺมา ฅทฺธิวีสมภูมิกาศฺตา

อาศรมเราทำไว้ดีแล้ว ทั้งบรรณ-
 ศาลาเราก็สร้างไว้ดีแล้ว เราสร้าง
 ที่จงกรม อันเว้นแล้วจากโทษ
 & ประการ ที่อาศรมนั้น" ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า สุกโต
 มยฺห์ แปลว่า อันเราทำไว้ดีแล้ว.

สองบทว่า ปณฺณสาลา สุมาปิตา
 หมายความว่า แม้ศาลาที่มุงบังด้วย
 ใบไม้ เราก็ได้สร้างไว้ดีแล้ว.

บทว่า ปญฺจโทสววิชฺชิตํ อธิบายว่า
 ขึ้นชื่อว่า โทษของที่จงกรมมี ๕ ประการ
 เหล่านี้ คือ เป็นที่จงกรมมีภาคพื้นแข็ง
 ขรุขระ ๑ เป็นที่จงกรมมีต้นไม้อยู่ภายใน
 ๑ เป็นที่จงกรมมีชฎปกคลุมแล้ว ๑ เป็น
 ที่จงกรมแคบเกินไป ๑ เป็นที่จงกรมกว้าง
 เกินไป ๑.

จริงอยู่ เมื่อพระโยคาวจรเดินจงกรมอยู่
 บนที่จงกรม ซึ่งมีภาคพื้นแข็งขรุขระ ทำ
 ย่อมเจ็บระบม จำพวกโรคของข้าเกิดขึ้น
 จิตย่อมไม่ได้ความเป็นสมาธิ พระ-
 กรรมฐานย่อมวิบัติ. แต่เมื่อพระโยคาวจร
 เดินจงกรมอยู่บนที่จงกรมซึ่งมีพื้นนุ่มเรียบ

^๑ ฉ. ม. เอกคฺค.

^๑ ผู้ปฏิบัติกรรมฐาน.

“เอโก โทโส”ติ เวทิตพพา.

จุงกมสุส อนุโต วา มชฺเฌ วา
โกภฺยิ วา รุกฺเข สติ ปมาทมาคฺคม
จุงกมนฺตสุส นลาภฺ วา สีสํ วา
ปฎิพฺพตฺตีติ อนุโตรูกฺขตา ทฺติโย
โทโส.

ติณฺณตาทิคหนฺจฺจนฺเน จุงกเม จุงกมนฺโต
อนฺธการเวลายํ อฺรคาทิกเ ปาณ
อกฺกมิตฺวา วา มาเรติ, เตหิ วา
ทฺภูโจ ทฺกฺขํ อปาซฺชตฺตีติ คหนฺจฺจนฺนตา
ตฺติโย โทโส.

อติสมฺพพาธ จุงกเม วิตุถารโต รตฺนิเก
วา อชฺฐมรตฺนิเก วา จุงกมนฺตสุส
ปริจฺเจเท ปกฺขลิตฺวา นขาปี อญฺคฺลฺโยปี
ภิชฺชนฺตฺตีติ อติสมฺพพาธตา จตฺตุโถ โทโส.

พระกรรมฐานย่อมถึงพร้อม (คือได้ผล)
เพราะอาศัยการอยู่อย่างสะดวก. เพราะ
เหตุนั้น การที่ที่จรงกรมีพื้นแข็งและ
ขรุขระ พึงทราบว่าเป็นโทษประการ ๑.

เมื่อต้นไม้มีอยู่ภายใน(บริเวณ) หรือใน
ท่ามกลาง หรือในที่สดแห้งที่จรงกร เมื่อ
พระโยคาวจรเดินจรงกรอยู่ เนื่องจาก
ความประมาท หน้าผากหรือศีรษะก็จะ
กระทบต้นไม้ เพราะเหตุนั้น การที่มี
ต้นไม้อยู่ภายใน เป็นโทษประการที่ ๒.

พระโยคาวจร เมื่อเดินจรงกรบนที่จรงกร
อันปกคลุมด้วยชฏ มีหญ้าและเครือเถา
เป็นต้น ในเวลาเมื่อค้ำก็จะเหยียบสัตว์
มีชีวิตมีงูเป็นต้น ให้ตาย หรืออาจถูกสัตว์
เหล่านั้นขบกัดถึงความลำบากก็ได้ เพราะ
เหตุนั้น การที่ที่จรงกรนั้นปกคลุมด้วยชฏ
เป็นโทษประการที่ ๓.

เมื่อพระโยคาวจรเดินจรงกรอยู่บนที่จรงกร
ที่แคบเกินไป คือกว้างแค่ ๑ ศอกหรือ
ครึ่งศอก เล็บก็ตี นิ้วก็ตี ก็จะมีผลไป
ที่เขตซึ่งถูกจำกัดไว้ แตกหักไป เพราะ
เหตุนั้น การที่ที่จรงกรนั้นคับแคบเกินไป
เป็นโทษประการที่ ๔.

อติวิสาเล จงกเม จงกมนุตสส จิตต์
วิธาวติ เอกคุดตี น ลภตีตี
อติวิสาเลตา ปญจโม โทโส.

เมื่อพระโยคาวจร เดินจงกรมบนที่จงกรม
ที่กว้างเกินไป จิตย่อมพลุกพล่านไม่
แน่วแน่งเป็นหนึ่ง เพราะเหตุนั้น การที่
ที่จงกรมกว้างเกินไป เป็นโทษประการ
ที่ ๕.

ปฏุลโต ปน ทิยทุมรตน์ ทวีสุ ปสุเสสุ
รตนมตตอนุจกมม ทิมโต สฎจิจิตตํ
มุตลล สมวิปปฏิณณวาลุกํ จงกม
วฎฎติ เจตยติริมฺหิ ที่ปสสาทก-
มหินฺทตฺเถรสฺส จงกมนํ วิย, ตาทิส
ตี อโหสิ. เตน วุตตํ : "จงกมํ ตตถ
มาเปสี ปญจโทสวิวชฺชิตนฺ"ติ.

ที่เดินจงกรมที่เหมาะสม คือ ส่วนกว้าง
มีเนื้อที่ศอกคืบ ที่ด้านข้างทั้งสองมีขอบ
(อนุจงกรม)กว้างข้างละประมาณ ๑ ศอก
ส่วนยาว ๖๐ ศอก มีพื้นนุ่มมีทรายเกลี่ย
ไว้สม่ำเสมอ เหมือนอย่างที่จงกรมของ
พระมหินทเถระ ผู้ทำให้ชาวเกาะ(ลังกา)
เลื่อมใส ณ เจตยศิริวิหาร, ที่จงกรมนั้น
ได้เป็นแล้วเช่นนั้น ด้วยเหตุนี้ พระ
ศาสดาจึงตรัสว่า : "เราสร้างที่จงกรม
อันเว้นแล้วจากโทษ ๕ ประการ ที่อาศรม
นั้น" ดังนี้.

อฏฺชคฺคณสมฺเปตฺตุนฺติ อฏฺชหิ
สมณฺสฺสเชหิ อุเปตฺ. อฏฺชิจฺฉานิ สมณฺสฺสขานิ
นาม ธนธณฺณปรีคฺคหาภาโว, อนวชฺช-
ปิณฺฑชปาตปรีเยสนภาโว, นิพฺพุต-
ปิณฺฑชปาตภุณฺชนภาโว, รฎฺจํ ปีเพตฺวา
ธนฺสาร์ วา สีลฺกหาปณาทีนึ วา
คณฺหนฺเตสฺส ราชกฺุเลสฺส รฎฺจปีพินฺกิลเส-
ภาโว, อุปกรณฺเสสฺส นิจฺจนฺทราคภาโว,

คำว่า ประกอบด้วยคุณ ๘ ประการ
คือประกอบด้วยสุขของสมณะ ๘ ประการ.
ที่ชื่อว่า สุขของสมณะ ๘ ประการดังนี้คือ
ความไม่มีการห่วงเหนในทรัพย์ และ
ข้าวเปลือก ๑ การแสวงหาบิณฑบาตที่
หาโทษมิได้ ๑ การบริโภคบิณฑบาต
ที่เย็น ๑ ความไม่มีกิเลสอันเป็นเครื่อง
เบียดเบียนชาวแคว้น ดังเช่นราชตระกูล

โจรวิโลเป นิพุกยาโว, ราชราชมหา-
มตุเตหิ อัสสฎฐภาโว, จตุสุ ทิสาสู
อปปฏิหตภาโวติ.

อิหิ วุตตํ โหติ : "ยถา ตสฺมี อสฺสเม
วสนฺเตน สกฺกา โหนฺติ อิมานิ อญฺจ
สมณฺสฺซานิ วิญฺหิตฺตุ, เอวํ อญฺจคุณ-
สมุเปตฺติ ตํ อสฺสมํ มาเปสิญฺ"ติ.

อภิญาพลาพลาหริญฺติ ปจฺฉา
ตสฺมี อสฺสเม วสนฺโต กสิณปริกมฺมํ
กตฺวา อภิญาพลาญฺจ สฺมาปตฺตึนญฺจ
อุปาทนตฺถาย อนิจฺจโต ทุกฺขโต
วิปฺสฺสนํ อารภิตฺวา ฅามปฺปตฺตํ
วิปฺสฺสนาพลํ อหริ. ยถา ตสฺมี
วสนฺโต ตํ พลํ อหริตฺตุ สกฺโกมิ,
เอวํ ตํ อสฺสมํ ตสฺส อภิญาพลาญฺ
วิปฺสฺสนาพลาญฺจ อนุจฺฉวิกํ กตฺวา
มาเปสิญฺติ อตฺถ.

เบียดเบียนชาวแคว้น ยึดเอาทรัพย์มีค่า
หรือเหรียญกษาปณ์ทองแดงและตะกั่ว
เป็นต้น ๑ ความไม่มีฉันทราคะ คือ
ความใคร่ได้ในเครื่องใช้สอยทั้งหลาย
ด้วยอำนาจความพอใจ ๑ ความปลอดภัย
จากการปล้นของโจร ๑ ความเป็นผู้ไม่
คลุกคลีด้วยพระราชา และมหาอำมาตย์
ของพระราชา ๑ ความเป็นผู้ไม่ถูกทำร้าย
ในทิศทั้งสี่ ๑.

มีอธิบายดังนี้ว่า : "เราสร้างอาศรมนั้น
อันประกอบด้วยคุณ ๘ ประการ ก็เพื่อ
(ความมุ่งหมาย) ที่จะให้พระโยคาวจร
เมื่ออยู่ในอาศรมนั้น อาจได้ประสบ
ความสุขของสมณะ ๘ ประการเหล่านี้".

คำว่า **ได้อภิญาพลา** หมายถึง
เราเมื่ออยู่ในอาศรมนั้น ภายหลังที่ได้
กระทำบริกรรมกสิณ กระทำความเพียร
วิปัสสนา พิจารณาความไม่เที่ยง
เป็นทุกข์ ได้วิปัสสนาผลอันทรงพลัง
เพื่อประโยชน์ให้ได้อภิญาพลาและสมบัติ
(และก็ได้สมดังปรารถนา นี่คือการได้
อภิญาพลา). อธิบายว่า เราสร้าง
อาศรมนั้น ทำให้เหมาะแก่การได้
วิปัสสนาผล เพื่อให้ได้อภิญาพลา(ผล)

สาฎก^๑ ปชที ตตถ
 นวโทสมุปากตุนติ เอตถายั อญปุพพิกถา.
 ตทา กิร กุฎิเลณจกมาทิปฏิมณฺหิติ
 ปุปุฒุคคผลุปรคฺกุขสณฺจนฺนิ รณณียิ
 มธฺรฐลิลาสยิ อปคตวาฬิมิคภีสนก-
 นานาสททสฺกณฺนิ^๒ ปวิเวกกฺขมํ อสฺสมํ
 มาเปตฺวา อลงกตจกมสฺส อุโกสุ
 อญเตสุ อาลมฺพนผลกํ สัวิธาย
 นิสีทนต์ถาย จกฺกมเวมชฺเช สมนตลํ
 มุคฺควณฺณนิ^๓ เสลฺลิ^๓ มาเปตฺวา
 อญโตปณฺณสาลายิ ชฎามณฺทลวากจิริติ-
 ทณฺทกฺกณฺทิกาทิกเก ตาปสปริกฺษาเร,
 มณฺทเป ปานียชฺฎปานียสงฺขปานีย-
 สราวทานิ^๓ อคฺคิสาลายิ อญคารกปลล-
 ทารุอาทินิติ เอวิ ยิ ยิ ปพฺพชิตานํ
 อุปการาย สัวตฺตติ, ตํ ตํ สพฺพํ
 มาเปตฺวา ปณฺณสาลาย ภิตฺตยิ “เย
 เกจิ ปพฺพชิตุกามา อิเม ปริกฺษาเร
 คเหตุวา ปพฺพชนฺตุ”ติ อญฺขรานิ

โดยที่เมื่อเรา(เข้า)อยู่ในอาศรมนั้น ก็
 สามารถได้พละนั้น.

ในคำว่า เราละผ้าสาฎกอัน
 ประกอบด้วยโทษ ๙ ประการไว้ที่
 อาศรมนั้นแล้ว มีเรื่องกล่าวไว้โดย
 ลำดับดังนี้. ได้ยินว่า ในกาลครั้งนั้น
 เมื่อวิษณุกรรมเทพบุตรสร้างอาศรมอัน
 ประดับแล้ว (คือ ประกอบ) ด้วยกุฎี
 ที่เร้น และที่จกกรมเป็นต้น ดาดาศไป
 ด้วยต้นไม้อันผลิดอก และออกผลน่า
 รื่นรมย์ใจ มีที่ขังน้ำมีรสหวาน ปราศจาก
 เนื้อร้าย (คือสัตว์ร้าย) และนกที่มีเสียง
 ต่าง ๆ อันน่าสะพรึงกลัว เป็นสถานที่ควร
 แก่ความเสียบสัจด์ ในที่สุดทั้งสองข้างแห่ง
 ที่จกกรมอันตกแต่งแล้ว ได้จัดทำรั้วไม้
 (กั้น) ไว้ ในท่ามกลางแห่งที่จกกรม ก็
 สร้างแผ่นศิลามีพื้นสม่ำเสมอ มีสีเหมือน
 ถั่วเขียว เพื่อประโยชน์สำหรับนั่ง แล้ว
 สร้างทุกสิ่งทุกอย่างที่จะเป็นไป เพื่อเป็น
 อุปการะแก่บรรพชิตทั้งหลายอย่างนี้ คือ
 มีบริขาร (เครื่องใช้) ของดาบส เช่น

^๑ อ. ม. อปคตวาฬิมิคภีสนกสฺกณฺ.

^๒ อ. ม. มุคฺควณฺณนิลล.

^๓ อ. ...สรวานิ.

จินุทิตวา เทวโลกเมว คเต
 วิสุสุมมเทวปุตเต สุขเมธปณฺชิตโต
 หิมวตฺตปพฺพตปาเท สิริกนฺทธานุสาเรน
 อตฺตโน นีวาसानุรูปี ผาสุกฺกุจฺจานํ
 โอลิเกนฺโต นทีนินฺวตฺตเน วิสุสุมม-
 นิมฺมิตฺ^๑ สกฺกทตฺตยํ รมณียํ อสฺสมํ
 ทิสฺวา จงฺกมนโกฏี คนฺตฺวา ปทวลณฺชํ
 อปสฺสนฺโต "ธูว์ ปพฺพชิตา ธูรคาเม
 ภิกฺขุ ปริเยสฺสิตฺวา กิลนฺตฺรฺปา อาคนฺตฺวา
 ปณฺณสาลํ ปวิสฺสิตฺวา นิสินฺหา
 ภวิสฺสฺสนฺตี"ติ จินฺตฺตฺวา โลกํ อาคเมตฺวา
 "อติวีย จิรายนฺติ, ขานิสฺสฺสามี"ติ
 ปณฺณสาลากฺกุทฺวารํ วิวริตฺวา อนฺโต
 ปวิสฺสิตฺวา อิตฺ อิตฺ จ อิตฺ จ โอลิเกนฺโต
 มหาภิตฺตยํ อกฺขรานิ วาเจตฺวา "มยฺหํ
 กปฺปิยปริกฺขารวา เอเต, อิเม คเหตฺวา
 ปพฺพชิสฺสฺสามี"ติ อตฺตนา^๒ นินฺวตฺตปารุตฺ
 สาฏกฺยคํ ปชฺหิ.

ชฎามณฺชล^๑ ผ้าเปลือกไม้กรอง ไม้
 สามง่าม และคนโทน้ำ เป็นต้น ไว้ภายใน
 บรรณศาลา หม้อน้ำดื่ม สังข์สำหรับ
 ตักน้ำดื่ม (และ)ขันสำหรับดื่มน้ำไว้ที่
 ระเบียงใต้ชายคา ถาดดินรองรับช้ำแก้ว
 และไม้ฟืน เป็นต้น ไว้ในโรงไฟ แล้วจารึก
 อักษรไว้ที่ฝาบรรณศาลาว่า "ชนเหล่าใด
 เหล่าหนึ่งปรารถนาจะบวช ก็จงถือเอา
 บริหารเหล่านี้บวชเถิด" ดังนี้แล้ว (วิษณุ-
 กรรมเทพบุตร) กลับคืนสู่เทวโลกทันที
 สุขเมธบัณฑิตมองหาสถานที่อันน่าสบาย
 อันสมควร ที่จะเป็นที่อยู่อาศัยของตน
 ตามแนวทางซอกเขา ณ เชิงเขาใกล้
 ป่าหิมพานต์ แลเห็นอาศรมที่วิษณุ-
 กรรมเทพบุตรนิรมิตไว้ ณ คຸ້นน้ำ เป็น
 รมณียสถาน อันท้าวสักกะประทานให้
 จึงเดินไปยังที่สุดแห่งที่จงกรม เมื่อไม่เห็น
 รอยเท้าก็คิดว่า "พวกบรรพชิตคงเที่ยว
 แสวงหาภิกษาในบ้านใกล้เคียง เห็นด-
 เหนื่อยแล้วคงจะกลับมา แล้วคงจักเข้าไป
 ยังบรรณศาลา นั่งลงเป็นแน่" ดังนี้
 (สุขเมธบัณฑิต) รอคอยแล้วหน้อยหนึ่ง จึง

^๑ จ. ม. วิสุสุมมนิมฺมิตฺ.

^๒ จ. อตฺตโน.

^๑ แถบรัดรอบมวยผมของชฎิล ที่มุ่นเกล้าไว้เป็นจุก
 กลางกระหม่อม.

คิดว่า “พวกบรรพชิตเหล่านี้ชักช้ายิ่งนัก เราจัก(ดูให้)รู้” ดังนี้ จึงเปิดประตูกุฏิ บรรณศาลา แล้วเข้าไปภายในแลดู ช้างโน้นช้างนี้ อ่านอักษรที่ฝาใหญ่แล้ว คิดว่า “บริวารเหล่านี้เป็นกบปียบริวาร คือ บริวารที่สมควรแก่เรา เราจักถือเอา บริวารเหล่านี้บวช” ดังนี้ แล้วละคู้ผ้า สาฎกที่ตนนั่งและหมอบอยู่.

เตนหา “สาฎกั ปชหี ตตถา”ติ. เอว ปวิญ्ञโ จ อหิ สารีปุตต ตสฺส ปณฺณสาลายั สาฎกั ปชหี.

ด้วยเหตุ นั้น พระศาสดาจึงตรัสว่า “เรา ละผ้าสาฎกที่อาศรมนั้นแล้ว” ดังนี้. ดูกร สารีบุตร เราเข้าไปแล้วอย่างนี้ ละทิ้ง ผ้าสาฎกไว้ในบรรณศาลานั้น.

นวโทสมุปาตุนฺติ สาฎกั ปชหนฺโต นว โทเส ทิสฺวา ปชหิ นฺติ ทีเปติ. ตาปสฺสปพฺพชฺชั ปพฺพชิตานั หิ สาฎกสฺมึ นว โทสา อุปฺภุจหนฺติ.

ด้วยคำว่า ประกอบด้วยโทษ ๙ ประการ ท่านแสดงว่า เมื่อจะทิ้งผ้า สาฎก เราได้เห็นโทษ ๙ ประการ จึงได้ ละทิ้งแล้ว. จริงอยู่ โทษ ๙ ประการใน ผ้าสาฎกย่อมนปรากฏแก่กุลบุตรทั้งหลาย ที่บวชเป็นดาบส.

เตสุ ตสฺส มหคฺชภาโว เอโก โทโส, ปฺรปฏฺิพฺพตตาย อฺปปชฺชนภาโว เอโก, ปรีโกเคน ลหุ กิลิสฺสนภาโว เอโก, กิลิญ्ञโ จ ไรวิตพฺโพ จ รัชิตพฺโพ จ โหติ, ปรีโกเคน ชีรณภาโว เอโก, ชินฺณสฺส หิ ตุนฺนั วา อคฺคพฺทานั

บรรดาโทษ ๙ ประการนั้น (ได้แก่) การที่ ผ้าสาฎกนั้นมีค่ามาก เป็นโทษประการ ๑, การที่ผ้าสาฎกนั้นเกิดขึ้นเนื่องด้วยผู้อื่น เป็นโทษประการ ๑, เป็นผ้าที่เปราะเปื้อน เร็ว เพราะการใช้สอยเป็นโทษประการ ๑, เพราะผ้าที่เปราะเปื้อนแล้วจะต้องซัก

วา กาดพุฬิ โหติ, ปุณ ปริเยสนาย
 ทุริสสมภวภาโว เอโก, ตาปสพพุชชชยา
 อสารูปภาโว เอโก, ปัจจตติกา
 สาธารณภาโว เอโก, ยถา หิ น
 ปัจจตติกา น คนฺหนติ, เอว
 โคเปตพุโ โหติ. ปริภุญชฺนตฺส
 วิภูสณฺฐานภาโว เอโก, คเหตุวา
 วิจฺรตฺสฺส ชนฺธการมฺหิจฺจภาโว เอโกติ.

วากจิริ นิวาเสสิ นฺติ ตทา อหิ
 สริปฺตฺต อิมเ นว โทเส ทิสฺวา
 สาฏกั ปหาย วากจิริ นิวาเสสิ,
 มุณฺชติณิ หิริหิริ กตฺวา คนฺถตฺวา
 กตฺติ วากจิริ นิวาสนปารุปนตฺถาย
 อาทิมฺนฺติ อตฺถโ.

ทฺวาทสคฺคณฺมุปากตฺนฺติ ทฺวาทส
 อานิสฺเสหิ สมฺนฺนาคตฺ. วากจิริสฺมี หิ
 ทฺวาทส อานิสฺสา : อปฺปคฺขมิ สฺนุหริ
 กปฺปิยนฺติ อยฺ ตาว เอโก อานิสฺโส,

และย่อม, เป็นผ้าเก่าเพราะการใช้สอย
 เป็นโทษประการ ๑, การชุนก็ดี การเพิ่ม
 ผ้าปะก็ดี จะต้องทำแก่ผ้าที่เก่าแล้ว,
 เป็นผ้าที่แสวงหาอีกได้ยาก เป็นโทษ
 ประการ ๑, เป็นผ้าที่ไม่สมควร (จะใช้)
 ในการบวชเป็นดาบส เป็นโทษประการ
 ๑, เป็นของใช้ทั่วไปของศัตรู เป็นโทษ
 ประการ ๑, เพราะผ้าสาฎกนั้นจำต้องเฝ้า
 รักษา เพื่อมิให้ศัตรูเอาไปได้, มีฐานะ
 เป็นเครื่องประดับของผู้ใช้สอย เป็นโทษ
 ประการ ๑ เป็นผ้าที่ทำให้หนักกาย และ
 ทำให้เกิดความมักมาก แก่ผู้ที่ครองแล้ว
 เทียวไป เป็นโทษประการ ๑ ดังนี้แล.

คำว่า เรานุ่งผ้าเปลือกไม้กรอง มีอรรถ
 ว่า ดูกรสริปุตฺร ในกาลครั้งนั้นเรา
 เห็นโทษ ๙ ประการเหล่านี้ จึงละผ้าสาฎก
 แล้วนุ่งห่มผ้าเปลือกไม้กรอง คือว่า
 ถือเอาผ้าเปลือกไม้กรองที่เขาทำหนาาก
 ให้เป็นเส้น ๆ แล้วกรอง(คือถัก)ทำเป็นผ้า
 เพื่อประโยชน์แก่การนุ่งห่ม.

คำว่า **ประกอบด้วยคุณ ๑๒**
ประการ ความว่า ประกอบด้วยอานิสงส์
 ๑๒ ประการ. อานิสงส์ในผ้าเส้นใย
 เปลือกไม้กรอง ๑๒ ประการ คือ : ผ้า

สหตถา กาคู สกุกาติ อัย ทุติโย,
 ปรีโกเคน สณิกิ กิลิสฺสติ, โหวิยามาเนปิ
 ปปลนฺโจ นตฺถิตฺติ อัย ตติโย, ปรีโกเคน
 ชินฺนุณฺเนปิ สิปฺพิตฺตพฺพภาโว จตฺตฺโต,
 ปฺน ปรีเยสนฺตสฺส สุเชน กรณฺภาโว
 ปปลนฺจโม, ตาปสฺสพฺพชฺชชฺชาย สารุปฺภาโว
 จฺญโจ, ปจฺจตฺติกานํ นิรุปกฺคภาโว
 สตฺตโม, ปรีภูณฺชนฺตสฺส วิภูสนฺนุจฺจนา-
 ภาโว อญฺจโม, ธารณฺ สลฺลหฺกภาโว
 นวโม, จีวรปจฺจเย อปฺปิจฺจภาโว
 ทสโม, วากุปฺตฺตติยา ธมฺมิกอนวชฺชภาโว
 เอกาทสโม, วากจีเร นฺนุเจปิ
 อนเปกฺขภาโว ทฺวาทสโมติ.

เส้นใยเปลือกไม้กรอง มีราคา น้อย เป็น
 ผ้าดี เป็นกัปปียคือผ้าที่สมควร (แก่
 นักบวช) ที่ว่ามานี้เป็นเพียงอานิสงส์
 ประการแรก ผ้าเส้นใยเปลือกไม้กรอง
 บุคคลอาจจะทำได้ด้วยมือของตนเอง
 ที่ว่ามานี้ เป็นอานิสงส์ประการที่ ๒ ผ้า
 เส้นใยเปลือกไม้กรองย้อมเปรอะเปื้อนซ้ำ
 เพราะการใช้สอย แม้เมื่อซักอยู่ ก็ไม่
 เน้นซ้ำ ที่ว่ามานี้ เป็นอานิสงส์ประการ
 ที่ ๓ แม้เมื่อผ้าเส้นใยเปลือกไม้กรองเก่า
 แล้ว เพราะการใช้สอยก็ไม่ต้องเย็บ เป็น
 อานิสงส์ประการที่ ๔ เมื่อบุคคลแสวงหา
 ใหม่ก็ทำได้โดยง่าย เป็นอานิสงส์ประการ
 ที่ ๕ การที่ผ้าเส้นใยเปลือกไม้กรอง เป็น
 สิ่งสมควรใช้ในการบวชเป็นดาบส เป็น
 อานิสงส์ประการที่ ๖ เป็นผ้าที่ศัตรูไม่
 ใช้สอย เป็นอานิสงส์ประการที่ ๗ ไม่มี
 ฐานะเป็นเครื่องประดับของบุคคลผู้ใช้สอย
 เป็นอานิสงส์ประการที่ ๘ ความเป็น
 ของเบาในการครอง (นุ่งห่ม) เป็นอานิสงส์
 ประการที่ ๙ การเป็นผู้มีความมักน้อยใน
 ปัจจัย คือ จีวรเป็นอานิสงส์ประการที่ ๑๐
 การเกิดของเปลือกไม้ เป็นไปตาม
 ธรรมชาติหาโทษมิได้เป็นอานิสงส์ประการ
 ที่ ๑๑ แม้เมื่อผ้าเปลือกไม้กรองหายไป

ก็ไม่มี ความเสียดาย เป็นอานิสงส์ประการ
ที่ ๑๒.

อุฏฐโทสสมาภินุณิ ปชที
 ปณฺณสาลกนฺติ กถํ ปชที. โส กิร
 วรสาฎกยุดํ โอมุญฺจิตฺวา จีวรวิเส
 ลคฺคิตํ อโนชปฺปฬทามสทิสํ รตฺตวากจิริ
 คเหตุวา นิวาเสตฺวา ตสฺสุปริ อปริ
 สุวณฺณวณฺณํ วากจิริ ปริทิตฺวา
 ปุณฺนาคปฺปฬสนฺนุทสทิสํ สขุริ อชินจมุํ
 เอกํสิ กตฺวา ชฎามณฺุทลํ ปฏิมุญฺจิตฺวา
 จุฬาย สทฺธิํ นิจุลภาวกรณตฺถํ สารสุจึ
 ปเวเสตฺวา มุตฺตาชาลสทิสาย สิฏฺกาย
 ปวาฬวณฺณํ กุณฺุทิกํ โอทิตฺวา ติสฺ
 จาเนสุ วงฺกกาชํ อาทาย เอกิสฺสาย
 กาชโกฏฺยา กุณฺุทิกํ, เอกิสฺสาย
 องฺกุสปจฺฉิตฺติทณฺุทกาทีนึ โอลคฺเคตฺวา
 ขาริภาริ อํเส กตฺวา ทกฺขิณฺเนน หตฺถे
 กตฺตรทณฺุทํ คเหตุวา ปณฺณสาลโต
 นิกฺขมิตฺวา สฎฺฉิหตฺถे มหาจงฺกเม
 อปราปริ จงฺกมนฺุโต อตฺตโน เวลํ
 โอลเกตฺวา “มยุหิ มโนโรโต มตฺถกํ
 ปตฺโต, โสภติ วต เม ปพฺพชฺษา,

ในคำว่า เราละบรรณศาลาอัน
 เกลือ่นกล่นด้วยโทษ ๘ ประการ มี
 คำถามสอดเข้ามาว่า เราละแล้ว
 อย่างไร ตอบว่า ได้ยินว่า สุเมธบัณฑิต
 นั้น เปลื้องคู่ผ้าสาฎกอย่างดีแล้ว หยิบ
 เอาผ้าเส้นใยเปลือกไม้กรอง อันมีสีแดง
 เช่นเดียวกับพวงดอกอังกาบ ที่แขวนไว้
 ที่สายระเดียง (คือราวตากผ้า)มานุ่ง แล้ว
 ห่มผ้าเส้นใยเปลือกไม้กรองอีกผืนหนึ่ง
 อันมีสีเหมือนสีทอง ทับบนผ้าเปลือกไม้
 กรองสีแดงนั้น แล้วเอาผืนหนังสัตว์มีกีบ
 เหมือนผืนเสื่อลายดอกบุณนาคมาเฉวียงบ่า
 ข้างหนึ่ง แล้วใช้แถบรัดรอบมวยผม บัก
 ไม่เสียบติดกับผมซึ่งเกล้าเป็นจุกไว้เพื่อมิให้
 ไหวติง วางคนโทน้ำมีสีเหมือนแก้ว
 ประพาฬ (สีแดงอ่อน) ลงในสาแหวก
 ดังตาข่ายแก้วมุกดา จับไม้คานอันโค้ง
 ในที่ทั้งสามแล้ว คล้องสาแหวกที่ใส่
 คนโทน้ำที่ปลายไม้คานข้างหนึ่ง คล้อง
 บริขารมีไม้ขอ (สอยผลไม้) กระเช้า

๑ โค้งในที่ทั้งสาม คือ โค้งกลางตรงปารับและ
 โค้งที่ปลายทั้งสอง.

พุทธปัจเจกพุทธาที่หิ สัพเพหิ ธีรปริเสหิ
 วนุณิดา โถมิตา อัย ปัพพชชา นาม,
 ปทีนั เม คิหิพนธัน, นิขุขนุโตสุมิ
 เนกขมุम्म, ลทฐา เม อุตตมปัพพชชา,
 กริสฺสามิ สมณธมุम्म, อภิสฺสามิ
 มคฺคผลสฺขนุ^๑ติ อุตฺสาหชาโต ขาริกาทิ
 โธตาเรตฺวา จงฺกมเวมชฺเฒ มุคฺคควณฺณ-
 สิลาปฏฺญ สฺวณฺณปฏฺมา วิย นิสฺสินุโน
 ทิวสภาคิ วิตินาเมตฺวา สายณฺหสมมัย
 ปณฺณสาลิ ปวิสิตฺวา วิทลมนฺจกปฺสเส^๑
 กฺฏจตุตฺริกาย นิปฺปนุโน สรีริ อุตฺ
 คาหาเปตฺวา พลวปฺจจุเส ปพฺพชฺชิตฺวา
 อุตฺตโน อาคมนั อวชฺเชสิ “อหิ
 ชฺรราวาเส อาทีนวิ ทิสฺวา อมิตโฆคิ
 อนนฺตึ ยสึ ปหาย อรณฺถึ ปวิสิตฺวา
 เนกขมุम्मคเวสโก หุตฺวา ปพฺพชฺชิตฺ
 อิตฺทานิ ปฏฺจาย ปมาทจาร์ จริตฺติ น
 วฏฺฏติ. ปวิเวกั หิ ปหาย วิจรนฺตึ
 มิจฺฉาวิตกฺกมกฺชิกา ขาทนฺติ, อิทานิ
 มยา วิเวกมนุพฺพหฺเตตฺติ วฏฺฏติ. อหิ หิ
 ชฺรราวาสึ ปลิโพธโต ทิสฺวา นิขุขนุโต,
 อัย จ มนาปา ปณฺณสาลา,
 เวพฺพปฏฺกควณฺณา ปริภณฺทกตา ภูมิ,

และไม้ ๓ ง่าม เป็นต้น ไว้ที่ปลายไม้
 คานข้างหนึ่ง แยกหาบบริหารของดาบส
 ขึ้นไว้บนป่า จับไม้เท้าด้วยมือข้างขวา
 ออกจากบรรณศาลา เดินจงกรมไป ๆ
 มา ๆ บนที่มหาจงกรมยาวประมาณ
 ๖๐ ศอก มองดูเพศของตน แล้วเกิด
 ความอุตสาหะ (กำลังใจ)ว่า “ความ
 มุ่งหมายที่เราปรารถนาถึงที่สุดแล้ว
 บรรพชาของเรางามหนอ ชื่อว่าบรรพชานี้
 บุรุษผู้เป็นปราชญ์ทั้งปวง มีพระพุทธเจ้า
 และพระปัจเจกพุทธเจ้าเป็นต้น ยกย่อง
 แล้ว สรรเสริญแล้ว เครื่องผูกพันคือ
 เพศคฤหัสถ์ เราละได้แล้ว เราเป็นผู้
 ออกแล้วสู่เนกขัมม คือการออกจากกาม
 การบรรพชาอันสูงสุด เราได้แล้ว เราจัก
 บำเพ็ญสมณธรรม จักได้ความสุขอันเกิด
 จากมรรคและผล” ดังนี้ (ท่าน) ได้ปลง
 หาบบริหารดาบสลง แล้วนั่งดูพระ
 ปฏิมาทอง(รูปปั้น)บนแผ่นศิลา อันมีสี
 เหมือนแก้วเขียวตรงกลางที่จงกรม ยังส่วน
 แห่งวันให้ล่วงไปแล้ว เข้าไปสู่อบรรณศาลา
 ในเวลาเย็น แล้วนอนบนเครื่องลาดสาน
 ด้วยกิ่งไม้ข้างเตียงไม้ไผ่ ทำให้ร่างกาย

^๑ ฉ. ม. พิตลมนฺจกปฺสเส.

รชตวณฺณนา เสตภิตฺติโย, กโปตปาทวณฺณํ
 ปณฺณจฺจนฺ, วิจิตฺตตฺตรวณฺณโน
 วิทลฺมณฺจโก,^๑ นิवासฺมาสุกํ วสนฺภูจฺจณฺ,
 น เอตฺโต อติเรกตรา วิย เม
 เคสฺสมปฺทา ปณฺญาตฺตี"ติ ปณฺณสาลาย
 โทเส วิจฺฉินฺนฺโต อฏฺฐ โทเส ปสฺสตี.

สดขึ้น แล้วตื่นขึ้นในเวลาใกล้รุ่ง จำฟัง
 ถึงการมาของตนว่า "เราเห็นโทษการ
 ครองเรือน ละโภคะอันกำหนดจำนวน
 มิได้ และยศอันหาที่สุดมิได้ แล้วเข้าไป
 ไปสู่ป่า เป็นผู้แสวงหาเนกขัมม บวชแล้ว
 บัดนี้ตั้งแต่นี้เป็นต้นไปในการที่เราจะอยู่
 ด้วยความประมาท ย่อมไม่สมควร.
 เพราะว่าฝูงแมลงวัน คือมิจฉาวิตกีย่อม
 กัดกินบุคคลผู้ละความสังัด เทียบไปอยู่
 บัดนี้ เราควรที่จะเพิ่มพูนวิเวก. เพราะว่า
 เราเห็นการครองเรือน เป็นเครื่องกังวล
 จึงออกบวช ก็บรรณศาลานี้เป็นที่น่าพอใจ
 พื้นแผ่นดินก็มีสีเหมือนผลมะตูมสุกปราบ
 ไร่ราบเรียบแล้ว ฝาผนังขาวมีสีดุจสีเงิน
 เครื่องมุงบังคือใบไม้ ก็มีสีเหมือนสีทำ
 นกพิราบ เตียงไม้ไผ่ ก็มีสีเหมือน
 เครื่องลาดอันวิจิตร ที่อันเป็นที่อยู่ก็เป็น
 ที่อยู่อันน่าสำราญ เคหสมบัติจะปรากฏ
 แก่เราเหมือนยิ่งกว่านี้ ก็หามิได้" ดังนี้
 สุขเมธดาบสพิจารณาโทษแห่งบรรณศาลา
 อยู่ ได้เห็นแล้วซึ่งโทษ ๘ ประการ.

^๑ ฉ. ม. พัทธมณฺจโก. ฎีกายมฺปน วิทลฺมณฺจนฺติ
 เวตฺตลตฺตาย-วิตฺมณฺจนฺติ ทิสฺสตี.

^๑ มิจฉาวิตก คือ จิตที่ท่องเที่ยวไปในอารมณ์
 ต่าง ๆ เว้นอารมณ์สติปัญญา.

ปณฺณสาลาปริโฆคสมิํ หิ อญฺจ
 อาทีนวา : มหาสมารมฺภาน ทพฺพสมฺภาเร
 สโมธานตฺวา กรณปริเยสนภาโว เอโก
 อาทีนโว, ตินฺนปณฺณมตฺติกาสุ ปติตาสฺ
 ตาสํ ปุณฺปุณฺนี จเปตพฺพตฺยา
 นิพฺพุทฺชคฺคณภาโว พุติโย, เสนาสนฺ
 นาม มหุลลฺกสฺส ปาปุณฺนาติ, อเวลาย
 วุญฺจาปิยมาณสฺส จิตฺเตกคฺคตา น
 โหตีติ อญฺจาปนียภาโว ตติโย, สีตฺตฺนุห-
 ปฏฺิฆาเตน กายสฺส สุขุมาลกรณภาโว
 จตฺตฺโต, เคหํ ปวิฏฺเจน ยงฺกิญฺจึ ปาปํ
 สกฺกา กาทฺนฺนติ ครหปฏฺิจฺฉาทฺนภาโว
 ปญฺจโม, “มยฺหนฺ”ติ ปรีคฺคทกรณภาโว
 ฉฺฉุจฺ, เคหสฺส อตฺติภาโว นาม
 สทฺุติยกฺวาโส^๑ สตฺตโม, อุกามงฺกุลสมฺร-
 โคพิกาทีนํ^๒ สาธารณตฺยา พหุสาธาณ-
 ภาโว อญฺจโม. อิติ อิมํ อญฺจ
 อาทีนเว ทิสฺวา มหาสฺตฺโต ปณฺณสาลํ
 ปชฺหิ.

โทษในการใช้สอยบรรณศาลา ๘
 ประการ : คือ ความที่ต้องรวบรวม
 ทัพสัมภาระ (คือเครื่องมือที่จะประกอบ
 กันเข้าเป็นเรือน) มาสร้าง และการ
 แสวงหาด้วยการเตรียมการใหญ่ เป็นโทษ
 ประการ ๑ ความที่จะต้องซ่อมแซม
 เป็นนิจ เพราะบรรณศาลาเหล่านั้น เมื่อ
 หน้ํา ใ้ไม้(ที่ใช้มุ่งหลังคา) และดิน(ที่ใช้
 ฉาบฝา)ตกหล่น จึงจำต้องจัดซ่อมบ่อยๆ
 เป็นโทษประการที่ ๒ ธรรมดาเสนาสนะ
 (มีที่อยู่ ที่นั่ง และที่นอนเป็นต้น ตาม
 ประเพณี) ย่อมเป็นสิ่งควรแก่ผู้สูงอายุ
 กว่า เมื่อจำเป็นต้องลุกขึ้น (ให้ที่แก่ผู้
 สูงอายุ) ในเวลาอันไม่สมควร (ขณะที่
 ตนกระทำความเพียรอยู่) สมารถจิตย่อม
 เกิดไม่ได้ เหตุนั้นความเป็นผู้ต้องลุกขึ้น
 (สละเสนาสนะ ให้แก่ผู้สูงอายุกว่าในเวลา
 อันไม่สมควร) จึงจัดเป็นโทษประการที่ ๓
 ความที่สภาพของร่างกายอ่อนแอ เพราะ
 (บรรณศาลา) บัดเป่าความร้อนเย็นให้
 ลื่นไป (กล่าวคือ ร่างกายอยู่แต่ในร่มให้
 คู่้นกับอากาศร้อนเย็นกลางแจ้ง เมื่อ

^๑ ฉ. ม. สทฺุติยกฺวาโสติ.

^๒ ฉ. ม. อุกามงฺกุลสมฺรโคพิกาทีนํ.

กระทบอากาศกลางแจ้งก็มักเจ็บป่วย) เป็นโทษประการที่ ๔ การที่บุคคลเข้าไปสู่เรือน อาจทำความช่วยเหลืออย่างใดอย่างหนึ่งได้ (เพราะเป็นที่มืดซิด) เพราะฉะนั้นการปกปิด(ความชั่วให้พ้น) การติเตียนได้ จึงเป็นโทษประการที่ ๕ ความเป็นเหตุให้เกิดยึดถือว่า(เรือนนี้)เป็น "ของเรา" เป็นโทษประการที่ ๖ ชื่อว่าการมีเรือน คือการมีบุคคลอื่นมาอยู่ร่วมด้วย เป็นโทษประการที่ ๗ การมีสภาพเป็นสาธารณะทั่วไป เพราะเป็นสาธารณะแก่สัตว์ทั้งหลาย เช่น เล็น เรือด และตุ๊กแก เป็นต้น เป็นโทษประการที่ ๘ พระมหาสัตว์ละบรรณศาลา เพราะเห็นโทษ ๘ ประการฉะนี้.

เตนาห "อฏฐโทสสมากิณฺณํ ปชฺหี
ปณฺณสาลกนฺ"ติ.

ด้วยเหตุฉนั้น พระศาสดาจึงตรัสว่า "เรา
ละบรรณศาลา อันเกลื่อนกล่นด้วยโทษ
๘ ประการ" ดังนี้.

อุปาคมี รุกขมุลํ คฺคณฺหิ
ทสฺหุปาคตฺนฺติ ฉนฺนํ ปฏิกฺขิปปิตฺวา ทสฺหิ
คฺคณฺหิ อุเปตฺติ รุกฺขมุลํ อุปคโตสุมีติ
วทติ.

ด้วยคำว่า เราเข้าไปอาศัยโคนไม้
อันประกอบด้วยคุณ ๑๐ ประการ
(สมดังที่)ตรัสว่า เราปฏิเสธไม่ยอมรับที่
มุงบังปกปิดแล้วเข้าไปสู่โคนไม้ อัน
ประกอบด้วยคุณ ๑๐ ประการ.

ปวตตผลโภชนาใน ภเวยฺยนุ”ติ.

เป็นเหตุหามีไม่, โฉนหนอเราจึงจะละทิ้ง
อาหารอันเกิดจากข้าวเปลือกที่หว่าน และ
ปลูกไว้แล้วเสียได้ พึงเป็นผู้มีปรกตบริโภค
ผลไม้ป่าที่หล่นลงมาเอง” ดังนี้.

โส ตโต ปฏฺจาย ตถา กตฺวา
สมญฺญโต วายมนฺโต สตฺตาทพฺพนฺตเร
อฏฺฐจ สฺมาปตฺติโย ปญฺจ อภิญฺญาโย
จ นิพฺพตฺเตสิ. เตน วุตฺตํ :

ตั้งแต่นั้นมา พระมหาสัตว์กระทำแล้วด้วย
ประการนั้น พากเพียรพยายามอยู่ ยัง
สมาบัติ ๘ และอภิญญา ๕ ให้บังเกิดแล้ว
ภายใน ๗ วัน. ด้วยเหตุนั้น พระผู้มี
พระภาคจึงตรัสคำเป็นพระคาถาว่า :

“วาปีติ โวปีติ ธนฺณํ
ปชฺหี นีรวเสสโต
อนนฺกคุณสมฺปนฺนํ
ปวตฺตผลมาทียี.

“เราละทิ้งข้าวเปลือกที่หว่านไว้แล้ว
ปลูกไว้แล้วโดยไม่เหลือ ถือเอา
ผลไม้ป่าที่หล่นลงมาเอง อัน
สมบุรณ์ด้วยคุณอเนกประการ.

ตตฺถปฺปณฺณํ ปทฺหี
นีสฺซชฺชฎฺฐจฺจนจฺกเม
อพฺพนฺตรมฺหิ สตฺตาทเห
อภิญฺญาพลปาปฺณินฺ”ติ.

เราตั้งความเพียรแล้ว ในการนั่ง
การยืน และการจงกรม ที่โคนไม้
นั้น ได้บรรลุอภิญญาพละภายใน
๗ วัน” ดังนี้.

เอวํ อภิญฺญาพลํ ปตฺวา
สุเมธตาปเส สฺมาปตฺติสุเขน วีตินาเมนฺเต
ทีปฺจฺกโร นาม สตฺถา โลเก อุทปาติ.
ตสฺส ปฏฺิสฺสนฺธิชาติสมฺโพธิธมฺมจกฺกปฺ-
ปวตฺตเนสุ สกฺลาปี ทสฺสทสฺสึ โลกาธาตุ
สจฺกมฺปิ สมฺปจฺกมฺปิ สมฺปเวธิ, มหาวิรฺว

เมื่อสุเมธดาบสบรรลุอภิญญาพละ
แล้ว ให้เวลาล่วงไปด้วยสุข อันเกิดแต่
สมาบัติอยู่อย่างนี้ พระศาสดาพระนาม
ว่า ที่บึงกร เสด็จอุบัติแล้วในโลก. ใน
กาลเมื่อพระองค์ปฏิสนธิ ประสูติ ตรัสรู้
และทรงประกาศพระธรรมจักร โลกธาตุ

จรมานอ รรมนคร์ ปตฺวา
 สุตฺตสนมมหาวิหาร ปฏิวสตี"ติ สุตฺวา
 สปัปนวนิตาทินี เจว เกสชฺชานี
 วตฺตจฺฉาทนानी จ คาทาเปตฺวา
 คนฺธมาลาทีหตฺถา เยน พุทฺโธ, เยน
 ธมฺโม, เยน สัมมิ, ตฺนุณินฺนตฺโปณ-
 ตปฺปพฺภารา หุตฺวา สตฺถาริ
 อฺปสงฺกมิตฺวา, วนฺทิตฺวา คนฺธมาลาทีหิ
 ปุชฺเชตฺวา เอกมฺนฺตํ นิสินฺหา ธมฺมเทสนํ
 สุตฺวา สุวตฺตนาถ นิมฺนฺเตตฺวา
 อฺภูจายาสนา ปกฺกมิตฺสุ.

พระธรรมจักรอันประเสริฐ -แล้วเสด็จ
 จาริกไปโดยลำดับ เสด็จถึงรัชมนคร
 ประทับอาศัยอยู่ ณ สุตฺตสนมมหาวิหาร"
 ดังนี้ พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ ที่ใด
 พระธรรมประดิษฐานอยู่ ณ ที่ใด
 พระสงฆ์พัก ณ ที่ใด ชาวรัชมนคร
 ได้ยั้งกันและกันให้นําเอาเกสรซึ่งทั้งหลาย
 มีเนยใส เนยข้น เป็นต้น และผ้าเครื่อง
 มุงห่มทั้งหลาย ในมือถือดอกไม้ของหอม
 เป็นต้น หลังไหลไปแล้วสู่ที่นั้น ปายหน้า
 ไปแล้วสู่ที่นั้น และมุงหน้าไปแล้วสู่ที่นั้น
 เข้าไปเฝ้าพระศาสดา ถวายบังคม บูชา
 ด้วยของหอม และดอกไม้เป็นต้น แล้วนั่ง
 ณ ที่สมควรส่วนข้างหนึ่ง พึงพระธรรม
 เทศนาแล้ว จึงทูลอาราธนาเพื่อภักติก
 ในวันรุ่งขึ้น เสร็จแล้วลุกจากที่นั่งหลีกไป.

เต ปุณฺทิวเส มหาทานิ สชฺชเชตฺวา
 นคริ อลงฺกริตฺวา ทสพลสฺส อาคมนมคฺคิ
 อลงฺกรโรรนฺดา อุกทภินฺนุจฺฉาเนสุ ปีสุ
 ปกฺกชิปิตฺวา สมิ ภูมิตลํ กตฺวา
 รัชตปฏฺฐาณณวาลุกิ อากิรฺนฺติ, ลาชานี
 เจว ปุปฺพานี จ วิกิรฺนฺติ, นานาวีราเคหิ
 วตฺเตหิ รัชปฏฺฐาเก อฺสุสาเปนฺติ, กทฺลีย
 เจว ปุณฺณณมฺภฺปนฺติโย จ ปตฺติจฺฉาเปนฺติ.

ในวันรุ่งขึ้น ชาวเมืองรัชมนคร
 เหล่านั้นตระเตรียมมหาทาน แล้วตกแต่ง
 นคร ตกแต่งทางที่สมเด็จพระทศพลจะ
 เสด็จมา ใส่ดินร่วนในที่(หลุม)อันน้ำ
 ทำลายแล้ว ทำพื้นแผ่นดินให้สม่ำเสมอ
 เกลี่ยทรายมีสีเหมือนแผ่นดิน, ไปรยทั้ง
 ข้าวตอกและดอกไม้, ชักธงชัยและธง
 แผ่นผ้า ด้วยผ้าสีต่างๆ กัน, ตั้งต้นกล้วย
 และหม้อน้ำอันเต็มเปี่ยมแล้วเป็นถ่อแถว.

ตสมิ กาลे सुमेरुतापिसे अत्तुने
 असुसम्पत्ता अकुकुनुत्तुवा तेस्सि मनुसुसानि
 अुप्रिकाकेन आकासेन कज्जनुत्ते ते
 ह्युत्तुत्तुजे मनुसुसे तिसुवा "कि नु खे
 कारणनु"ति आकासत्ते ओरुयुहे हेकमनुत्ते
 जित्ते मनुसुसे पुञ्जि "अमुणे कसुत्त
 तुमेहे अिमि मकुत्ते अलगुक्करोत्ता"ति. तेन
 वुत्तुत्ते :

ในกาลนั้น สุเมธดาบสเหาะจากอาศรมบท
 ของตน แล้วไปทางอากาศเบื้องบนเหนือ
 มนุษย์เหล่านั้น เห็นมนุษย์เหล่านั้น ทั้ง
 ร่ำเริงทั้งยินดี คิดว่า "เหตุเป็นไฉนหนอ"
 จึงลงจากอากาศ แล้วยืน ณ ที่สมควร
 ส่วนข้างหนึ่ง ถ้ามมนุษย์ทั้งหลายว่า
 "ดูกรท่านผู้เจริญ พวกท่านตกแต่งทางนี้
 เพื่อท่านผู้ใด". ด้วยเหตุนี้ พระศาสดา
 จึงตรัสคำเป็นพระคาถาว่า

"ปัจจุฉนุตเทสวิสเย
 นิมนเตตตวาทตถาคตตี
 ตสฺส อาคมนิ มคฺคตี
 โสเธเนติ ตฺวญฺจมานสา.

"มนุษย์ทั้งหลาย ในท้องถิ่น
 ปัจจุบันประเทศ มีใจยินดีแล้ว
 ทูลอาราธนาพระตถาคตเจ้า แล้ว
 แผ้วถางมรรคา อันเป็นที่จะเสด็จ
 มาแห่งพระตถาคตเจ้านั้น.

अहनुत्तेन समयेन
 निग्गमित्तुवा สกसुत्तมา
 अुन्ननुत्ते वाक्कัจ्जिราणि
 कज्जामि अमुप्परे ตथा.

สมัยนั้น เราออกจากอาศรมของ
 เรา แล้วสลัดผ้าเปลือกไม้กรอง
 เหาะไปในอากาศทันที.

वेत्ताชาติं चนํ तिसुवा
 ตฺวญฺจหฺยจฺจि ปโมทิตตี

เราเห็นชนเกิดความดีใจ ทั้งยินดี
 ทั้งร่ำเริงบันเทิงใจแล้ว จึงลง

๑ มรรุมมโปตฺตเก ขุทฺทกนิกาย พุทฺธวํสฺสูกถาย
 "สญฺชาตโสมนสฺสสนฺ"ติ อตฺถโก. ฎีกายมฺปน
 "ชาตปิตินฺ"ติ อตฺถโก.

โอโรหิตวาน คคณา
มนุสฺเส ปุจฺฉิ ตาวเท.

จากอากาศ ถามมนุษย์ทั้งหลาย
ในทันทีว่า.

'ตฺถุจฺหฺนุจฺโ จ ปมฺหิตโต
เวทชาโต มหาชนโน
กสฺส โสธียติ มคฺโค
อณฺชสฺส วฏฺฏมายนนฺ'ติ.

'มหาชนเกิดความดีใจ ทั้งยินดี
ทั้งรำเริงบันเทิงใจแล้ว ได้พากัน
แผ้วถางทางอันเป็นที่เดินนี้ เพื่อ
ท่านผู้ใด" ดังนี้.

มนุสฺสา อาหิสฺส "ภนฺเต สุมธ
น ตฺวํ ชานาสฺสิ, ที่ปงฺกรทสพโล
สมฺมาสมฺโพธิํ ปตฺวา ปวตฺตติปวฺรรมฺม-
จกฺโก จาริกํ จรมาโน อมฺหากํ นครํ
ปตฺวา สฺทสฺสนมมหาวิหารเ ปฏิวสฺติ,
มยฺนตํ ภควนฺตํ นิมนฺตยิมฺหา, ตสฺเสตํ
พฺพุทฺธสฺส ภควโต อาคมนมมคฺคํ
อลงฺกโรมา"ติ.

มนุษย์ทั้งหลายกล่าวว่า "ข้าแต่ท่าน
สุเมธผู้เจริญ ท่านคงไม่ทราบ, สมเด็จพระ
พุทธผลพระนามว่าที่ปึงกร บรรลุ
พระสัมมาสัมโพธิญาณ ทรงประกาศ
พระธรรมจักรอันประเสริฐ เสด็จจาริกถึง
เมืองของพวกข้าพเจ้า แล้วทรงพักอาศัย
อยู่ ณ สัทสนมหาวิหาร, พวกข้าพเจ้า
ทูลอาราธนาพระผู้มีพระภาค พระองค์นั้น
พวกเราจึงตกแต่งทางที่จะเสด็จมานี้ เพื่อ
พระผู้มีพระภาค พระองค์นั้น" ดังนี้.

สุเมธตปโส จินฺตสฺส "พฺพุโธติ โข
โสมมตฺตกฺปิ โลเก ทฺลลภํ, ปเคว
พฺพุทฺธบุปาโท, มยาปิ อิเมหิ มนุสฺเสหิ

สุเมธตปสคิดว่า "แม้สักว่าเสียงที่เปล่ง
ออกมาว่า พุทธโธดังนี้ ก็หา(ฟัง)ได้ยาก
ในโลก, การเสด็จอุบัติของพระพุทธเจ้า

^๑ มรรคมไปตถุเก พุทฺถกนิกาย พุทฺธวีสฺสจกถาย
"มคฺโค อณฺชสฺส วฏฺฏมายนนฺติ มคฺคสฺเสเวตานิ
เววจนานิ"ติ อตฺถโก.

สทุธิ ทสพลสสุ มคคํ อลงกริตุ
 วฏฏตี"ติ. โส เต มนุสเส อาห "สเจ
 โภ ตุมเห เอตํ มคคํ พุทฺธสสุ
 อลงกรโรถ, มยหํปี เอกํ โอภาสํ
 เทถ, อหํปี ตุมะหิ สทุธิ มคคํ
 อลงกริสฺสามิ"ติ.

เต "สาธู"ติ สมปฏิจฺฉิตฺวา "สุเมธ-
 ตาปโส อิทธิมา"ติ ชานนฺตา
 อุกกภินฺโนภาสํ สลฺลภฺเขตฺวา "ตุวํ อิมํ
 จานํ อลงฺกรโรหิ"ติ อหํสุ. สุเมธตาปโส
 พุทฺธารมมณฺปีติ คเหตุวา จินฺตเสสิ "อหํ
 อิมํ โอภาสํ อิทธิยา อลงฺกริตุํ สกฺโกมิ,
 เอวํ อลงฺกโต ปน มม มนํ น
 ปริโตเสสฺสตี, อชฺช มยา กายเวยฺยาวจฺจ
 กาคุํ วฏฏตี"ติ ปัสสุ อหริตฺวา ตสฺมี
 ปเทเส ปกฺขิปี.

ตสฺส ตสฺมี ปเทเส อนลงฺกเตเยว
 ทีปฺงกรทสพลโฬ มหานุกาวานํ ฉพิภินฺญา-
 ชีณาสวานํ จตฺตฺหิ สตสฺสเสหิ ปริวฺโต
 เทวตาสฺส ทิพฺพคณฺฐมาลาทีหิ ปุชฺชนฺตีสฺส
 ทิพฺพสฺสคฺเตสฺส ปวตฺตฺนฺเตสฺส มนุสฺเสสฺส

ไม่จำเป็นต้องพูดถึง, ดังนั้นเราก็ควรจะ
 ตกแต่งทาง (ร่วม) กับพวกมนุษย์เหล่านี้
 เพื่อสมเด็จพะทศพลด้วย" ดังนี้. สุเมธ-
 ตาปสจึงกล่าวกะมนุษย์เหล่านั้นว่า "ดูกร
 ท่านผู้เจริญ ถ้าพวกท่านจะตกแต่งทางนี้
 เพื่อพระพุทเจ้า, พวกท่านจงให้ที่ว่าง
 ส่วนหนึ่งแก่ข้าพเจ้าบ้าง, ข้าพเจ้าจัก
 ตกแต่งทางร่วมกับพวกท่าน".

มนุษย์เหล่านั้นรับว่า "ดีละ" (ด้วย)รู้อยู่
 ว่า "สุเมธตาปสเป็นคนมีฤทธิ์" จึงกำหนด
 ที่ว่างแห่งทางตอนที่ถูกน้ำ (ท่วม) ทำลาย
 แล้ว กล่าวให้ด้วยคำว่า "ท่านจงตกแต่ง
 ที่นี้". สุเมธตาปสยึดเอาปีติ ที่มีพระ-
 พุทเจ้าเป็นอารมณ์ คิดว่า "เราอาจจะ
 ตกแต่งที่ว่างนี้ได้ด้วยฤทธิ์, แต่ที่ว่างที่เรา
 ตกแต่งแล้วด้วยอาการอย่างนี้ จักไม่ยัง
 ใจของเราให้ปลาบปล้อม, วันนี้ เราควรจะ
 ช่วยทำงานด้วยกาย" ดังนี้ แล้วจึงนำ
 ดินร่วนมาถมลงในพื้นที่นั้น.

พื้นที่นั้น ท่านยังแต่งไม่แล้วเสร็จ
 สมเด็จพะทศพลพระนามที่ปंगกร มีพระ
 ชีณาสพผู้ทรงอภินฺญา ๖ มีอำนาจใหญ่
 ๔ แสนรูปแวดล้อมแล้ว, เมื่อเหล่า
 เทวดาบูชาอยู่ด้วยเครื่องสักการะ มี

มานุสสกนุเรหิ เจว มาลาทีหิ จ
 ปุชยนุเตสุ อนนุตาย พุทฺธลีฬหาย
 มโนสีลาตเล วิชฌมาโน สีโห วิย
 ตํ อลงฺกตปฏฺยตฺตํ มคฺคํ ปฏฺยปฺชฺชิตฺติ.

สุเมธตาปโส อุกฺขิณี อุมฺมีเลตฺวา
 อลงฺกตมคฺเคน อาคจฺจนฺตสุส ทสพลสุส
 ทฺวตฺตีสมาหาปฺริสสกฺขณปฏฺยิมณฺทิตํ
 อสีตฺยานุพฺยณฺชนเหิ อนฺรณฺชิตํ
 พฺยามปฺปภาย สมฺปริวาริตํ มณฺวิณฺณ-
 คคนตเล นานปฺปการา วิชฺชุลตา วิย
 อาเวฬฺวาเวฬฺภูตา เจว ยฺยคฺลยฺยคฺลภูตา
 จ อพฺพณฺณฆนพฺพทฺธรมฺมึโย วิสฺสชฺชเชนฺตํ
 รูปคฺคปฺปตฺตํ อตฺตภาวํ โอลิเกตฺวา
 “อชฺช มยา ทสพลสุส ชีวิตปฺริจฺจาคํ
 กาทุ วัณฺณติ, มา ภควา กลลํ
 อุกกมิ, มณฺเผลกเสตฺตํ ปน อุกกมนฺโต
 วิย สทฺธิ จตฺตฺติ ชีณาสวสตสทฺสเสหิ
 มม ปิณฺณจํ มทฺทมาโน คจฺจตฺ, ตํ เม
 ภวิสฺสติ ทิสมฺรตฺตํ หิตาย สุชಾಯา”ติ

ของหอมและดอกไม้ทิพย์เป็นต้น เมื่อ
 เครื่องสังคีตทิพย์บรรเลงอยู่ เมื่อพวก
 มนุษย์บูชาอยู่ด้วยของหอมอันเป็นของ
 มนุษย์ และด้วยเครื่องสักการะ มีดอกไม้
 เป็นต้น สมเด็จพระทศพลเสด็จดำเนิน
 มาสู่มรรคา อันประดับตกแต่งแล้วนั้น
 ด้วยพุทธลีลาอัน (งามสง่า) หาที่สุดมิได้
 ดูจราชสีห์เยื้องกรายอยู่บนพื้นมโนศิลา。^๑

สุเมธดาบสลิ้มตาขึ้นแลดูพระอัครภาพ อัน
 ถึงความเลิศด้วยพระรูป มีลักษณะของ
 มหาบุรุษ ๓๒ ประการ ของสมเด็จพระ
 ทศพลผู้เสด็จมาตามมรรคาที่ตกแต่งไว้
 (เห็น) งดงามด้วยพระอนุพยัญชนะ ๘๐
 อันพระรัศมีมีปริมณฑลได้วาหนึ่งห้อมล้อม
 ทรงเปล่งพุทธรัศมีอันเป็นฉัพพรรณรังสี
 (คือมี ๖ สี) ที่เนืองแน่นออกเป็นช่อ ๆ
 เป็นคู่ ๆ ราวกับสายฟ้านานาประการบน
 ห้วงกลางหาบ อันมีสีเหมือนแก้วมณี
 จึงคิดว่า “วันนี้เราควรจะทำกรทำการ
 สละชีวิต เพื่อสมเด็จพระทศพล, ขอ
 พระผู้มีพระภาคอย่าทรงเหยียบเบือกตม
 เลย, ขอพระองค์พร้อมด้วยพระชีนาสพ
 ๔ แขนงรูป จงทรงเหยียบหลังของเรา

^๑ พื้นที่ในป่าหิมพานต์.

เกเส โมเจตวา อชินจम्मชฎามณฺทล-
 วากจිරานิ กภาพณฺเณ กลเล
 ปตฺถริตฺวา มณิผลกเสตุ วिय กลลปิฏฺเจ
 นิปฺชฺชิ. เตน วุตฺติ :

ดูจทรงเหยียบสะพานที่ลาดด้วยแผ่น
 แก้วมณี เสด็จไปเถิด, การที่สมเด็จพระ
 ทศพลทรงเหยียบหลังของเรา เสด็จไป
 จักเป็นประโยชน์สุขแก่เราสิ้นกาลนาน”
 ดังนี้แล้ว (สุเมธดาบส) ได้สยายผม
 คลี่หนังสัตว์ แถบรัดมวยผม และผ้า
 เปลือกไม้กรอง ปลูกาบนเปลือกตมอันมี
 สีดำ แล้วนอนบนหลังเปลือกตม รวากับ
 สะพานที่ลาดด้วยแผ่นแก้วมณี. ด้วย
 เหตุนั้น พระศาสดาจึงตรัสคำเป็น
 พระคาถาว่า :

“เต เม ปุฏฺฐา วียากัสมฺ
 ‘พุทฺโธ โลก อนุตฺตโร
 ที่ปงฺกโร นาม ชินो
 อุปฺปชฺชิ โลกนายโก
 ตสฺส ไสริยเต มคฺโค
 อญฺชลํ วญฺมายนํ’.

“ชนเหล่านั้นอันเราถามแล้ว ได้
 อธิบายว่า ‘สมเด็จพระชินเจ้า
 ผู้ชนะข้าศึกคือกิเลส พระนาม
 ที่ปังกโร เป็นผู้ตรัสรู้ ไม่มีบุคคลอื่น
 ยิ่งกว่าในโลก ทรงเป็นนายก
 แห่งโลก เสด็จอุบัติขึ้นแล้ว
 หนทางที่พวกข้าพเจ้าแผ้วถางอยู่นี้
 ก็เพื่อสมเด็จพระชินเจ้า พระองค์
 นั้น’.

‘พุทฺโธติ’ มม สุตฺวาน
 ปีติ อุปฺปชฺชิ ตาวเท
 ‘พุทฺโธ พุทฺโธ’ติ กถยนฺโต
 ไสมนสฺสํ ปเวทยี.

ปีติบังเกิดขึ้นแล้วแก่เรา ในทันทีนั้น
 เพราะได้ยินคำว่า ‘พุทโธ’ เมื่อเรา
 กล่าวอยู่ว่า ‘พุทโธ พุทโธ’ ดังนี้
 รู้สึกโสมนัส.

ตตฺต จตฺตวา วิจิณฺตสึ
 ตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
 'อิธ พิชานิ โรปิสุสั'
 ขณฺเณ เว มา อฺปจฺจคฺคา'.
 ยถิ พุทฺธสฺส สฺสเรถ
 เอโกกาสั ททาถ เม
 อหฺมปิ สฺสเรยฺยสฺสสามิ
 อณฺุชสั วฏฺฏมายนั.

อทฺทฺสฺส เต มโหมกาสั
 สฺสเรถตุ อณฺุชสั ตทา
 'พุทฺโธ พุทฺโธ'ติ จินฺนฺเตนฺนฺโต
 มคฺคั สฺสเรหมทฺตทา.

อนิฏฺฐิจิตฺเต มโหมกาเส
 ทีปฺงฺกโร มหามุณี
 จตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
 อภิปิณฺณณฺเณหิ ตาทิหิ
 ซีณาสเวหิ วิมเลหิ
 ปฏฺฏิปชฺชติ อณฺุชสั ชิโน.

เรายืนอยู่ ณ ที่นั้น มีใจยินดีแล้ว
 มีใจตื่นเต้นแล้ว ตกลงใจว่า 'เรา
 จักปลุกพืช ในพระพุทธรูปที่บังกร
 นี้ อย่าให้เวลาล่วงไปเสียเลย'.
 จึงกล่าวกะเขาว่า ถ้าพวกท่านพึง
 แฉ้วถางทางเพื่อพระพุทธรูป พวก
 ท่านจงให้ที่ว่างส่วนหนึ่ง แก่
 ข้าพเจ้า ข้าพเจ้าจักแฉ้วถางทาง
 เสด็จพุทธรูปดำเนินด้วย.

ครั้งนั้น มนุษย์เหล่านั้นได้ให้ที่ว่าง
 เพื่อการแฉ้วถางทางแก่เรา ในกาล
 ครั้งนั้น เราคิดว่า 'พุทฺโธ พุทฺโธ'
 ดังนี้ แล้วยกแฉ้วถางทางอยู่.

เมื่อโอกาส (งานแฉ้วถางทาง) ของ
 เรายังไม่สำเร็จ สมเด็จพระชินเจ้า
 พระนามที่บังกร ผู้เป็นมหามุณี
 พริ้มด้วยพระซีณาสพ ๔ แขนงรูป
 ผู้ทรงอภิญญา ๖ ผู้ทรงตาทิคฺคณ
 คือผู้ทรงคุณอันใหญ่ยิ่ง (ด้วยการ
 กระทำ ๕ ประการ) ปราศจาก
 มลทิน ทรงดำเนินมาถึงหนทาง
 แล้วย.

^๑ มรรคมไปตฺตเก ขุทฺตทกนิกาย พุทฺธวํสฺสชกถาย
 "สัวิคฺคมาณสฺสตี ปิตฺติวิมุหิตมาณสฺส"ติ อตฺตฺโต.

ปัจจุคฺคมนา วตฺตุนฺติ
 วชฺชนฺติ เภริโย พหู
 อาไมทิตา นรมฺภู
 สาธุการํ ปวตฺตยฺ.

เทวา มนุสฺสเส ปสฺสนฺติ
 มนุสฺสาปี จ เทวตา
 อุโภปี เต ปญฺชลิกา
 อนฺยุนฺติ ตถาคตฺ.

เทวา ทิพฺเพหิ ตฺริเยหิ
 มนุสฺสา มานุสเกหิ จ
 อุโภปี เต วชฺชนฺตา
 อนฺยุนฺติ ตถาคตฺ.

ทิพฺพํ มนุทารวํ ปุပ္ผํ
 ปทุมํ ปาริฉตฺตํ
 ทิเสทิสํ โอกิรฺนฺติ
 อากาเส นกคา มรฺุ^๑

จมุปกํ สรลํ นีปี
 นาคบุณฺนาคเกตกํ

การรับเสด็จเป็นไปอยู่ กลองเป็น
 อันมากประโคมอยู่ คนและเทวดา
 มีใจร่าเริง ยังสาธุการให้เป็นไป
 แล้ว.

เหล่าเทวดา ย่อมแลเห็นพวก
 มนุษย์ แม้พวกมนุษย์ย่อมแลเห็น
 เหล่าเทวดา มนุษย์และเทวดา
 ทั้งสองฝ่ายเหล่านั้น ต่างประนมมือ
 ตามเสด็จพระตถาคตเจ้า.

เหล่าเทวดาประโคมอยู่ด้วยเครื่อง
 ดนตรีอันเป็นทิพย์ และพวกมนุษย์
 ประโคมอยู่ ด้วยเครื่องดนตรีอัน
 เป็นของมนุษย์ ทั้งมนุษย์ทั้งเทวดา
 ทั้งสองฝ่ายเหล่านั้น ประโคมตาม
 เสด็จอยู่ซึ่งสมเด็จเจ้าพระตถาคต.

เหล่าเทวดา เหาะไปกลางหา
 ไปรยลงมา ซึ่งดอกมณฑารพ
 ดอกปทุม และดอกปาริฉัตตกะ
 อันเป็นทิพย์ทั่วทุกทิศในอากาศ.

พวกมนุษย์ผู้เดินบนแผ่นดิน ก็ซัด
 ขึ้นไปซึ่งดอกจำปา ดอกสน ดอก

^๑ อ. ม. อากาสนาคตา มรฺุ.

ทีโสทิสํ อุกุชิปนฺนติ

ภูมิตลคตา นรา.

เกเส มุญฺจิตฺตวาหํ ตตฺถ

วากจิริ จ จมฺมกํ

กสเล ปตฺตทริตฺวาน

อวกุชฺโซ นิปชฺชนํ.

อภฺกมิตฺวาน มํ พุทฺโธ

สทฺ สิสฺเสหิ คจฺจตุ

มา กสเล อภฺกมิตฺโต^๑

หิตาย เม ภวิสฺสตี"ติ.

โส กสลปิฏฺเฐ นิปนฺนโกว ปฺน
อุกุชิเน อุมฺมีเลตฺวา ทีปฺงฺกรทสพลสฺส
พุทฺธสิริ สมนฺสฺสมาโน เอวํ จินฺเตสิ
"สเจ อหํ อิจฺเจยฺยํ, สพุทฺทิกเลเส
ฉาเปตฺวา สํชนวโก หุตฺวา รมฺมนครํ
ปวิเสยฺยํ, อญฺญาตกเวเสน ปน เม
กิลเส ฉาเปตฺวา นิพฺพานปตฺติยา กิจฺจํ
นตฺถิ.

กระท่อม ดอกกาเกะทิง ดอกบุนนาค
และดอกการะเกดทั่วทุกทิศ.

เราสยายผม แล้วคลี่ผ้าเปลือก
ไม้กรองและหนังสือตรี ปลูกดบน
เปลือกตม นอนคว่ำแล้ว ณ ที่นั้น.

ด้วยความคิดว่า พระพุทธเจ้ากับ
ศิษย์ทั้งหลาย จงเหยียบเรา แล้ว
เสด็จไป อย่าทรงเหยียบเปลือกตม
เลย เพื่อจักประโยชน์แก่อกุล
แก่เรา" ดังนี้.

สุเมธดาบสนั้น นอนแล้วบนหลัง
เปลือกตม ลืมตาแลดูพระพุทฺธสิริแห่ง
สมเด็จพะทศพล พระนามที่บังกรอีกครั่ง
หนึ่ง พลังคิดแล้วอย่างนี้ว่า "ถ้าเรา
ปรารถนา, เราก็จะพึงเผากิเลสทั้งปวง
ได้แล้วเป็นสังฆนวกะผู้ใหม่ในหมู่สงฆ์
(ตามเสด็จ) เข้าไปยังรัชมมนคร แต่กิจเพื่อ
การเผากิเลสทั้งหลายแล้ว ถึงพระนิพพาน
ในรูปลักษณะ อันบุคคลไม่รู้จักยอมไม่
(พึง)มีแก่เรา.

^๑ ฉ. ม. มา นํ กสเล อภฺกมิตฺโต. มรฺมมไปตฺตเก
พุทฺทกนิกาย พุทฺธวํสฺสุภกถาย "นฺนติ
ปทฺปุรณตฺเต นิปาโต"ติ อตฺโต.

ยมนูนาห์ ที่ปังกรทสพล วิย
 ปรมาสุมโพธิ์ ปตฺวา ฌมฺมนาว่า
 อาโรเปตฺวา มหาชนํ สํสารสาครา
 อุตฺตาเรตฺวา ปจฺจา ปรีนินฺพฺพาเยยฺยํ,
 อิทํ มยฺหิ ปฏฺฐูปนฺ"ติ. ตโต อฏฺฐ
 ฌมฺเม สโมธานะตฺวา พุทฺธภาวาย
 อภินิหาริ กตฺวา นิปฺชฺชิ. เตน วุตฺติ :

ถ้ากระไร เราฟังบรรลพพระปรมาสุมโพธิญาณ แล้วขึ้นสู่ธรรมนาว่ายัง มหาชนให้ข้ามพ้นจากสาครคือสังสารวัฏ แล้วฟังปรีนินพพานในภายหลัง เหมือนอย่างสมเด็จพระทศพลพระนามที่ปังกร, การกระทำเช่นนี้ จึงจะสมควรแก่เรา" ดังนี้. ลำดับนั้น สุเมธดาบสนอนยังธรรม ๘ ประการ ให้ประชุมพร้อม แล้วตั้งความปรารถนา เพื่อความเป็นพระพุทธรเจ้า. เพราะเหตุนี้ พระศาสดาจึงตรัสคำเป็นพระคาถาว่า :

"ปัจจวิยํ นิปนฺนสฺส
 เอวํ เม อาสิ เจตโส
 'อิจฺจมาโน อหิ อชฺช
 กิเลสฺส ฌาปเย มม.

"เมื่อเรานอนแล้วบนแผ่นดิน เราได้ดำริอย่างนี้ว่า '(ถ้า)เราปรารถนาอยู่ ก็จักฟังเผากิเลสทั้งหลายของเราได้(สำเร็จ)ในวันนี้.

กึ เม อญฺญาตเวเสน
 ฌมฺมํ สจฺจิกเตนินฺธ
 สพุทฺถญฺญตฺติ ปาปฺปณฺตีว
 พุทฺโธ เหลสุลฺลํ สเทวเก.

ประโยชน์อะไรแก่เรา ที่จักรู้แจ้งพระธรรมในศาสนา นี้ ในรูปลักษณะอันบุคคลไม่รู้จัก เราจะฟังบรรลพพระสัมพัญญตญาณ เป็นพระพุทธรเจ้าในโลก พร้อมทั้งเทวโลก.

กึ เม เอเกน ตินฺนณฺเณ
 บุริเสน ฌามทสฺสลิเน

ประโยชน์อะไรแก่เรา ผู้เป็นบุรุษที่เห็นแล้วซึ่งกำลังของตน จะมา

สพฺพญณฺตุํ ปาปฺพนิตฺวา
 สนนฺตาเรสุสฺสํ สเทวเก.

ข้ามพ้น (สาคร คือสังสารวัฏ ถึง
 พระนิพพาน) แต่ผู้เดียว เมื่อเรา
 บรรลุพระสัมพัญญุตญาณแล้ว จัก
 ยังโลก พร้อมทั้งเทวโลกให้ข้ามพ้น
 เช่นเดียวกัน.

อิมินา เม อธิกาเรน
 กเตน ปุริสุตฺตเม
 สพฺพญณฺตุํ ปาปฺพนิตฺวา
 ตาเวมิ ชนตํ พฺหุ.

เราจะบรรลุ พระสัมพัญญุตญาณ
 ด้วยอธิการนี้ (คือการกระทำอัน
 ประเสริฐยิ่ง ได้แก่การถวายชีวิต
 แต่พระพุทฺธเจ้า) อันเราได้กระทำ
 แล้ว ในบุรุษผู้สูงสุด (คือพระ-
 พุทฺธเจ้าที่บังกร) แล้วจะยังชน
 หมู่มากให้ข้ามพ้น (สังสารวัฏ) ไป.

สํสวารโสตุํ ฉินฺทิตฺวา
 วิทฺธํเสตฺวา ตโย ภเว
 ธมฺมณาวํ สมารุญฺห
 สนนฺตาเรสุสฺสํ สเทวเก"ติ.

เราจักตัดกระแส แห่งสังสาร
 ทำลายภพทั้ง ๓ แล้วขึ้นสู่ธรรม-
 นาวา ยังโลกพร้อมทั้งเทวโลก
 ให้ข้ามไป" ดังนี้.

ยสฺมา ปน พุทฺธตฺตํ ปตฺถนฺตสฺส :

อนึ่ง เมื่อบุคคลปรารถนาความเป็นพระ-
 พุทฺธเจ้าอยู่ :

มนุสฺสตฺตํ ลิงฺคสมฺปตฺติ
 เหตุ สตถารทสฺสนํ
 ปพฺพชฺชชา คุณสมฺปตฺติ
 อธิกาโร จ ฉนฺทตา

ความปรารถนาที่ตั้งไว้ ย่อมสำเร็จ
 ได้ เพราะธรรม ๔ ประการ ประชุม
 ร่วมกัน คือ ความเป็นมนุษย์ ๑
 ความสมบูรณ์ด้วยเพศ คือเป็น

อภุจณมมุสโมธานา

อภินิหารโ สมิชฺฌตตีติ.^๑

มนุสฺสตุตตภาวสุมีเยว หิ จตฺวา
 พุทฺธตตํ ปตฺถเนตฺตสฺส ปตฺถนา สมิชฺฌตตี,
 นาคสฺส วา สุปฺนุณฺณสฺส วา เทวตฺยา
 วา ปตฺถนา โน สมิชฺฌตตี. มนุสฺสตุตต-
 ภาเวปี ปุริสฺสิงฺเค จิตฺตฺเสว ปตฺถนา
 สมิชฺฌตตี, อิตฺถิยา วา ปณฺฑกฺกนปฺปส-
 กฺคาโตพฺยญฺชนกานํ วา ปตฺถนา โน
 สมิชฺฌตตี, ปุริสฺสฺสาปี ตฺสุมี อตฺตภาเว
 อรหตฺตปฺปตฺติยา เหตุสฺมฺปนฺนสฺสฺเสว
 ปตฺถนา สมิชฺฌตตี, โน อิตฺรสฺส.
 เหตุสฺมฺปนฺนสฺสาปี ชีวฺมานกพุทฺธสฺสฺเสว
 สนฺติเก ปตฺถเนตฺตสฺส ปตฺถนา สมิชฺฌตตี,
 ปรีนินฺพุเต พุทฺเธ เจตฺยสนฺติเก วา
 โฟธิมฺุเล วา ปตฺถเนตฺตสฺส น สมิชฺฌตตี.

บุรุษ ๑ เหตุ(ที่จะได้สำเร็จพระ
 อรหันต์ในชาตินั้น) ๑ การพบเห็น
 พระศาสดา ๑ การบรรพชา คือ
 ได้บวช ๑ ความถึงพร้อมแห่งคุณ
 (คือ ได้อภิญญา ๔ สมาบัติ ๘)
 ๑ อธิการ (คือการกระทำอัน
 ประเสริฐยิ่ง ได้แก่การถวายชีวิต
 แต่พระพุทธเจ้า) ๑ ความเป็นผู้มี
 ฉันทะ ๑.

เมื่อบุคคลตั้งอยู่ในอัตภาพของมนุษย์
 เท่านั้น แล้ว(ตั้ง)ปรารถนาความเป็น
 พระพุทธเจ้า ความปรารถนานั้นย่อม
 สำเร็จ ความปรารถนาของนาคหรือครุฑ
 หรือเทวดา ย่อมไม่สำเร็จ. แม้ในอัตภาพ
 ของมนุษย์ ก็ต้องตั้งอยู่ในเพศแห่งบุรุษ
 เท่านั้น ความปรารถนาจึงสำเร็จ, ความ
 ปรารถนาของหญิง หรือบัณฑิตกะ
 กะเทย และอุกโกตพยัญชนก (คือคนที่
 ปรากฏเป็นสองเพศ) ย่อมไม่สำเร็จ, แม้
 เป็นบุรุษก็เฉพาะผู้ถึงพร้อมแล้ว ด้วย
 เหตุที่จะบรรลุพระอรหันต์ในชาตินั้นเท่านั้น
 ความปรารถนาจึงสำเร็จ, บุคคลนอกนี้
 ไม่สำเร็จ. แม้ผู้ถึงพร้อมด้วยเหตุ ก็ต้อง

^๑ พ. พุทฺธ. ๓๓/๔๒๒.

ตตฺริทํ ฌนฺทมนฺทตตาย โอบมฺมํ
: สเจ หิ เอวมสฺส “โย สกฺล-
จกฺกวาฬคฺคพฺภํ เอโกทกัฏฺฐํ อตฺตโน
พาหุพฺเพเลน อุตฺตริตฺวา^๑ ปาริ คนฺตุ
สมตฺถเ, โส พุทฺธตฺตํ ปาปุณฺนาติ.

โย วา ปน สกฺลจกฺกวาฬคฺคพฺภํ
เวฬุคฺมุพฺสณฺณนฺนํ พุชฺชิตฺตฺวา มทฺทิตฺตฺวา
ปทสา คจฺจนฺโต ปาริ คนฺตุ สมตฺถเ,
โส พุทฺธตฺตํ ปาปุณฺนาติ. โย วา ปน
สกฺลจกฺกวาฬคฺคพฺภํ สตฺติโย อาโกฏฺฐตฺวา
นิรฺนฺตรํ สตฺติผลสมากิณฺณนฺนํ ปทสา
อกฺกมมาโน ปาริ คนฺตุ สมตฺถเ, โส
พุทฺธตฺตํ ปาปุณฺนาติ. โย วา ปน
สกฺลจกฺกวาฬคฺคพฺภํ วิตฺตจฺจิตฺตฺคารมฺริตฺตํ
ปาเทหิ มทฺทมาโน ปาริ คนฺตุ สมตฺถเ,
โส พุทฺธตฺตํ ปาปุณฺนาติ”ติ.

โย เอเตสุ เอกมฺปิ อตฺตโน ทฺวกรํ น
มณฺุณฺตติ, “อหํ เอตมฺปิ อุตฺตริตฺตฺวา วา

ในความเป็นผู้มีขันชะใหญ่ นั้น มีข้อ
อุปมาดังนี้ : ถ้าจะกล่าวอย่างนี้ว่า
“บุคคลใด เป็นผู้สามารถว่ายน้ำข้ามห้อง
แห่งจักรวาลทั้งสิ้น อันมีน้ำเนืองเป็น
อันเดียวกันด้วยกำลังแขนของตนถึงฝั่งโน้น,
บุคคลนั้น ย่อมจะบรรลุความเป็น
พระพุทธรเจ้า.

ก็หรือว่าบุคคลใด เดินด้วยเท้าเหยียบบ่
ห้องแห่งจักรวาลทั้งสิ้น อันดาดำด้วย
กอไม้ไผ่ สามารถไปถึงฝั่งข้างโน้น,
บุคคลนั้น ย่อมบรรลุความเป็นพระ-
พุทธรเจ้า. ก็หรือว่าบุคคลใดเหยียบห้อง
แห่งจักรวาลทั้งสิ้นที่เขาปักหอกเอาไว้
เกลื่อนกล่นด้วยปลายหอกหาวระหว่างคัน
มิได้ ด้วยเท้า สามารถถึงฝั่งข้างโน้น,
บุคคลนั้นย่อมบรรลุความเป็นพระพุทธรเจ้า.
ก็หรือว่าบุคคลใดเหยียบห้องจักรวาลทั้งสิ้น
ซึ่งเต็มแล้วด้วยถ่านเพลิง อันปราศจาก
เปลวไฟ ด้วยเท้า สามารถถึงฝั่งข้างโน้น
บุคคลนั้นย่อมบรรลุความเป็นพระพุทธรเจ้า”
ดังนี้.

ในบรรดาข้ออุปมาเหล่านี้ บุคคลใดไม่มี
ความคิดเห็นในการงานของตน แม้แต่

^๑ ส. ปตริตฺวา.

โน ตุมฺเห อิมํ อุกฺคตปี ตาปสํ
กถลปิฏฺเจ นิปนฺนุ”ติ.

“เอวํ ภนฺเต”ติ. “อโย พุทฺธตฺตยา
อภินิหารํ กตฺวา นิปนฺโน, สมฺมุทฺติสฺสตี
อิมสฺส ปตฺตนา, อิตฺถ กปฺป-
สทฺสทฺสสาธิกานํ จตฺตุนํ อสงฺเขยฺยานํ
มตฺตเก โคตโม นาม พุทฺโธ ภวิสฺสตี.
ตสฺมี ปนฺสฺส อตฺตภาเว กปิลวตฺต
นาม นครํ นิวาโส ภวิสฺสตี, มายา
นาม เทวี มาตา, สุทฺโธโน นาม
ราชา ปิตา, อคฺคสาวโก อุตฺติสฺโส
นาม เถโร, พุติยสาวโก โกลิตฺโต
นาม, พุทฺธปฺปจฺจาโก อานนฺโท นาม,
อคฺคสาวิกา เขมา นาม เถรี,
พุติยสาวิกา อุตฺปลวณฺณนา นาม เถรี
ภวิสฺสตี, ปรีปกุกฺกานาโม มหาภินิกฺขมณํ
กตฺวา มหาปธานํ ปทฺทิตฺวา นิโครธมฺมุเล
ปายาสํ ปฏิกุคฺคเหตุวา เนรณฺชราย ตีเร
ปรีภฺนุชิตฺวา โพิมณฺฑลํ อารุญฺห
อสงฺสตฺถรฺกขมฺมุเล อภิสมฺมุทฺติสฺสตี”ติ.
เตน วุตฺตํ :

อีก ๑ แขนงกับแต่กัปนี้ ดาบสนี้จักเป็น
พระพุทฺธเจ้าพระนามว่า โคตม” ขณะ
ประทับยืนอยู่ณั้ ทรงแยากรณใน
ท่ามกลางบริษัทว่า “พวกเธอเห็นดาบส
ผู้มีตบะกล้า ผู้นอนบนหลังเปือกตมนี้
หรือไม”.

กราบทูลว่า “เห็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า”.
ตรัสว่า “ดาบสนั้นอนต้งความปรารถนา
เพื่อความเป็นพระพุทฺธเจ้า ความ
ปรารถนาของดาบสนี้จักสำเร็จ เมื่อพัน
๔ อสงฺไชยกับอีก ๑ แขนงกับแต่กัปนี้
ดาบสนี้ จักเป็นพระพุทฺธเจ้าพระนามว่า
โคตม. พระนครชื่อกบิลพัสดุ์ จักเป็นที่
ทรงพำนักอาศัยในอตฺตภาพ ของ
พระโคตมนั้น พระเทวีพระนามว่ามายา
จักเป็นพระมารดา พระราชาพระนาม
ว่าสุทฺโธนะ จักเป็นพระบิดา พระเถระ
ชื่อกุติสสะ จักเป็นพระอัครสาวก
พระเถระชื่อกุติสสะ จักเป็นพระสาวกที่ ๒
พระเถระชื่อว่าอานนฺทะ จักเป็น
พระพุทฺธอุปัฏฺฐาก พระเถรีชื่อเขมา
จักเป็นพระอัครสาวิกา พระเถรีชื่อ
อุบลวรรณา จักเป็นพระสาวิกาที่ ๒
พระโคตมนี้มีญาณแก่รอบ (คือเจริญ
เต็มที)แล้ว จักกระทำมหาภิเนษกรรม

ออกบวช แล้วทรงตั้งความเพียรใหญ่
รับข้าวปายาสที่ควงต้นนิโครธ คือ
(บริเวณใต้) ต้นไทร เสวยที่ฝั่งแม่น้ำ
เนรัญชรา เสด็จขึ้นสู่พระแท่นที่ตรัสรู้
ตรัสรู้ยิ่ง ณ ควงต้นโพธิ์” ดังนี้. เพราะ
เหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสคำ
เป็นพระคาถาว่า :

“ทีปังกรโ โลกวิทู
อาหุตีนัน ปฏิกุคโค
อุสุลีสเสก มัง จตฺวาน
อิทัง วจฺนมพฺพวิ.
‘ปสฺสเถ อิมัง ตาปสั
ชฏิลัง อุกฺคตาปนัง
อปริมฺเมยฺเย อิตฺโต กปฺเป
พฺพุโร โลเก ภวิสฺสตี.

“พระพุทธเจ้าพระนามที่ปังกร ผู้ทรง
รู้แจ้งโลก ทรงเป็นผู้(สมควร)รับ
เครื่องบูชาทั้งหลาย ประทับยืนอยู่
เหนือศีระชะเรา ได้ตรัสคำนี้ว่า
‘เธอทั้งหลายจงดูชฏิลดาบสนี้ ผู้
บำเพ็ญตบะกล้า (กระทำความ
เพียรเผากิเลสอยู่) ในกัปปอัน
ประมาณมิได้แต่กัปปนี้ จักเป็น
พระพุทธเจ้าในโลก.

อนุ กปิลวฺหยา รมฺมา
นิกฺขมิตฺวา ตถาคโต
ปธานัง ปทหิตฺวาน
กตฺวา ทุกฺกกรกิริกั.

พระตถาคต จักออกจากพระนคร
มีชื่อว่ากบิล อันน่ารื่นรมย์ แล้ว
จักเริ่มตั้งความเพียร กระทำ
ทุกกรกิริยา.

อชฺปาโลรฺกฺขมฺลสมึ^๑
นีสีทิตฺวา ตถาคโต

พระตถาคตจักประทับนั่งแล้ว ณ
ควงต้นอชปาลนิโครธ จักทรงรับ

^๑ ฉ. ม. อชปาลรุกขมูเล.

ตตถ ปายาสํ ปคฺคยห
เนรณฺชรมุเปหิติ.

เนรณฺชราย ตีรมฺหิ
ปายาสํ อทิ^๑ โส ชิน
ปฏฺยตฺตวรมคฺเคน
โพธิมฺลุมฺหิ เอหิติ.^๒

ตโต ปทกฺขินฺถํ กตฺวา
โพธิมณฺฑํ อนุตฺตโร
อสุสฺตตฺตฺรูกฺขมฺลุมฺหิ
พฺพชฺฉมิสฺสติ มหายโส.

อิมสฺส ชนิกา มาตา.
มายา นาม ภวิสฺสติ
ปีตา สฺพุทฺโธทโน นาม
มยํ เหลสฺสติ โคตโม.

โกลิโต อุปติสฺโส จ
อคฺคา เหลสฺสนฺติ สวากา
อนาสวา วีตฺราคา
สนฺตจิตฺตา สมหิตา

ข้าวปายาส ณ ที่นั้น แล้วเสด็จไป
ยังแม่น้ำเนรัญชรา.

พระชินะ (ผู้ชนะข้าศึกคืออกิเลส)
พระองค์นั้น จักเสวยข้าวปายาสที่
ฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา แล้วเสด็จมาที่
ควงไม้ที่ตรัสรู้ ตามมรรคาที่เขา
ตกแต่งไว้แล้วอย่างดีเยี่ยม.

ต่อจากนั้น พระตถาคตผู้หาที่
เปรียบมิได้ ผู้ทรงไว้ซึ่งความ
ยกย่องสรรเสริญใหญ่ยิ่ง จัก
กระทำประทักษิณ (เวียนขวา)
พระแท่นที่ตรัสรู้ แล้วจักตรัสรู้ที่
ควงแห่งต้นโพธิ.

พระมารดา ผู้ให้กำเนิดพระตถาคต
นี้ จักมีพระนามว่ามายา พระบิดา
จักมีพระนามว่าสุทโธทนะ พระ
ตถาคตนี้จักมีพระนามว่าโคตม.

พระเถระชื่อโกลิตะ และอุปติสสะ
จักเป็นพระอัครสาวก ไม่มีอาสวะ
ปราศจากภราคะ มีจิตสงบ มีใจ
ตั้งมั่นแล้ว พระอุปัฏฐากชื่อว่า

^๑ อ. ม. อท.

^๒ อ. ม. โพธิมฺลุมฺเปหิติ.

อานนุโท นามุปุฏจาโก
 อุปุฏจิสฺสติ มํ ชินิ^๑

เขมา อุปฺปลวณฺณา จ
 อคฺคา เหสฺสนฺนฺติ สาวิกา
 อนาสวา วีตฺราคา
 สฺนฺตจิตฺตา สฺมาหิตา
 โพธิ ตสฺส ภควโต
 'อสุสฺตโต'ติ ปวฺจฺจตี'ติ.

สุเมธตาปโส "มยฺหํ กิร ปตฺถนา
 สมิชฺฌิสฺสตี"ติ โสมนสฺสอุปฺปโต อโหสิ.
 มหาชนิ ที่ปฺงกรทสฺพลสฺส วจฺนํ สุตฺวา
 "สุเมธตาปโส กิร พุทฺธพีชํ พุทฺธงฺกุโร"ติ
 หนฺจตฺถุโจ อโหสิ.

เอวณฺุจสฺส อโหสิ. "ยถา นาม ปุริโส
 นที ตรณฺโต อฺชฺเชน ติตฺถเณ อุตฺตริตฺถํ
 อสฺกโกนฺโต เหนฺจฺจา ติตฺถเณ อุตฺตรติ,
 เอวเมว มยฺมปิ ที่ปฺงกรทสฺพลสฺส
 สาสเน มคฺคผลํ อลภมาณา อนาคเต
 ยทา ตวํ พุทฺโธ ภวิสฺสสิ, ตทา ตว
 สมฺมุขา มคฺคผลํ สจฺจุกาตุํ สมตฺถา

อานนทํ จักฺกอุปฺปฐฺฐากพระชินิเนนี้.

พระเขมาเถรีและพระอุบลวรรณา-
 เถรี จักเป็นพระอัครสาวิกา ไม่มี
 อาสวะ ปราศจากราคะ มีจิตสงบ
 มีใจตั้งมั่นแล้ว ต้นไม้เป็นที่ตรัสรู้
 แห่งพระผู้มีพระภาคนั้น ชาวโลก
 เรียกว่า 'อัสสัตถะ'" ดังนี้.

สุเมธตาปสได้ถึงความโสมนัส(พลาถ
 คิด)ว่า "ได้ยินว่า ความปรารถนาของเรา
 จักสำเร็จ" ดังนี้. มหาชนฟังคำของสมเด็จ
 พระทศพลพระนามที่บังกรแล้ว ต่างเป็น
 ผู้ทั้งร่าเริงทั้งยินดี กล่าววว่า "ได้ยินว่า
 สุเมธตาปสเป็นพีชของพระพุทธเจ้า เป็น
 หน่อของพระพุทธเจ้า" ดังนี้.

มหาชนได้มีความคิดอย่างนี้แล้ว. ต่างตั้ง
 ความปรารถนาว่า "บุรุษจะข้ามแม่น้ำ
 เมื่อไม่อาจจะข้ามโดยทำที่ตรงได้ ก็ยอม
 ข้ามโดยทำข้างใต้(ถัดไป) ข้อนี้ฉันใด
 แม้เราทั้งหลายก็เหมือนฉันนั้น เมื่อไม่ได้
 รับมรรคผลในศาสนาของสมเด็จพระทศพล
 พระนามที่บังกร ก็พึงเป็นผู้สามารถ

^๑ ฉ. ม. อุปุฏจิสฺสติ ตํ ชินิ.

ภเวยยามา”ติ ปตถนั จปยีสฺส.
 ที่ปงฺกรทสพลโธปี โฬธิสตฺตํ ปสฺสํสิตฺวา
 อฏฺฐหิ ปุปฺผมฏฺฐจฺหิ ปุเชตฺวา ปทกฺขิณฺม
 กตฺวา ปกฺกามิ. เตปี จตฺสตสฺสทสฺสสงฺขยา
 ขีณาสฺวา โฬธิสตฺตํ คนฺเธหิ เจว
 มาลาหิ จ ปุเชตฺวา ปทกฺขิณฺม กตฺวา
 ปกฺกมฺอิสฺส. เทวมนุสฺสสา ปน ตเถว
 ปุเชตฺวา วนฺหิตฺวา ปกฺกนฺตฺวา.

กระทำให้แจ้งมรรคผล ต่อหน้าของท่าน
 (สุเมธดาบส) ในอนาคต ในกาลที่ท่าน
 จักเป็นพระพุทธเจ้า”. ฝ่ายสมเด็จพระ
 ทศพลพระนามที่ปิงกร ทรงสรรเสริญ
 พระโฬธิสต์ว์ ทรงบูชาด้วยดอกไม้ ๘ กำ
 ทรงกระทำประทักษิณ แล้วเสด็จหลีกไป.
 แม้พระขีณาสพทั้งหลาย มีจำนวน
 ๔ แสนรูปเหล่านั้น ก็ได้บูชาพระโฬธิสต์ว์
 ด้วยของหอมและดอกไม้ กระทำ
 ประทักษิณแล้วหลีกไป. อนึ่ง เทวดา
 และมนุษย์ทั้งหลายต่างก็บูชาและไหว้
 แล้วหลีกไปเช่นนั้นเหมือนกัน.

โฬธิสตฺโต สพฺเพสฺส ปฏิกฺกนฺตกาเล
 สยนา วฏฺฐาย “ปารมฺมโย วิจฺฉินฺสุสฺสามิ”ติ
 ปุปฺผวราสิมฺตถเก ปลฺลงฺกํ อภฺภูชิตฺวา
 นิสฺสีทิ.

พระโฬธิสต์ว์ลุกจากที่นอน ในกาล
 ที่ชนทั้งหมดกลับไปแล้ว คิดว่า “เราจัก
 สังสมบารมีทั้งหลาย” ดังนี้ แล้วนั่งคู้เข้า
 ซึ่งบัลลังก์ (คือขัตตสมาธิ) บนยอดดอก
 แห่งดอกไม้.

เอวํ นิสฺสินฺนุ โฬธิสตฺเต. สกฺลทสฺสทสฺส-
 จกฺกวาฬเทวดา สนฺนิปตฺติตฺวา สาธุการํ
 ทตฺวา “อฺยุย สุเมธตาปสฺส ปฺราณก-
 โฬธิสตฺตานํ ปลฺลงฺกํ อภฺภูชิตฺวา
 ‘ปารมฺมโย วิจฺฉินฺสุสฺสามา’ติ นิสฺสินฺนกาเล
 ยานิ ปุพฺพนิมิตฺตานิ นาม ปญฺญาयนฺติ,
 ตานิ สพฺพานิปี อชฺช ปาตฺตมฺมฺตานิ,

เมื่อพระโฬธิสต์ว์นั่งแล้วอย่างนี้ เทวดาใน
 ๑ หมื่นจักรวาลทั้งสิ้น ประชุมกันให้
 สาธุการชมเชยพระโฬธิสต์ว์ ด้วยคำ
 ชมเชยมีประการต่าง ๆ ว่า “ข้าแต่
 พระผู้เป็นเจ้าของสุเมธดาบส ในกาลเมื่อ
 พระโฬธิสต์ว์ทั้งหลายแต่ปางก่อน นั่ง
 ขัตตสมาธิด้วยความคิดว่า ‘เราจักสังสม

นิสฺสัสเสน ตฺวํ พุทฺโธ ภวิสฺสสฺสि, มยเมตํ
 ชานาม ยสฺเสตานิ นิมิตฺตานิ
 ปญฺญาณนฺติ, เอกนฺตฺน โส พุทฺโธ
 โหติ ตฺวํ อตฺตโน วิริยํ ทพฺพํ กตฺวา
 ปคฺคณฺหา”ติ โภสิสฺตตํ นานปฺปการาหิ
 ฤตฺตีหิ อภิตฺตฺนึสฺส. เตน วุตฺตํ :

“อิหํ สุตฺวาน วจัน
 อสมฺมสฺส มเหสิโน
 อาโมทิตา นรมฺม
 พุทฺธพฺพิชฺชงฺกุโร อยํ.”^๑

อุกฺกฏฺฐิสฺสทฺทา วตฺตนฺติ
 อปฺโผฏฺเณนฺติ หสฺนฺติ จ
 กตฺตฺขลฺลึ นมฺมสฺสฺสนฺติ
 ทสฺสหสฺสึ สเทวกา.

ยทิมสฺส โลกนาถสฺส
 วิวชฺฌิสฺสสาม สาสนํ

บารมี’ ดังนี้ บุพนิมิตเหล่านี้ปรากฏขึ้น
 บุพนิมิตเหล่านั้นแม้ทั้งหมด ปรากฏขึ้น
 แล้วในวันนี้ ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้า
 โดยไม่ต้องสงสัย พวกเราย่อมรู้เหตุนี้ว่า
 นิมิตเหล่านี้ปรากฏแก่ผู้ใด ผู้นั้นเป็น
 พระพุทธเจ้าอย่างแน่นอน ท่านจง
 ประคองความเพียรของท่าน กระทำ
 ให้มั่น” ดังนี้. เพราะเหตุนี้ พระศาสดา
 จึงตรัสคำเป็นพระคาถาว่า :

“คนและเทวดาทั้งหลายสดับคำของ
 สมเด็จพระทศพลที่บังกร พระ
 มเหสีเจ้า (คือผู้แสวงหาแล้วซึ่ง
 คุณอันใหญ่ยิ่ง) ผู้ไม่มีบุคคล
 เสมอเหมือน ต่างมีใจบังเหิง
 ว่า สุมเมธดาบสนี้เป็นพืช และเป็น
 หน่อของพระพุทธเจ้า.

เสียงโห่ร้อง ต้อนรับเป็นไปอยู่
 ๑ หมื่นโลกธาตฺ รวมด้วย
 เหล่าเทวดาปรบมือ และร่าเริง
 ประคองอัญชลินมัสการอยู่.

ฉิว่า พวกเราจักพลาดพระศาสนา
 (คือพระธรรม) ของสมเด็จพระบรม

^๑ จ. ม. พุทธพฺพิชฺ กิร อยํ.

อนาคตมฺหิ อทุธานเ
 เหลสุสาม สมมุขา อิมิ.

ยถา มนุสุสา นที ตรนฺดา
 ปฏิตฺตํ วิรุณฺณิย
 เภจฺจาทิตฺเต คเหตุวาน
 อุตฺตรนฺติ มหานที.

เอวเมว มยํ สพุเพ
 ยถิ มุญฺจามิมิ ชินิ
 อนาคตมฺหิ อทุธานเ
 เหลสุสาม สมมุขา อิมิ.

ทีปฺงฺกุโร โลกวิฑู
 อานูตฺติํ ปฏิคฺคโ
 มม กมฺมํ ปกิตฺเตตฺวา
 ทกฺขิณฺปาทมฺพุทฺธิ.

โลกนาถพระองค์นี้ไซ้ พวกเราก็
 จักเกิดพร้อมหน้ากัน ในศาสนา
 ของหน่อพระพุทธเจ้า พระองค์นี้
 ในอนาคตกาลอันนานไกล.

มนุษย์ทั้งหลาย เมื่อจะข้ามแม่น้ำ
 หากพลาดท่าข้ามเฉพะหน้า ก็
 ถือเอาท่าข้ามข้างใต้ (คือท่าถัดไป)
 ย่อมข้ามแม่น้ำใหญ่ได้ ฉะนั้น.

พวกเราทั้งหมด หากสิ้นสมเด็จ
 พระชินเจ้า ผู้ชนะ(เข้าศึกคือกิเลส)
 พระองค์นี้แล้ว ในอนาคตอันนาน
 ไกล พวกเราก็จักเกิดพร้อมหน้ากัน
 ในศาสนา ของหน่อพระพุทธเจ้า
 พระองค์นี้ (และบรรลุมรรคผล)ได้
 ฉะนั้น.

พระพุทธเจ้าที่พึงกร ผู้ทรงรู้แจ้งโดย
 ทรงเป็นผู้ (สมควร) รับเครื่องบูชา
 ทั้งหมด ทรงประกาศกรรมของเรา
 แล้ว ทรงยกขึ้นแล้วซึ่งพระบาท
 เปื้องขวา.

^๑ ฉ. ม. ทกฺขิณฺ.

เย ตตถ อาสุ^๑ ชินปุตุตา
 สพุเพ ปทกฺขิณมกัสมิ มํ
 ทเวา มนุสฺสา อสุรา ยกฺขา^๒
 อภิเวาเทตฺวาน ปกุกมํ.

ทสฺสนํ เม อติกกฺขนฺเต
 สสํเข โลกนายนเก
 สยนา วุฏฺฐนิตฺวาน
 ปลฺลฺงกํ อาภุชิตฺวา^๓ ตทา.

สุเขน สุขิตฺโต โหมิ
 ปาโมชฺเซน ปโมทิตฺโต
 ปิตฺติยา จ อภิสฺสนุนิ
 ปลฺลฺงกํ อาภุชิตฺวา ตทา.

ปลฺลฺงเกน นิสิติตฺวา
 เอวํ จินฺตสฺสิทํ ตทา
 'วสฺสิทฺโต อหํ ฉานเ
 อภิญฺญาปารมมํ คโต.

พระชินบุตรเหล่าใดอยู่แล้ว ณ ที่นั้น
 พระชินบุตรเหล่านั้นทั้งหมด ได้
 กระทำประทักษิณเรา เหล่าเทวดา
 มนุษย์ อสูร ยักษ์ทั้งหลายอภิเวาท
 เรา แล้วหลีกไป.

ครั้งนั้น เมื่อพระผู้มีพระภาค
 ผู้เป็นนายกแห่งโลก พร้อมด้วย
 พระสงฆ์ ลับสลายตาของเราไปแล้ว
 เราจึงลุกขึ้นจากที่นอน แล้วคู้เข้า
 ซึ่งบัลลังก์ (คือนั่งขัดสมาธิ).

ครั้งนั้นเราเป็นผู้ถึงความสำราญใจ
 ด้วยความสุข เบิกบานใจด้วย
 ความปราโมทย์ และเอบอิมด้วย
 ปิติ คู้เข้าแล้วซึ่งบัลลังก์ (คือนั่ง
 ขัดสมาธิ).

ในกาลครั้งนั้น เรานั่งด้วยบัลลังก์
 แล้วคิดอย่างนี้ว่า 'เรามีความ
 เชี่ยวชาญในฉาน ถึงแล้วซึ่งความ
 เป็นผู้สูงสุดด้วยอภิญญา.

^๑ ฉ. ม. ตตถาสู.

^๒ ฉ. ม. นรา นาคา จ คนุทพฺพา.

^๓ ฉ. ม. หนฺจตฺตฺตฺเจเน จิตฺเตเน อาสนา วุฏฺฐนิตฺวา.

สทสสิยมุหิ โลกมุหิ
 อิสโย นตฺถิ เม สมา
 อสโม อิทฺธิธมฺเมสุ
 อลภี อิทฺธิํ สุขํ.

ปลฺลงฺกาทฺตเน มยฺหิ
 ทสทสฺสาธาวิโน
 มหานาทิ ปวตฺเตสุ
 ธฺวํ พุทฺโธ ภวิสฺสสิ.

ยา ปุพฺเพ โพรสิตฺตทานิ
 ปลฺลงฺกวรฺรมาทฺต
 นิमितฺตานิ ปทิสฺสนฺติ
 ตานิ อชฺช ปทิสฺสเร.

สีตํ พุยฺปกตํ โหติ
 อุนฺหฺเวจฺจ วุปฺสมมุติ
 ตานิ อชฺช ปทิสฺสนฺติ
 ธฺวํ พุทฺโธ ภวิสฺสสิ.

ทสทสฺสี โลกธาตฺว
 นิสฺสทฺทา โหนฺติ นิราทฺถลา
 ตานิ อชฺช ปทิสฺสนฺติ
 ธฺวํ พุทฺโธ ภวิสฺสสิ.

พวกฤาษีใน ๑ หมื่นโลกธาตุ จะ
 เสมอเราหาไม่ เราเป็นผู้ไม่มี
 บุคคลเสมอ ในอิทธิธรรม (คือ
 อิทธิฤทธิ์) จึงได้รับความสุขเช่นนี้.

ในกาลเมื่อเราคู่เข้าซึ่งบัลลังก์ (คือ
 นั่งขัดสมาธิ) ทำมหาพรหมชั้น
 สุทธาวาส ผู้มีปรกติอาศัยอยู่ใน
 ๑ หมื่นโลกธาตุ ยังการบันลือลั่น
 ให้เป็นไปแล้วว่า ท่านจักเป็น
 พระพุทธเจ้าแน่.

ในการคู่เข้า ซึ่งบัลลังก์อันประเสริฐ
 นิमितเหล่านี้ ปรากฏแล้วแก่พระ
 โพรสิตต์เจ้าทั้งหลาย ในกาลก่อน
 นิमितเหล่านั้นปรากฏขึ้นในวันนี้.

ความหนาวปราศไปแล้ว และ
 ความร้อนก็สงบระงับไป นิमित
 เหล่านี้มีปรากฏขึ้นในวันนี้ ท่าน
 จักเป็นพระพุทธเจ้าแน่.

โลกธาตุ ๑ หมื่น เจียบเสียง ไม่
 โกลาหลวุ่นวาย นิमितเหล่านี้ก็
 ปรากฏขึ้นในวันนี้ ท่านจักเป็น
 พระพุทธเจ้าแน่.

มหาวาตานิ วายนุติ
 น สนุทนต์ สวณฺติโย
 ตานิ อชฺช ปทิสฺสนุติ
 ฐวํ พุทฺโธ ภวิสฺสสิ.

ถลชา ชลชา^๑ ปุปฺผา
 สพุเพ ปุปฺผนฺติ ตาวเท
 เตปชฺช ปุปฺผิตา สพุเพ
 ฐวํ พุทฺโธ ภวิสฺสสิ.

ลตา วา ยที วา รุกฺษา
 ผลํ ธาเรนฺติ^๒ ตาวเท
 เตปชฺช ผลิตา สพุเพ
 ฐวํ พุทฺโธ ภวิสฺสสิ.

อากาสมฺฐา จ ภูมฺมฐา
 รตนา โชตนฺติ ตาวเท
 เตปชฺช รตนา โชตนฺติ
 ฐวํ พุทฺโธ ภวิสฺสสิ.

ลมพายุทั้งหลาย ก็ไม่พัด แม่น้ำ
 ทั้งหลาย ก็หยุดนิ่งไม่ไหล นิमित
 เหล่านั้น ก็ปรากฏขึ้นในวันนี้
 ท่านจักเป็นพระพุทธรเจ้าแน่.

ดอกไม้ทั้งหลายที่เกิดบนบก ที่เกิด
 ในน้ำ ทั้งหมดบานแล้วทันทีใน
 ขณะนั้น ดอกไม้เหล่านั้นทั้งหมด
 ก็บานแล้วในวันนี้ ท่านจักเป็น
 พระพุทธรเจ้าแน่.

เถาว์วัลย์ก็ดี ต้นไม้ทั้งหลายก็ดี
 ออกผลแล้วทันที ในขณะนั้น
 เถาว์วัลย์ และต้นไม้เหล่านั้น
 ทั้งหมดก็ออกผลแล้วในวันนี้ ท่าน
 จักเป็นพระพุทธรเจ้าแน่.

รัตนะทั้งหลายที่อยู่ในอากาศ และ
 ที่อยู่บนพื้นดิน สองแสงสว่าง
 โชติช่วงทันทีในขณะนั้น รัตนะ
 เหล่านั้น ก็ส่องแสงสว่างโชติช่วงขึ้น
 ในวันนี้ ท่านจักเป็นพระพุทธรเจ้า
 แน่.

^๑ ฉ. ทกชา.

^๒ ฉ. ม. ผลภาวา โชนฺติ.

มานุสกา จ ทิพฺพทา จ
 ตฺริยา วชฺชนฺติ ตาวเท
 เตปชฺชโม อภิรวนฺติ
 อุมิ พุทฺโธ ภวิสฺสสฺสิ.

วิจิตฺตปฺปฎา คคณา
 อภิวิสฺสนฺติ ตาวเท
 เตปิ อชฺช ปทิสฺสนฺติ^๑
 อุมิ พุทฺโธ ภวิสฺสสฺสิ.

มหาสมฺมุทโท อามุชฺติ
 ทสฺสทสฺสึ ปกมฺปติ
 เตปชฺชโม อภิรวนฺติ
 อุมิ พุทฺโธ ภวิสฺสสฺสิ.

นิรเยปิ ทสฺสทสฺสเ
 อคฺคึ นิพฺพนฺติ ตาวเท
 เตปชฺช นิพฺพตฺตา อคฺคึ
 อุมิ พุทฺโธ ภวิสฺสสฺสิ.

วิมโล โหติ สุริโย
 สพฺพทา ทิสฺสนฺติ ตารกา

เครื่องดนตรีทั้งหลาย ทั้งของมนุษย์
 ทั้งของทิพย์ ประคองขึ้นเองแล้ว
 ทันทีในขณะนั้น เครื่องดนตรีทั้ง
 สองชนิดเหล่านั้น ก็ตั้งสนั่นขึ้นใน
 วันนี้ ท่านจักเป็นพระพุทธรเจ้าแน่.

ดอกไม้ทั้งหลาย ชนิดที่มีกลิ่นหอม
 และสีอันวิจิตร ตกลงจากฟากฟ้า
 ทันทีในขณะนั้น ดอกไม้เหล่านั้น
 ก็ปรากฏขึ้นในวันนี้ ท่านจักเป็น
 พระพุทธรเจ้าแน่.

น้ำในมหาสมุทรงวดลงแล้ว ๑ หมื่น
 โลกธาตุดับป่วนแล้ว (ในขณะนั้น)
 มหาสมุทร และโลกธาตุทั้งสอง
 เหล่านั้น ก็บังสือลั่นอยู่ในวันนี้
 ท่านจักเป็นพระพุทธรเจ้าแน่.

ไฟทั้งหลาย ในนรก ๑ หมื่น
 โลกธาตุดับแล้วทันที ในขณะนั้น
 ไฟเหล่านั้น ก็ดับแล้วในวันนี้
 ท่านจักเป็นพระพุทธรเจ้าแน่.

ดวงอาทิตย์ ปราศจากมลทิน
 ดวงดาวทั้งหมด ย่อมส่องแสง

^๑ อ. ม. ปวสฺสนฺติ.

เตปิ อชฺช ปทิสฺสนฺติ
 ฐวี พุทฺโธ ภวิสฺสสฺสิ.

แม้ดวงอาทิตย์ และดวงดาว
 เหล่านั้น ก็ปรากฏขึ้นในวันนี้
 ท่านจักเป็นพระพุทธรเจ้าแน่.

อโนวฺภูเจเน^๑ อุกกั
 มหิยา อุกฺกุชฺชิตฺติ ตาวเท
 ตมฺปชฺชุกฺกุชฺชเต มหิยา
 ฐวี พุทฺโธ ภวิสฺสสฺสิ.

น้ำพุขึ้นแล้วจากแผ่นดินทันที ใน
 ขณะนั้น ทั้งที่ฝนมิได้ตก น้ำนั้นก็
 พุ่งขึ้นจากแผ่นดินในวันนี้ ท่าน
 จักเป็นพระพุทธรเจ้าแน่.

ตาราคณา วิโรจฺนติ
 นกฺขตฺตทา คคณมณฺฑล
 วิสาขา จฺนฺทิมายุตฺตทา
 ฐวี พุทฺโธ ภวิสฺสสฺสิ.

หมู่ดาวเคราะห์ทั้งหลาย ดาว
 นักษัตรทั้งหลาย (และ)ดาววิสาขะ
 อันอยู่กับดวงจันทร์ (เสวยวิสาข-
 ฤกษ์) ส่องแสงจ้าในห้วงกลางดาว
 (ในขณะนั้นหมู่ดาวเหล่านั้น ก็ได้
 ส่องแสงจ้าในวันนี้) ท่านจักเป็น
 พระพุทธรเจ้าแน่.

พิลาสยา ทรีสยา
 นิกฺขมนฺตติ สกาสยา
 เตปฺชชฺช อาสยา จุฑฺธา
 ฐวี พุทฺโธ ภวิสฺสสฺสิ.

หมู่สัตว์ ที่อาศัยอยู่ในโพรงในถ้ำ
 และในซอกเขา (มี งู พังพอน และ
 จระเข้ เป็นต้น) ออกจากที่อันเป็น
 ที่อยู่อาศัยของตน ๆ (แล้วในขณะ
 นั้น) สัตว์เหล่านั้นก็ออกจากที่อยู่
 อาศัยแล้วในวันนี้ ท่านจักเป็น
 พระพุทธรเจ้าแน่.

^๑ มรรคมไปตฺตเก ชุทฺทกนิกาย พุทฺธวํสฺสูกกถาย
 “ภุมฺมตฺตเต กรณวจนฺน”ติ อตฺตโก. อตฺตวา นาทิ
 นิปาทมตฺตตี.

น โหติ อรติ สตุตตานัง
 สนฺตุฏฺฐา โหนฺติ ตาวเท
 เตปชฺช สพฺเพ สนฺตุฏฺฐา
 ฐูมิ พุทฺโธ ภวิสฺสสฺสิ.

โรคา ตพฺปสมฺมุนฺติ
 ชีฆจฺจฺฉา จ วินฺสฺสสฺติ
 ตานิปชฺช ปทิสฺสนฺติ
 ฐูมิ พุทฺโธ ภวิสฺสสฺสิ.

ราโค ตทา ตฺนุ โหติ
 โทโส โมโห วินฺสฺสสฺติ
 เตปชฺช วิคตา สพฺเพ
 ฐูมิ พุทฺโธ ภวิสฺสสฺสิ.

ภยํ ตทา น ภวติ
 อชฺชเปตํ ปทิสฺสสฺติ
 เตน ลิงฺเคน ชานาม
 ฐูมิ พุทฺโธ ภวิสฺสสฺสิ.

รโห นฺทุทฺถสฺติ อฺทุทฺถํ
 อชฺชเปตํ ปทิสฺสสฺติ

ความเดือดร้อนกัน ไม่มีแก่
 สัตว์ทั้งหลาย ความยินดีพร้อมมี
 แล้วทันทีในขณะนั้น สัตว์ทั้งหมด
 เหล่านั้น ก็ยินดีพร้อมแล้วในวันนี้
 ท่านจักเป็นพระพุทธรเจ้าแน่.

โรคทั้งหลายได้ส่งบระจับไป และ
 ความทิวทั้งหลาย ก็ได้หายไป
 ครั้งนั้น ความสงบระงับหายไป
 แห่งโรคและความทิวเหล่านั้น ก็
 ปรากฏขึ้นในวันนี้ ท่านจักเป็น
 พระพุทธรเจ้าแน่.

ในกาลนั้น รากะย่อมเบาบางลง
 โทสะ โมหะ ก็กำลังสิ้นไป วันนี้
 รากะ โทสะ และโมหะเหล่านั้น
 ทั้งหมดก็ปราศไปแล้ว ท่านจักเป็น
 พระพุทธรเจ้าแน่.

สิ่งที่น่ากลัว ไม่มีแล้วในครั้งนั้น
 วันนี้ความไม่มีสิ่งที่น่ากลัวนี้ ก็
 ปรากฏขึ้นแล้ว ท่านจักเป็น
 พระพุทธรเจ้าแน่ พวกข้าพเจ้าย่อม
 รู้ได้ ด้วยปรากฏการณ์นั้น.

ฐูลีไม่ฟุ้งขึ้นเบื้องบน ในครั้งนั้น
 ความไม่ฟุ้งขึ้นเบื้องบนแห่งฐูลี ก็

เตน ลิงฺเคน ชานาม
 ฐวี พุทฺโธ ภวิสฺสตี.

ปรากฏแล้วในวันนี้ ท่านจักเป็น
 พระพุทธเจ้าแน่ พวกข้าพเจ้าย่อม
 รู้ได้ด้วยปรากฏการณ์นั้น.

อนิฏฺฐคฺคฺนุโธ ปกฺกมตี
 ทิพฺพคฺคฺนุโธ ปวายตี
 โสปชฺช วายตี คฺคฺนุโธ
 ฐวี พุทฺโธ ภวิสฺสตี.

กลิ่นที่บุคคลไม่ปรารถนา หายไป
 แล้ว กลิ่นทิพย์ฟุ้งไปแล้วในครั้งนั้น
 กลิ่นทิพย์นั้นก็ได้ฟุ้งไปแล้วในวันนี้
 ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าแน่.

สพฺเพ เทวา ปทิสฺสนฺตี
 จเปตฺวา จ อรูปิโน^๑
 เตปชฺช สพฺเพ ทิสฺสนฺตี
 ฐวี พุทฺโธ ภวิสฺสตี.

เหล่าเทวดาทั้งหมด ยกเว้นอรุ-
 พรหม ปรากฏแล้วในครั้งนั้น
 เทวดาทั้งหมดเหล่านั้น ก็ได้ปรากฏ
 ขึ้นแล้วในวันนี้ ท่านจักเป็น
 พระพุทธเจ้าแน่.

ยวตา นิรยา นาม
 สพฺเพ ทิสฺสนฺตี ตาวเท
 เตปชฺช สพฺเพ ทิสฺสนฺตี
 ฐวี พุทฺโธ ภวิสฺสตี.

ขึ้นชื่อว่าสัตว์นรกทั้งหลาย มี
 ประมาณเท่าใด สัตว์นรกเหล่านั้น
 ทั้งหมด ปรากฏแล้วในทันทีนั้น
 สัตว์นรกเหล่านั้นทั้งหมดก็ปรากฏ
 ขึ้นแล้วในวันนี้ ท่านจักเป็น
 พระพุทธเจ้าแน่.

กฺขทุทา กวาฎา เสลา จ
 น โหนฺตาวรณา ตทา
 อากาสฎฺฐตา เตปชฺช
 ฐวี พุทฺโธ ภวิสฺสตี.

ฝ่าห้อง บานประตู และภูเขา
 ไม่เป็นเครื่องกีดขวาง ในครั้งนั้น
 วันนี้ ฝ่าห้อง บานประตู และภูเขา
 ทั้งหมดเหล่านั้น ก็ได้กลายเป็น

^๑ ฉ. ม. จปิยตฺวา อรูปิโน.

ที่ว่าง (คือไม่อาจปิดกันได้) ท่าน
จักเป็นพระพุทธรเจ้าแน่.

จตุ ๑ อุปตฺตติ ๑
ขณฺเณ ตสฺมี น วิชฺชติ
ตานิ อชฺช ปทิสฺสนฺติ
ธฺวํ พุทฺโธ ภวิสฺสสฺสิ.

การจตุ (คือการตาย) และการอุบัติ
(คือการเกิด) ไม่มีแล้วในขณะนั้น
วันนี้ ความไม่มีแห่งจตุและอุบัติ
เหล่านั้นก็ปรากฏขึ้นแล้ว ท่านจัก
เป็นพระพุทธรเจ้าแน่.

ทพฺพิ ปคฺคณฺห วิริยํ
มา นินฺตฺต อภิกฺกม
มยฺมุเปตํ วิชานาม
ธฺวํ พุทฺโธ ภวิสฺสสฺสิ"ติ.

ท่านจงประคองความเพียร ให้มัน
จงอย่าถอยกลับ จงบากบั่นไป
ข้างหน้า ท่านจักเป็นพระพุทธรเจ้า
แน่ แม้พวกข้าพเจ้าก็รู้เหตุนี้"
ดังนี้.

โพธิสฺตฺตโต ทีปํกรทสฺพลสฺส ๑
ทสฺสทสฺสจกฺกวาฬเทวดานํ ๑ วจัน
สุตฺวา ภิชฺชโยโส มตฺตตาย สญฺชาตฺสฺสาโท
หุตฺวา จินฺตฺสสิ "พุทฺธา นาม อโมชฺวจนา,
นตฺถิ พุทฺธานํ กถาย อญฺญตฺตตํ.
ยถา हि อากาเส ชิตฺตเลทฺทสฺส
ปตฺนํ, ชาตสฺส มรณํ, อรุณฺเณ อุกฺคเต
สุริยสฺส อญฺ्ञจัน, อาสฺยา นิกฺขนฺตสฺสีหฺส
สีหนาทนฺทนํ, ครุคฺคพฺกาย อิตฺถิยา
ภารโฆจัน^๑ ธฺวํ อวสฺสํภาวี, เอวเมว

พระโพธิสัตว์ สดับพระดำรัสของ
สมเด็จพระทศพลพระนามที่ปึงกร และ
ของเหล่าเทวดาใน หมื่นจักรวาลแล้ว
เกิดความอุตสาหะยิ่งประมาณมิได้ พลัง
คิดว่า "ธรรมดาพระพุทธรเจ้าทั้งหลาย
ย่อมมีพระดำรัสไม่เปล่าประโยชน์, ความ
ไม่แน่นอน ของพระดำรัสแห่งพระพุทธรเจ้า
ทั้งหลาย ย่อมไม่มี. เหมือนดังเช่น การ
ตกลงมาแห่งก้อนดิน ที่บุคคลโยนไปใน
อากาศเป็นสิ่งแน่นอน, ความตายของ

^๑ น. ภารโฆปนํ.

พทุธานั วจัน นาม ฐวั อโมฆั,
อทุธา อหิ พุทุโธ ภวิสฺสามิ”ติ. เตน
วุดุติ :

สัตว์ผู้เกิดแล้วเป็นสิ่งแน่นอน, เมื่ออรุณรุ่ง
แล้ว การขึ้นแห่งดวงอาทิตย์เป็นสิ่ง
แน่นอน การบันลือสีหนาทแห่งราชสีห์
เมื่อออกจากที่อาศัยเป็นสิ่งแน่นอน การ
เปลื้องภาระของหญิงมีครรภ์แก่ (คือ
การคลอด) เป็นสิ่งแน่นอนเหล่านี้ฉันใด,
ธรรมดาพระดำรัสของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย
ย่อมเป็นพระดำรัสที่แน่นอน ไม่เปล่า
ประโยชน์ เหมือนฉันนั้น เราจักเป็น
พระพุทธเจ้าแน่แท้” ดังนี้. เพราะเหตุนี้
พระผู้มีพระภาคจึงตรัสคำเป็นพระคาถา
ว่า :

“พทุธสฺส วจัน สุตฺวา
ทสสทสฺสสินฺจุกฺข
ตฺถุจฺจภูจฺจ ปโมทิตฺโต
เอวั จินฺตฺเตสิหนฺตทา.

“เราได้สดับพระดำรัสของพระพุทธ-
เจ้า(ที่บังกร) และคำของเทวดาใน
หมื่นจักรวาลแล้ว ทั้งสองอย่าง
เรามีเจียนดีและรำเริง มีจิต
บันเทิงแล้ว จึงคิดในครั้งนั้น
อย่างนี้ว่า.

อเทวชฺชวจนา พุทุธา
อโมฆวจนา ชินา
วิตถั นตฺถิ พุทุทานั
ฐวั พุทุโธ ภวามิหิ.

พระพุทธเจ้าทั้งหลาย มีพระดำรัส
ไม่เป็นสอง (คือมีแต่ความจริง)
พระชินเจ้าทั้งหลาย มีพระดำรัส
ไม่เปล่าประโยชน์ พระดำรัสอัน
ปราศจากความจริง ย่อมไม่มีแก่
พระพุทธเจ้าทั้งหลาย เราจะเป็น
พระพุทธเจ้าแน่.

ยถา ชิตุดิ นภ เลหุฑู
 ฐวี ปตติ ภูมียิ
 ตเถว พุทธเสฏฺฐจานิ
 วจนิ ฐวสสฺสตี.

ยถาปิ สพฺพสตฺตานิ
 มรณิ ฐวสสฺสตี
 ตเถว พุทธเสฏฺฐจานิ
 วจนิ ฐวสสฺสตี.

ยถา รตฺติกุขเย ปตฺเต
 สุริยสฺสคฺคฺคฺมนิ ฐวี
 ตเถว พุทธเสฏฺฐจานิ
 วจนิ ฐวสสฺสตี.

ยถา นิคุขนฺตสยฺนสฺส
 สีหสฺส นทฺนิ ฐวี
 ตเถว พุทธเสฏฺฐจานิ
 วจนิ ฐวสสฺสตี.

ก่อนดิน ที่บุคคลโยนไปในท้องฟ้า
 ย่อมตกลงบนพื้นดิน แน่นอน
 ฉนฺได พระดำรัสของพระพุทธเจ้า
 ผู้ประเสริฐสุดทั้งหลาย ย่อมเป็น
 พระดำรัสเที่ยงแท้ และแน่นอน
 เหมือนฉนฺนนั้น.

ความตายของสัตว์ทั้งหมด เป็นสิ่ง
 เที่ยงแท้และแน่นอนฉนฺได พระ
 ดำรัสของพระพุทธเจ้า ผู้ประเสริฐ
 สุดทั้งหลาย ย่อมเป็นพระดำรัส
 เที่ยงแท้และแน่นอนเหมือนฉนฺนนั้น.

เมื่อความสิ้นไป แห่งราตรีมาถึง
 การขึ้นแห่งดวงอาทิตย์ย่อมเป็นสิ่ง
 แน่นอน ฉนฺได พระดำรัสของ
 พระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐสุดทั้งหลาย
 ย่อมเป็นพระดำรัสเที่ยงแท้ และ
 แน่นอน เหมือนฉนฺนนั้น.

การบันลือแห่งราชสีห์ เมื่อออกพ้น
 จากที่นอนเป็นสิ่งแน่นอน ฉนฺได
 พระดำรัส ของพระพุทธเจ้า
 ผู้ประเสริฐสุดทั้งหลาย ย่อมเป็น
 พระดำรัสเที่ยงแท้ และแน่นอน
 เหมือนฉนฺนนั้น.

ยถา อาปนุสตุตตานัน
 ภาโรโมโรปนัน ฐวั
 ตเถว พุทฺธเสฏฺฐจฺฉานัน
 วจันัน ฐวสฺสสฺสตนฺ"ติ.

การเปลื้องภาระของสัตว์ทั้งหลาย
 ผู้มีกรรมอันครบกำหนดแล้ว เป็น
 สิ่งแน่นอน ฉันโด พระดำรัส
 ของพระพุทธเจ้า ผู้ประเสริฐสุด
 ทั้งหมด ย่อมเป็นพระดำรัส
 เทียบแท้และแน่นอน เหมือน
 ฉันนัน" ดังนี้.

โส "ฐวหัง พุทฺโธ ภวิสฺสามี"ติ
 เอวํ กตสฺสนินฺนุสฺสาโน พุทฺธการเก ธมฺเม
 อุปธาเรตุ "กนฺ หนุ โข พุทฺธการกา
 ธมฺมา, กิ อุกฺกั อุกฺกาหุ อโร, ทิสฺสาสุ,
 วิทิสฺสาสุ"ติ อนุกฺกเมเน สกฺลํ ธมฺมธาคุ
 วิจันนุโต โปราณกโพิธิสฺสตุเตหิ อาเสวิต-
 นิเสวิตํ ปจฺมํ ทานปารมี ทิสฺวา เอวํ
 อตฺตตานัน โอรทฺธิ "สุเมธปณฺฑิต ตวั
 อิตฺโต ปญฺจาย ปจฺมํ ทานปารมี
 ปุเรยฺยยาสี. ยถา หิ นิกฺกชฺชิตฺโต
 อุทกฺกมุโฆ นิสฺเสสฺสํ กตฺวา อุทกั
 วมติเยว, น ปุณฺ ปจฺจาหฺรติ, เอวเมว
 ตวัปี ธนํ วา ยสฺ วา ปุตฺตํ วา
 ทารุ วา อญฺคปจฺจจฺจคํ วา อโนโลเกตฺวา
 สมฺปตฺตยาจกานัน สพุทฺธิ อิจฺฉิตฺติจฺฉิตฺติ
 นิสฺเสสฺสํ กตฺวา ททมาโน โพิธฺริกฺขมุเล
 นิสฺสิทฺตฺวา พุทฺโธ ภวิสฺสสฺส"ติ ปจฺมํ
 ทานปารมี ทพฺพิ กตฺวา อธิญฺจยาสี.

สุเมธปณฺฑิต ได้ตกลงใจแน่นอน
 อย่างนี้ว่า "เราจักเป็นพระพุทธเจ้าแน่"
 ดังนี้ จึงพิจารณาไตร่ตรองหาพุทธ-
 การกรรม (คือกรรมที่จะกระทำให้เป็น
 พระพุทธเจ้า) ว่า "พุทธการกรรม
 ทั้งหมด มีอยู่ที่ไหนหนอ มีอยู่ ณ
 เบื้องสูงหรือว่าเบื้องต่ำ, ในทิศใหญ่
 ทั้งหมด, หรือว่าในทิศเฉียงทั้งหมด"
 ดังนี้ เมื่อพิจารณาไตร่ตรองตลอด
 ธรรมธาคู ทั้งสิ้นโดยลำดับ ก็ได้เห็น
 ทานบารมี อันเป็นพุทธการกรรมข้อที่ ๑
 อันพระโพธิสัตว์ทั้งหลาย ในกาลก่อนได้
 กระทำตามกันมา จึงกล่าวสอนตน
 อย่างนี้ว่า "ดูกรสุเมธปณฺฑิต ท่านพึง
 บำเพ็ญทานบารมีอันเป็นพุทธการกรรม
 ข้อที่ ๑ ตั้งแต่บัดนี้. เหมือนดังบุคคล
 ค่ำว่าหม้อน้ำเทน้ำออกจนไม่เหลือ เขากลับ
 คืบมาอีกไม่ได้ ฉันโด ท่าน(พึง)ไม่โยตี

เตน วุตฺตํ :

ในทรัพย์สิน ยศ บุตร ภรรยาหรืออวัยวะ
ใหญ่หน่อย แล้วให้สิ่งทั้งปวง(เหล่านั้น)อัน
บุคคลปรารถนาแก่ผู้มาขอจนไม่เหลือเลย
ฉันนั้น แล้วจักนั่ง ณ โคนต้นโพธิ เป็น
พระพุทธเจ้า” ดังนี้ ได้อธิษฐาน (ตั้งใจ
ปรารถนา)ทานบารมีอันเป็นพุทธการกกรรม
ข้อที่ ๑ แล้วกระทำ(ใจ)ให้มั่น. เพราะ
เหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสคำเป็น
พระคาถาว่า :

“หนุท พุทธกเร ธมฺเม
วิจิณามิ อิตฺติจิตฺโต
อุทฺติ อโร ทส ทิสสา
ยาวตา ธมฺมธาดุยา.

“เออาละ เราจะค้นหาพุทธการกกรรม
ทั้งข้างโน้นข้างนี้ ในเบื้องบน
เบื้องล่าง ทั่วทิศทั้งสิบตลอด
ธรรมธาตุ.

วิจิณฺนุโต ตทาทุกฺชี
ปจฺมํ ทานปารมฺมี
ปฺพุพฺเพทฺธิ มเหสีทฺธิ
อนุจิณฺณํ มหาปถิ.

เมื่อเราค้นหาอยู่ในกาลนั้น ก็ได้
พบแล้วซึ่งทานบารมี เป็นพุทธ-
การกกรรมข้อต้น อันพระโพธิสัตว์
ทั้งหลาย ผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่
แต่ปางก่อน ประพฤติมาแล้วโดย
ลำดับ (พุทธการกกรรมข้อนี้) เป็น
ทางอันใหญ่ยิ่ง.

อิมิ ตฺวํ ปจฺมํ ตาว
ทพฺหิ กตฺวา สมาทฺธิย
ทานปารมิตํ คจฺฉ
ยทฺธิ โพธิ ปตฺตุมิจฺฉสิ.

(เราจึงกล่าวสอนตนเองว่า) หาก
ท่านปรารถนาจะบรรลุพระโพธิญาณ
ไซ้ไร ท่านจำต้องสมาทานบารมี
อันเป็นพุทธการกกรรมข้อที่ ๑ นี้

ยถาปี กุมฺโภ สมฺปนฺนุโณ
 ยสฺส กสฺสจฺจ อโรกโต
 วมเต อุกกั นิสฺเสสฺสั
 น ตตฺถ ปริรฺกฺขติ.
 ตเถว ยาจก ทิสฺวา
 หีนมุกฺกฏจฺมชฺฌมิเม
 ททาหิ ทานํ นิสฺเสสฺสั
 กุมฺโภ วีย อโรกโต”ติ.

อดสฺส “น เอตฺตเกเหว พุทฺธ-
 การกธฺมเมหิ ภวิตพฺพนุ”ติ อุตฺตริปี^๑
 อุปธารยโต พุติยํ สีลปารมี ทิสฺวา
 เอตทโหสิ “สุเมธปฺนฺชิต ตฺวํ อิต
 ปฏฺจาย สีลปารมีปิ ปุเรยฺยาสิ. ยถา
 หิ จมริมิโค นาม ชีวิตมฺปิ อนินฺโลกตฺวา
 อตฺตโน วาลเมว รกฺขติ, เอวํ ตวมฺปิ
 อิต ปฏฺจาย ชีวิตมฺปิ อนินฺโลกตฺวา
 สีลเมว รกฺขณฺโต พุทฺโธ ภวิสฺสสึ”ติ

แล้วกระทำ(ใจ)ให้มัน และต้องถึง
 ความเป็นผู้มีทานบารมี.

หม้อน้ำอันเต็มเปี่ยมด้วยน้ำ หรือ
 น้ำนมอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่เขาคว่า
 ปากลงเบื้องล่าง ก็จะทำให้ค้ำ (คือ
 น้ำก็จะไหล) ออกไม่มีส่วนเหลือ
 จะเก็บรักษาไว้ในหม้อนั้นไว้ไม่ได้
 จันใด. เมื่อท่านเห็นยาจก (คือ
 ผู้ขอทั้งหลาย) จะเป็นบุคคลชั้นต่ำ
 ชั้นสูง และชั้นกลาง ก็ดี จงให้ทาน
 ไม่มีส่วนเหลือ (คือให้จนหมดสิ้น)
 จันนั้น ดังหม้อน้ำที่เขาคว่าปากลง
 เบื้องล่างแล้ว ฉะนั้น”.

ลำดับนั้น เมื่อสุเมธบัณฑิตคิดว่า
 “พุทธการกธรรม จะไม่พียงมีแต่เพียงนี้
 เท่านั้น” ดังนี้ จึงพิจารณาใคร่ครวญ
 ยิ่งขึ้นไปอีก จึงได้กล่าวสอนตนดังนี้ว่า
 “ดูกรสุเมธบัณฑิต ตั้งแต่นี้ไป ท่านพึ
 บำเพ็ญศีลบารมีด้วย. เหมือนอย่าง
 มฤคจามรี ย่อมรักษาขนหางของตนแต่
 อย่างเดียว ไม่ไยดีแม้ชีวิต จันใด จำเดิม
 แต่่นี้ไป ท่านจงรักษาศีลแต่อย่างเดียว

^๑ ฉ. ม. อุตฺตริปี. เอวํ สพุทฺตถ.

ทุดิย์ สีลปารมี ทพฺหิ กตฺวา อธิฏฺฐาสิ.
เตน วุตฺติ :

ไม่ไยดีแม้กับชีวิต ฉะนั้น ท่านจักเป็น
พระพุทธรเจ้า" ดังนี้ ได้อธิษฐาน(ตั้งใจ
ปรารถนา)ศีลปารมี อันเป็นพุทธานุส-
สรณข้อที่ ๒ แล้วกระทำ(ใจ)ให้มั่น.
เพราะเหตุฉนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสคำ
เป็นพระคาถาว่า :

“น เหเต เอตตกาเยว
พุทฺธธมฺมา ภวิสฺสเร
อญฺเฌปิ วิจินิสฺสามิ
เย ธมฺมา โพิธิปาจนา.

“พุทธานุสสรณข้อนี้ จักไม่มีแต่เพียงนี้
เท่านั้น ธรรมเหล่าใดเป็นเครื่อง
อบรมบ่มพระโพธิญาณ เราจัก
ค้นหาธรรมเหล่านั้น แม้อย่างอื่น
อีก.

วิจินฺนโต ตทาทุกฺขี
ทุดิย์ สีลปารมี
ปฺพุพฺเพหิ มเหสีหิ
อาเสวิตนินฺเสวิตฺ.

เมื่อเราค้นหาอยู่ในครั้งนั้น ก็ได้
พบศีลปารมี อันเป็นพุทธานุส-
สรณข้อที่ ๒ อันพระโพธิสัตว์
ทั้งหลาย ผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่
แต่ปางก่อนกระทำตามกันมาแล้ว.

อิมิ ตฺวํ ทุดิย์ ตาว
ทพฺหิ กตฺวา สมากิย
สีลปารมิตํ คจฺฉ
ยถิ โพิธี ปตฺตมุจฺฉสิ.

(เราจึงกล่าวสอนตนเอง ต่อไปว่า)
หากท่านปรารถนา จะบรรลุพระ
โพธิญาณไซ้ ท่านจำต้องสมาทาน
ศีลปารมี อันเป็นพุทธานุสสรณ
ข้อที่ ๒ แล้วกระทำ(ใจ)ให้มั่น และ
ต้องถึงความเป็นผู้มีศีลปารมี.

ยถาปี จมรี วาล์
 กิสมิณฺจิจิ ปฏิลคฺคิตํ
 อุเปติ มรณํ ตตฺถ
 น วิโกเปติ วาลธี.

จามรี รักษาขนหางที่คล้องติดอยู่
 กับที่ใดที่หนึ่ง (เป็นต้นว่า ต้นไม้
 เถาวัลย์ และหนาม) ย่อมยอมตาย
 ณ ที่นั้น ไม่ยอมให้ขนหางขาดหายไป
 ทีเดียว.

ตเถว จตุสฺส ภูมีสุ
 สีลานิ ปริปุรย
 ปริรกฺข สพฺพทา สีลํ
 จมรี วีย วาลธฺนุ"ติ.

ท่านจงยังศีลทั้งหลาย ที่ท่าน
 จำแนกไว้ในภูมิ ๔ ให้บริบูรณ์
 เหมือนฉันนั้น จงระวังรักษาศีล
 ในกาลทุกเมื่อ ดูจจามรีรักษา
 ขนหางฉันนั้น" ดังนี้.

อดสฺส "น เอตฺตเกเหว พุทฺธ-
 การกธฺมเมหิ ภวิตพุทฺฐ"ติ อุตฺตริปี
 อุปรารยโต ตติยํ เนกฺขมฺมปารมี ทิสฺวา
 เอตทโหสิ "สุเมธปณฺชิต ตฺวํ อิตฺโต
 ปฏฺจาย เนกฺขมฺมปารมีปิ ปุเรยฺยาสิ.
 ยถา หิ จิรํ พนฺธนาคาเร วสฺมาโน
 บุริโส น ตตฺถ สีเนหํ กโรติ, อด ไซ
 อุกฺกณฺจิตฺเตว อวสิตฺกามา โหติ,
 เอวเมว ตฺวํปิ สพฺพภเว พนฺธนาการ-
 สทิสฺเส กตฺวา สพฺพภเวหิ อุกฺกณฺจิตฺโต
 มุจฺจิตฺกามา หุตฺวา เนกฺขมฺมาภิมุไซว
 โหหิ, เถวํ พุทฺโธ ภวิสฺสสึ"ติ ตติยํ
 เนกฺขมฺมปารมี ทพฺพํ กตฺวา อธิฏฺฐาสิ.
 เตน วุตฺตํ :

ลำดับนั้น เมื่อสุเมธบัณฑิตคิดว่า
 "พุทธการกธรรม จะไม่พึงมีแต่เพียงนี้
 เท่านั้น" ดังนี้ จึงพิจารณาใคร่ครวญยิ่งขึ้น
 ไปอีก ก็เห็นเนกขัมมบารมีอันเป็นพุทธ-
 การกธรรมข้อที่ ๓ จึงได้กล่าวสอนตน
 ดังนี้ว่า "ดูกรสุเมธบัณฑิต ท่านพึง
 บำเพ็ญเนกขัมมบารมีด้วย ตั้งแต่นี้ไป.
 เหมือนดังบุรุษที่อยู่ในเรือนจำเป็นเวลานาน
 ย่อมไม่เสนาหาในเรือนจำนั้น เพราะเขา
 เข็มระอา ไม่ปรารถนาจะอยู่ ทีเดียว,
 ท่านจงกระทำภพทั้งปวงให้เป็นดุจเรือนจำ
 (กระทำตนให้) เป็นผู้เข็มระอา ใครจะ
 พ้นจากภพทั้งปวง มุ่งหน้าต่อเนกขัม
 (คือออกบวช) เหมือนฉันนั้น, ด้วยการ

กระทำอย่างนี้ ท่านจักเป็นพระพุทธรเจ้า
แน่” ดังนี้ ได้อธิษฐาน(ตั้งใจปรารถนา)
เนกขัมบารมี อันเป็นพุทธรการกรรม
ข้อที่ ๓ แล้วกระทำ(ใจ)ให้มัน. เพราะ
เหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสคำเป็น
พระคาถาว่า :

“น เหเต เอตตกาเยว
พุทฺธมฺมา ภวิสฺสเร
อญฺเญปี วิจินฺตฺสสามิ
เย ธมฺมา โพรธิปาจนา.

วิจินฺนุโต ตทาทุกฺขี
ตติยํ เนกขมฺมปารมี
ปฺพุพฺเพหิ มเหสีหิ
อาเสวิตินิเสวิตํ.

อิมิ ตฺวํ ตติยํ ตาว
ทพฺพํ กตฺวา สมากิย
เนกขมฺมปารมิตํ คจฺฉ
ยทิ โพรธิ ปตฺตุมิ จุฉฺสี.

“พุทธรกรรมเหล่านี้ จักไม่มีแต่เพียงนี้
เท่านั้น ธรรมเหล่าใดเป็นเครื่อง
อบรมปมพระโพธิญาณ เราจัก
ค้นหาธรรมเหล่านั้นแม้อย่างอื่นอีก.

เมื่อเราค้นหาอยู่ในกาลครั้งนั้น ก็
ได้พบเนกขัมบารมี อันเป็นพุทธร-
การกรรมข้อที่ ๓ อันพระโพธิสัตว์
ทั้งหลาย ผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่
แต่ปางก่อน กระทำตามกันมาแล้ว.

(เราจึงกล่าวสอนตนเอง ต่อไปว่า)
หากท่านปรารถนา จะบรรลุพระ
โพธิญาณไซ้ ท่านจำต้องสมาทาน
เนกขัมบารมี อันเป็นพุทธรการก-
กรรมข้อที่ ๓ นี้ แล้วกระทำ(ใจ)
ให้มัน และต้องถึงความเป็นผู้มี
เนกขัมบารมี.

ยถา อญฺญมเร^๑ ฐริโส
 จิริ วุญฺโง ทุขทุทิตโต^๒
 น ตตฺถ ราคํ ชเนติ
 มุตฺตึเยว คเวสตี.
 ตเถว ตฺวํ สพุพฺพเว
 ปสฺส อญฺญมเร^๓ วย
 เนกขมฺมาภิมุโข โหติ
 ภวโต ปริมุตฺตียา^๔ติ.

บุรุษผู้อยู่ในเรือนจำช้านาน มีความทุกข์บีบคั้น ย่อมไม่เกิดความรักใคร่ ตัดใจในเรือนจำนั้น แสวงหาแต่ความพ้นไปอย่างเดียว ฉะนั้น ท่านจงเห็นภาพทั้งปวง เป็นดุจเรือนจำ มุ่งหน้าต่อเนกขัม เพื่อความหลุดพ้นจากภาพ เหมือนฉันทันนั้น" ดังนี้.

อถสฺส "น เอตฺตเกเหว พุทฺธ-
 การกธมฺเมหิ ภวิตพุพฺพ"^๑ติ อุตฺตริปิ
 อุปฺธารยโต จตฺตถิ ปญฺญาปารมี
 ทิสฺวา เอตทโหสิ "สุมเมธปณฺฑิต ตฺวํ
 อิติ ปญฺจาย ปญฺญาปารมีปิ
 ปุเรยฺยาสี, หีนมชฺฌิมุกฺกฏเสสฺส กณฺจ
 อวชฺเชตฺวา สพุเพปิ ปณฺฑิตเต
 อุปสงฺกमितฺวา ปณฺหิ ปุจฺเจยฺยาสี.
 ยถา หิ ปิณฺฑชปาตจาริกอ ภิกฺขุ
 หีนาทิเกสฺส^๒ กุเลสฺส กิณฺจ อวชฺเชตฺวา
 ปฏิปาฏิยา ปิณฺฑทาย จรณฺโต ชิบฺปิ
 ยาบํ ลภตี, เอวํ ตวฺมปิ
 สพุพฺพปณฺฑิตเต อุปสงฺกमितฺวา ปณฺหิ

ลำดับนั้น เมื่อสุเมธบัณฑิตคิดว่า "พุทธการกธรรม จะไม่พึงมีแต่เพียงนี้เท่านั้น" ดังนี้ จึงพิจารณาใคร่ครวญ ยิ่งขึ้นไปอีก ก็เห็นปัญญาบารมี อันเป็นพุทธการกธรรมข้อที่ ๔ จึงได้กล่าวสอนตน ดังนี้ว่า "ดูกรสุเมธบัณฑิต ท่านพึงบำเพ็ญปัญญาบารมีด้วยตั้งแต่นี้ไป, ท่านพึงเข้าไปหาบัณฑิตทั้งปวง โดยไม่เว้น ทั้งบัณฑิตชั้นต่ำ ชั้นกลาง และชั้นสูง แล้วพึงถามปัญหา. เหมือนดังภิกษุผู้ถือการเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร เที่ยวไปเพื่อบิณฑบาตตามลำดับ ไม่เว้นตระกูลใดๆ ในบรรดาตระกูลอันต่างกัณมีชั้นต่ำเป็นต้น

^๑ อ. ม. อนุทฺสมเร.
^๒ อ. ม. ทุขทุทิตโต.
^๓ อ. ม. อนุทฺสมเร.
^๔ อ. หีนาทิเกสฺส.

ปุจฺจนฺโต พุทฺโธ ภาวิสฺสสึ”ติ จตฺตถุํ
 ปญฺญาปารมี ทพฺหิ กตฺวา อธิฏฺฐาสิ.
 เตน วุตฺตํ :

“น เหนฺเต เอตฺตกาเยว
 พุทฺธธฺมา ภาวิสฺสเร
 อญฺเฌปี วิจิณิสฺสามิ
 เย ธมฺเม โพิธิปาจนา.

วิจิณฺฺโต ตทาทุกฺขี
 จตฺตถุํ ปญฺญาปารมี
 ปุพฺพเกหิ มเหสีหิ
 อาเสวิตนิเสวิตํ.

อิมิ ตฺวํ จตฺตถุํ ตาว
 ทพฺหิ กตฺวา สฺมาทีย
 ปญฺญาปารมิตํ คจฺจ
 ยทิ โพิธี ปตฺตุมิจฺจสิ.

ย่อมได้รับอาหาร เพื่อยังชีพโดยพลัน
 ฉนั้นใด ท่านก็จงเข้าไปหาบัณฑิตทั้งปวง
 แล้วถามปัญหาเหมือนฉนั้นนั่น ท่านจักเป็น
 พระพุทธเจ้าแน่” ดังนี้ ได้อธิษฐาน(ตั้งใจ
 ปรรณนา)ปัญญาบารมี อันเป็นพุทธ-
 การกกรรมข้อที่ ๔ แล้วกระทำ(ใจ)ให้มั่น.
 เพราะเหตุฉนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสคำ
 เป็นพระคาถาว่า :

“พุทธธรรมเหล่านี้ จักไม่พึงมีแต่
 เพียงนี้เท่านั้น ธรรมเหล่าใดเป็น
 เครื่องอบรมบ่มพระโพธิญาณ เรา
 จักค้นหาธรรมเหล่านั้น แม้อย่างอื่น
 อีก.

เมื่อเราค้นหาอยู่ในกาลนั้น ก็ได้
 พบปัญญาบารมี อันเป็นพุทธ-
 การกกรรมข้อที่ ๔ อันพระโพธิสัตว์
 ทั้งหลาย ผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่
 แต่ปางก่อน กระทำตามกันมาแล้ว.

(เราจึงกล่าวสอนตนเอง ต่อไปว่า)
 หากท่านปรรณนา จะบรรลุพระ
 โพธิญาณไซ้ ท่านจำต้องสมาทาน
 ปัญญาบารมีอันเป็นพุทธการกกรรม
 ข้อที่ ๔ แล้วกระทำ(ใจ)ให้มั่น และ
 ต้องถึงความเป็นผู้มีปัญญาบารมี.

ยถาปี ภิกขุ ภิกขุชนโต
 หีนมุกกฏจมชฺฌิเม
 กุลานิ น วิชฺชเชนโต
 เอวํ ลภติ ยาปนํ.
 ตเถว ตวํ สพุพกาลํ
 ปริปุจฺจนโต พุทฺธํ ชนํ
 ปญฺญาปารมิตํ คนฺตุวา
 สมโพธิํ ปาปฺณิสฺสสี"ติ.

อดสฺส “น เอตตเถเกเหว พุทฺธ-
 การกธมฺเมหิ ภวิตพุพฺพ”ติ อุตฺตริปี
 อุตฺถารยโต ปญฺจมํ วิริยปารมิตํ ทิสฺวา
 เอตทโหสิ “สุเมธปณฺชิต ตวํ อิตโต
 ปญฺจาย วิริยปารมิตํ ปุเรยฺยาสิ. ยถา
 หิ สีโห มิคราชา สพุพอิริยาปถสฺสุ
 ทพฺพหวิริโย โหติ, เอวํ ตวํปิ สพุพภเวสฺสุ
 สพุพอิริยาปถสฺสุ ทพฺพหวิริโย อโนลีนวิริโย
 สมานอ พุทฺโธ ภวิสฺสสี"ติ ปญฺจมํ
 วิริยปารมิตํ ทพฺพํ กตฺวา อธิฏฺฐาสิ.
 เตน วุตฺตํ :

ภิกษุผู้เฒ่าชราอยู่ (โดย)ไม่เว้น
 ตระกูลทั้งหลาย ทั้งชั้นต่ำ ชั้นสูง
 และชั้นกลาง ด้วยการกระทำ
 อย่างนี้ ย่อมได้อาหารเพื่อยังชีพ
 ฉันใด. เมื่อท่านสอบถามผู้รู้อยู่
 เสมอ ท่านจักถึงความเป็นผู้มี
 ปัญญาบารมี จักบรรลุพระโพธิ-
 ญาณ เหมือนฉันนั้น” ดังนี้.

ลำดับนั้น เมื่อสุเมธบัณฑิตคิดว่า
 “พุทธการกธรรม จะไม่พึงมีแต่เพียงนี้
 เท่านั้น” ดังนี้ จึงพิจารณาใคร่ครวญยิ่งขึ้น
 ไปอีก ก็เห็นวิริยบารมีอันเป็นพุทธการก-
 ธรรมข้อที่ ๕ จึงได้กล่าวสอนตนดังนี้ว่า
 “ดูกรสุเมธบัณฑิต ท่านพึงบำเพ็ญ
 วิริยบารมีด้วยตั้งแต่นี้ไป. เหมือนดังราชสีห์
 พญาสัตว์มีวิริยะมั่นคง(คือแข็งแรงว่องไว)
 ในทุกอิริยาบถ ฉันใด, ท่านก็จงเป็นผู้มี
 วิริยะมั่นคง ไม่ย่อหย่อนในทุกอิริยาบถ
 ในภาพทั้งปวง ฉันนั้น ท่านจักเป็นพระ-
 พุทธเจ้าแน่” ได้อธิษฐาน(ตั้งใจปรารถนา)
 วิริยบารมี อันเป็นพุทธการกธรรมข้อที่ ๕
 แล้วกระทำ(ใจ)ให้มั่น. เพราะเหตุนี้
 พระผู้มีพระภาคจึงตรัสคำเป็นพระคาถา
 ว่า :

“น เหนเต เอตุตกาเยว
 พุทธธมฺมา ภวิสฺสเร
 อญฺเณปี วิจิณฺสุสामी
 เย ธมฺมา โภธิปาจนา.

วิจิณฺนโต ตทาทุกฺชี
 ปญฺจมํ วิริยปารมฺมี
 ปุพฺพเกหิ มเหสีหิ
 อาเสวิตนฺเสวิตฺ.

อิมํ ตฺวํ ปญฺจมํ ตาว
 ทพฺหิ กตฺวา สมากฺทึย
 วิริยปารมิตํ คจฺฉ
 ยถิ โภธิ ปตฺตุมิจฺฉสฺสิ.

ยถาปี สีโห มิคฺราชา
 นิสฺซชฺชฎฺฐานจฺงกเม
 อลีนฺวิริโย โหติ
 ปคฺคหิตมโน สทา.
 ตเถว ตฺวํ สุพฺพภเว
 ปคฺคณฺห วิริยํ ทพฺหิ
 วิริยปารมิตํ คนฺตุวา
 สมฺโพธิ ปาปฺปณฺิสฺสสี”ติ.

“พุทธธรรมเหล่านี้ จักไม่มีแต่เพียงนี้
 เท่านั้น ธรรมเหล่าใดเป็นเครื่อง
 อบรมบ่มพระโพธิญาณ เราจัก
 ค้นหาพุทธธรรมเหล่านั้น แม้
 อย่างอื่นอีก.

เมื่อเราค้นหาอยู่ในครั้งนั้น ก็ได้พบ
 วิริยบารมี อันเป็นพุทธการกธรรม
 ข้อที่ ๕ อันพระโพธิสัตว์ทั้งหลาย
 ผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ แต่
 ปางก่อน กระทำตามกันมาแล้ว.

(เราจึงกล่าวสอนตนเอง ต่อไปว่า)
 หากท่านปรารถนา จะบรรลुพระ
 โพธิญาณไซ้ร้ ท่านจำต้องสมาทาน
 วิริยบารมี อันเป็นพุทธการกธรรม
 ข้อที่ ๕ นี้ แล้วกระทำ(ใจ)ให้มัน
 และต้องถึงความเป็นผู้มีวิริยบารมี.
 ราชสีห์ผู้เป็นพญาสัตว์ เป็นสัตว์มี
 วิริยะไม่ย่อหย่อน (คือแข็งแรง
 ว่องไว) มีใจอันระมัดระวังแล้วใน
 การนั่ง การยืน และการเดินใน
 กาลทุกเมื่อ จันใด. ท่านก็จง
 ประคองความเพียรให้มันคง ในภพ
 ทั้งปวง ท่านจักถึงความเป็นผู้มี
 วิริยบารมี จักบรรลุพระโพธิญาณ
 เหมือนจันนั้น” ดังนี้.

อดสฺส "น เอตตเกเหว พุทธ-
 การกธมฺเมหิ ภวิตพุพฺพ"ติ อุตฺตริปิ
 อุตฺตารยโต ฉฺฉํ ขนฺติปารมี ทิสฺวา
 เอตทโหสิ "สุมเมธปณฺชิต ตฺวํ อิต
 ปญฺจาย ขนฺติปารมีปิ ปุเรยฺยาสี,
 สมฺมานเนปิ อวฺมานเนปิ ขโม ว
 ภเวยฺยาสี, ยถา หิ ปจฺจวียํ นาม
 สฺสจฺฉิปี นิกฺขิปนฺติ อสฺสจฺฉิปี, น เตน
 ปจฺจวี สินฺหนํ, น ปฏฺฐิณํ กโรติ, ขมตี
 สหตี อธิวเสตีเยว, เอวเมว ตฺวํปิ
 สมฺมานเนปิ อวฺมานเนปิ ขโม ว
 สมฺมาโน พุทฺโธ ภวิสฺสสฺสี"ติ ฉฺฉํ
 ขนฺติปารมี ทพฺพิ กตฺวา อธิฏฺฐาสี.
 เตน วุตฺตํ :

"น เหเต เอตตกาเยว
 พุทฺธธมฺมา ภวิสฺสเร
 อญฺเณปิ วิจฺฉินิสฺสามิ
 เย ธมฺมา โพรธิปาจนา.

ลำดับนั้น เมื่อสุเมธบัณฑิตคิดว่า
 "พุทธการกธรรม จะไม่พึงมีแต่เพียงนี้
 เท่านั้น" ดังนี้ จึงพิจารณาใคร่ครวญยิ่ง
 ขึ้นไปอีก ก็เห็นขันติบารมีอันเป็นพุทธ-
 การกธรรมข้อที่ ๖ จึงได้กล่าวสอนตนดังนี้
 ว่า "ดูกรสุเมธบัณฑิต ท่านพึงบำเพ็ญ
 ขันติบารมีด้วยตั้งแต่นี้ไป, พึงเป็นผู้อดทน
 ทั้งในการได้รับนับถือ ทั้งในการดูถูก
 ดูหมิ่น เหมือนดังชนทั้งหลายทั้งของ
 สะอาดบ้าง ไม่สะอาดบ้างลงบนแผ่นดิน
 แผ่นดินย่อมไม่รู้สึกชอบ(หรือ)ไม่ชอบ
 เพราะเหตุ(การทิ้ง)นั้น แผ่นดินย่อมอดทน
 อดกลั้น ทนทาน ชันใด, ท่านก็จงเป็น
 ผู้อดทนทั้งในการได้รับนับถือ ทั้งในการ
 ดูถูกดูหมิ่น เหมือนฉนั้น ท่านจักเป็น
 พระพุทธเจ้าแน่" ดังนี้ ได้อธิษฐาน(ตั้งใจ
 ปรารถนา) ขันติบารมีอันเป็นพุทธการก-
 ธรรมข้อที่ ๖ แล้วกระทำ(ใจ)ให้มั่น.
 เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสคำ
 เป็นพระคาถาว่า :

"พุทธธรรมเหล่านี้ จักไม่พึงมีแต่
 เพียงนี้เท่านั้น ธรรมเหล่าใด
 เป็นเครื่องอบรมบ่มพระโพธิญาณ
 เราจักคั้นหาธรรมเหล่านั้น แม้
 อย่างอื่นอีก.

วิจิณฺโตนฺโต ตทาทุกฺขี

ฌฏฺฐมํ ฌนฺตฺติปารมมํ

ปฺพุพฺเพทฺธิ มฺเหสสิทฺธิ

อาเสวิตฺตนิเสวิตํ.

อิมํ ตฺวํ ฌฏฺฐมํ ตาว

ทพฺพํ กตฺวา สฺมาทฺธิย

ตตฺถ อเทฺวชฺฌมฺมานโส

สมฺโพธิํ ปาปฺพนิสฺสฺสสิ.

ยถาปิ ปจฺวี นาม

สุจฺฉิปี อสุจฺฉิปี จ

สพฺพํ สหติ นิกฺุเขปํ

น กโรติ ปฏฺิฆทฺทพฺยํ.^๑

ตเถว ตฺวํปิ สพฺเพสํ

สมฺมานาวมานกฺุขโม

ฌนฺตฺติปารมมิตํ คนฺตฺวา

สมฺโพธิํ ปาปฺพนิสฺสฺสสิ”ติ.

อดสฺส “น เอตฺตเตเกเหว พุทฺธ-
การกธฺมเมทฺธิ ภวิตฺตพฺพนุ”ติ อุตฺตฺตริปี^๒

เมื่อเราค้นหาอยู่ในครั้งนั้น ก็ได้พบขันติบารมี อันเป็นพุทธการกธรรมข้อที่ ๖ อันพระโพธิสัตว์ทั้งหลาย ผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ แต่ปางก่อนกระทำตามกันมาแล้ว.

(เราจึงกล่าวสอนตนเอง ต่อไปว่า) ท่านจงสมาทานขันติบารมี อันเป็นพุทธการกธรรมข้อที่ ๖ นี้ แล้วกระทำ(ใจ)ให้มัน จงเป็นผู้มีใจเด็ดเดี่ยว ไม่เป็นสองในขันติบารมีนั้น จึงจักบรรลุพระโพธิญาณ.

ขึ้นชื่อว่าแผ่นดิน ย่อมอดทนต่อสิ่งของที่ทั้งลงทั้งหมด ทั้งที่สะอาดและไม่สะอาด ย่อมไม่ยินดียินร้ายฉันใด. ท่านก็จงเป็นผู้อดทนต่อการรับนับถือ และการดูถูกดูหมิ่นแห่งชนทั้งปวง ท่านจักถึงความเป็นผู้มีขันติบารมี จักบรรลุพระโพธิญาณเหมือนฉันนั้น” ดังนี้.

ลำดับนั้น เมื่อสุเมธบัณฑิตคิดว่า “พุทธการกธรรม จะไม่พึงมีแต่เพียงนี้

^๑ ฉ. ม. ปฏฺิฆํ ตยา.

^๒ ฉ. ม. อุตฺตฺตริปี. เอวํ สพฺพตฺถ.

อุปถารยโต สตุตมัม สัจจปารมี ทิสฺวา
 เอตทโหสิ "สุเมธปณฺฑิต ตูโว อิติ
 ปฏฺจาย สัจจปารมีปิ ปุเรยฺยาสิ, อสนิยา
 มตฺตเก ปตมานายปิ ธนาทีนํ อตฺถาย
 ฉนฺทาทีวเสน สมฺปชานมฺสาวาทํ นาม
 มา อกาสิ. ยถา हि โอสธิตารกา
 นาม สพฺพชฺดูตฺส อตฺตโน คมนวีถิ
 ชหิตฺวา อญฺเฆาย วีถิยา น คจฺจติ,
 สกวีถิยาว คจฺจติ, เอวเมว ตูวปี สจฺจํ
 ปหาย มฺสาวาทํ นาม อกรโณโตเยว
 พุทฺโธ ภวิสฺสสี"ติ สตุตมัม สัจจปารมี
 ทฬฺหํ กตฺวา อธิฏฺฐาสิ. เตน วุตฺตํ :

เท่านั้น" ดังนี้ จึงพิจารณาใคร่ครวญยิ่งขึ้น
 ไปอีก ก็เห็นสังขารมีอันเป็นพุทธการก-
 ธรรมข้อที่ ๗ จึงได้กล่าวสอนตนดังนี้ว่า
 "ดูกรสุเมธปณฺฑิต ท่านพึงบำเพ็ญ
 สังขารมีด้วยตั้งแต่นี้ไป, ถึงแม้สายฟ้าจะ
 ตกลงมาบนกระหม่อม ก็อย่าได้กระทำ
 สัมปชานมฺสาวาท (คือกล่าวเท็จทั้งรู้ที่อยู่)
 ด้วยอำนาจฉันทาคติเป็นต้น เพื่อ
 ประโยชน์ (ให้ได้มา) ซึ่งทรัพย์เป็นต้น.
 เหมือนดาวประจำรุ่ง ไม่ละวิถีอันเป็นทาง
 โคจรของตนเดินไปในวิถีอื่น ในฤดูทั้งปวง
 ย่อมเดินไปแต่ในวิถีของตนเท่านั้น ฉันท, โศ,
 ท่านจงอย่าละสังขจะ กระทำสิ่งชื่อมฺสาวาท
 นั้น ฉันทนั้น ท่านจักเป็นพระพุทฺธเจ้าแห่ง"
 ดังนี้ ได้อธิษฐาน (ตั้งใจปรารถนา)
 สังขารมี อันเป็นพุทธการกธรรมข้อที่ ๗
 แล้วกระทำ(ใจ)ให้มั่น. เพราะเหตุานั้น
 พระผู้มีพระภาคจึงตรัสคำเป็นพระคาถา
 ว่า :

"น เหเต เอตฺตกาเยว
 พุทฺธธมฺมา ภวิสฺสเร
 อญฺเฎปิ วิจินิสฺสามิ
 เย ธมฺมา โพรธิปาจนา.

"พุทธธรรมเหล่านี้ จักไม่มีเพียงนี้
 เท่านั้น ธรรมเหล่าใดเป็นเครื่อง
 อบรมบ่มพระโพธิญาณ เราจัก
 ค้นหาธรรมเหล่านั้น แม้อย่างอื่น
 อีก.

วิจิณฺหโต ตทาทุกฺชี

สตุตฺมํ สจฺจปารมฺมี

ปฺพุพฺเพหิ มเหสีหิ

อาเสวิตนิเสวิตํ.

อิมํ ตฺวํ สตุตฺมํ ตาว

ทพฺุหิ กตฺวา สมากิย

ตตฺถ อเทฺวชฺฌวจโน

สมุโพธิ ปาปฺณิสฺสสฺสิ.

ยถาปิ โอสฺสี นาม

ตุลาภฺตฺตา สเทฺวเก

สมเย อุตฺวสุเส วา

น โวภฺกมฺติ วิถิตฺ

ตเถว ตฺวํปิ สจฺเจสุ

มา โวภฺกมฺสิ วิถิตฺ

สจฺจปารมิตํ คนฺตฺวา

สมุโพธิ ปาปฺณิสฺสสฺสี”ติ.

อถสฺส “น เอตฺตเกเหว พุทฺธ-
การกมฺเมหิ ภวิตพฺพน”ติ อุตฺตริปิ
อุปถารยโต อภฺจมํ อธิภฺจฺจานปารมฺมี
ทิสฺวา เอตทโหสิ “สุเมธปณฺุชิต ตฺวํ
อิโต ปภฺจาย อธิภฺจฺจานปารมฺมีปิ

เมื่อเราค้นหาอยู่ในกาลครั้งนั้น ก็
ได้พบสัจจบาร์มี อันเป็นพุทธการก-
กรรมข้อที่ ๗ อันพระโพธิสัตว์
ทั้งหลายผู้แสวงหาคุณ อันยิ่งใหญ่
แต่ปางก่อนกระทำตามกันมาแล้ว.

(เราจึงกล่าวสอนตนเอง ต่อไปว่า)
ท่านจงสมาทานสัจจบาร์มี อันเป็น
พุทธการกกรรมข้อที่ ๗ นี้ แล้ว
กระทำ(ใจ)ให้มัน จงเป็นผู้มี
ถ้อยคำไม่เป็นสอง ในสัจจบาร์มีนั้น
จึงจักบรรลुพระโพธิญาณ.

ชื่อว่าดาวประจำรุ่ง เป็นดาวที่
เที่ยงตรงแน่นอนในโลก พร้อมทั้ง
เทวโลก ย่อมไม่โคจรออกนอกวิถี
ในฤดูร้อน ฤดูหนาว หรือฤดูฝน
ฉันใด ท่านก็จงอย่าเบี่ยงเบนจาก
วิถี แห่งสัจจะทั้งหลาย ท่านจักถึง
ความเป็นผู้มีสัจจบาร์มี จึงจักบรรลु
พระโพธิญาณเหมือนฉันนั้น” ดังนี้.

ลำดับนั้น เมื่อสุเมธบัณฑิตคิดว่า
“พุทธการกกรรม จะไม่พึงมีแต่เพียงนี้
เท่านั้น” ดังนี้ จึงพิจารณาใคร่ครวญยิ่งขึ้น
ไปอีก ก็เห็นอธิษฐานบาร์มี อันเป็นพุทธ-
การกกรรมข้อที่ ๘ จึงได้กล่าวสอนตนดังนี้

ปุเรยยาสิ, ยัม อธิฏฐาสิ, ตสฺมี อธิฏฐาเน
 นิจุจโล ภเวยฺยยาสิ. ยถา हि ปพฺพุโต
 นาม สพฺพุทิสาสฺ วาเตสฺ ปหฺรณเตสฺ^๑
 น กมฺปติ น จลติ, อตฺตโน จาเนยว
 ติฏฺฐติ, เอวเมว ตวํปี อตฺตโน
 อธิฏฐาเน นิจุจโล โหนฺโต ว พุทฺโธ
 ภวิสฺสสี"ติ อญฺจมํ อธิฏฐานปารมมํ ทพฺหิ
 กตฺวา อธิฏฐาสิ. เตน วุตฺตํ :

"น เหเต เอตฺตกาเยว
 พุทฺธธมฺมา ภวิสฺสเร
 อญฺเฌปี วิจิณฺสุสามิ
 เย ธมฺมา โพิธิปาจนา.

วิจิณฺนุโต ตทาทุกฺขี
 อญฺจมํ อธิฏฐานปารมมํ
 ปุพฺพุเกหิ มहेสีหิ
 อาเสวิตนิเสวิตํ.

ว่า "ดูกรสุเมธบัณฑิต ท่านพึงบำเพ็ญ
 อธิษฐานบารมีด้วยตั้งแต่นี้ไป, เมื่อท่าน
 อธิษฐาน(ตั้งใจปรารถนา)สิ่งใดไว้ จงเป็น
 ผู้ไม่หวั่นไหวในอธิษฐานนั้น. เหมือนอย่าง
 ภูเขา เมื่อลมในทิศทั้งปวงพัดต้องอยู่
 ย่อมไม่หวั่นไหวไม่โยกโคลง ย่อมตั้งอยู่
 กับที่ฉันใด ท่านก็จงเป็นผู้ไม่หวั่นไหวใน
 อธิษฐานของท่าน เหมือนฉันนั้น ท่านจัก
 เป็นพระพุทธรเจ้าแน่" ดังนี้ ได้อธิษฐาน
 (ตั้งใจปรารถนา) อธิษฐานบารมี
 อันเป็นพุทธรกกรรมข้อที่ ๘ แล้วกระทำ
 (ใจ)ให้มั่น. เพราะเหตุนั้น พระผู้มี
 พระภาคจึงตรัสคำเป็นพระคาถาว่า :

"พุทธรกรรมเหล่านี้ จักไม่มีแต่เพียงนี้
 เท่านั้น ธรรมเหล่าใดเป็นเครื่อง
 อบรมบ่มพระโพธิญาณ เราจัก
 ค้นหาธรรมเหล่านั้น แม้อย่างอื่น
 อีก.

เมื่อเราค้นหาอยู่ในกาลครั้งนั้น ก็
 ได้พบอธิษฐานบารมี อันเป็นพุทธร-
 การกกรรมข้อที่ ๘ อันพระโพธิสัตว์
 ทั้งหลาย ผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่
 แต่ปางก่อน กระทำตามกันมาแล้ว.

^๑ อ. ม. วาเตหิ ปหฺรโงปี

อิมิ ตูมิ อฏฐมิมิ ตาว
 ทพฺหิ กตฺวา สฺมาทีย
 ตตฺถ ตูมิ อจฺโล หุตฺวา
 สมฺโพธิ ปาปุณฺนิสฺสสฺสิ.

ยถาปิ ปพฺพโต เสโล
 อจฺโล สฺปตฺติฏฺฐจฺโต
 น กมฺปติ ภูสฺวาเตหิ
 สกฺกุจฺจาเนว ติฏฺฐจฺติ
 ตเถว ตูมิ อธิฏฺฐจฺจาเน
 สพฺพทา อจฺโล ภา
 อธิฏฺฐจฺจานปารมิตํ คนฺตุวา
 สมฺโพธิ ปาปุณฺนิสฺสสฺสิ^๑ติ.

อถสฺส “น เอตฺตเกเหว พุทฺธ-
 การกธฺมเมหิ ภวิตฺตพฺพน”ติ อุตฺตริปิ
 อุปชารยโต นวมิ เมตฺตตปาปารมึ ทิสฺวา
 เอตทโหสิ “สฺมุเมธปณฺชิต ตูมิ อิตฺโต
 ปฏฺฐาย นวมิ เมตฺตตปาปารมึปิ ปุเรยฺยาสึ,
 อหิตฺเตสฺสุปิ หิตฺเตสฺสุปิ เอกจิตฺตโต ภาเวยฺยาสึ.
 ยถา หิ อุกกนฺนาม ปาปชนฺสฺสาปิ
 กลฺยณชนฺสฺสาปิ สฺตีตภาว^๑ เอกสฺทิสฺ
 กตฺวา ฝรฺติ, เอวเมว ตูมิปิ สพฺพสฺตฺเตสฺ

(เราจึงกล่าวสอนตนเอง ต่อบุไปว่า)
 ท่านจงสมาทานอธิษฐานบารมี อัน
 เป็นพุทธานุการกธรรมข้อที่ ๘ นี้ แล้ว
 กระทำ(ใจ)ให้มัน จงเป็นผู้ไม่
 หวั่นไหวในอธิษฐานบารมีนั้น จึง
 จักบรรลุพระโพธิญาณ.

ภูเขานั่นแล้วด้วยศิลา ไม่
 โยงโคลงตั้งมั่นอยู่แล้วด้วยดี ย่อม
 ไม่หวั่นไหวด้วยแรงลมกล้าทั้งหลาย
 คงตั้งอยู่กับที่ ฉะนั้น ท่านจงเป็น
 ผู้ไม่หวั่นไหวในอธิษฐาน ในกาล
 ทุกเมื่อ เหมือนฉันทันนั้น ท่านจักถึง
 ความเป็นผู้มีอธิษฐานบารมี แล้ว
 บรรลุซึ่งพระโพธิญาณ” ดังนี้.

ลำดับนั้น เมื่อสุเมธบัณฑิตคิดว่า
 “พุทธานุการกธรรม จะไม่พึงมีแต่เพียงนี้
 เท่านั้น” ดังนี้ จึงพิจารณาใคร่ครวญ
 ยิ่งขึ้นไปอีก ก็เห็นเมตตตปาปารมึอันเป็น
 พุทธานุการกธรรมข้อที่ ๙ จึงได้สอนตนดังนี้
 ว่า “ดูกรสุเมธบัณฑิต ท่านพึงบำเพ็ญ
 เมตตตปาปารมึ อันเป็นพุทธานุการกธรรม
 ข้อที่ ๙ ด้วย ตั้งแต่นี้ไป ท่านพึงเป็นผู้มี
 จิตอย่างเดียวกัน (ไม่เลือกที่รักมักที่ชัง)

^๑ ฉ. ม. สตีภาว.

เมตตจิตฺเตน เอกจิตฺโตว โหนโต พุทฺโธ
 ภวิสฺสสึ”ติ นวมํ เมตฺตาปารมี ทพฺหิ
 กตฺวา อธิฏฺฐาสิ. เตน วุตฺตํ :

“น เหเต เอตฺตกาเยว
 พุทฺธมฺมา ภวิสฺสเร
 อญฺเญปิ วิจินิสฺสามิ
 เย ธมฺมา โพรธิปาจนา.

วิจินฺนุโต ตทาทุกฺชี
 นวมํ เมตฺตาปารมี
 ปุพฺพเกหิ มเหสึหิ
 อาเสวิตฺนึเสวิตฺ.

อิมิ ตฺวํ นวมํ ตาว
 ทพฺหิ กตฺวา สมากฺทึย

ในสัตว์ทั้งหลาย ทั้งที่ไม่มีประโยชน์เกื้อกูล
 และทั้งที่มีประโยชน์เกื้อกูล. เหมือนน้ำ
 ย่อมแผ่ความเย็นให้(ทั่ว)เหมือนกันหมด
 ทั้งแก่คนบาป ทั้งกัลยาณชน ฉะนั้น
 ท่านก็จึงเป็นผู้มีจิตอย่างเดียวกัน ใน
 สรรพสัตว์ทั้งหลาย ด้วยเมตตาจิตเหมือน
 ฉะนั้น ท่านจึงเป็นพระพุทธรเจ้าแน่” ดังนี้
 ได้อธิษฐาน(ตั้งใจปรารถนา) เมตตาบารมี
 อันเป็นพุทธการกกรรมข้อที่ ๙ แล้วกระทำ
 (ใจ)ให้มั่น. เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาค
 จึงตรัสคำเป็นพระคาถาว่า :

“พุทธธรรมเหล่านี้ จักไม่มีแต่เพียงนี้
 เท่านั้น ธรรมเหล่าใดเป็นเครื่อง
 อบรมบ่มพระโพธิญาณ เราจัก
 ค้นหาธรรมเหล่านั้น แม้อย่างอื่น
 อีก.

เมื่อเราค้นหาอยู่ในกาลครั้งนั้น ก็
 ได้พบเมตตาบารมี อันเป็นพุทธ-
 การกกรรมข้อที่ ๙ อันพระโพธิสัตว์
 ทั้งหลาย ผู้แสวงหาค้นอันยิ่งใหญ่
 แต่ปางก่อน กระทำตามกันมาแล้ว.

(เราจึงกล่าวสอนตนเอง ต่อไปว่า)
 หากท่านปรารถนา จะบรรลุพระ

เมตตาย อสโม โหหิ
ยทิ โพธิ ปตฺตุมิจฺฉลฺลิตฺติ.

ยถาปิ อุทกํ นาม
กฺลฺยาณ ปาปเก ชเน
สมํ ฆรตฺติ สีนฺเตน
ปวาหตฺติ รชฺชมลํ
ตเถว ตฺวํปิ หิตาหิตเอ^๑
สมํ เมตตาย ภาวย
เมตตปารมิตํ คนฺตฺวา
สมโพธิ ปาปฺณิสฺสสฺสิตฺติ.

อถสฺส “น เอตฺตเกหฺเว พุทฺธ-
การกฺรมเมหิ ภวิตพุพฺพ”ติ อุตฺตริปิ
อุปธารยโต ทสมํ อุเปกฺขาปารมี ทิสฺวา
เอตทโหสิ “สุเมธปณฺชิต ตฺวํ อิตฺโต
ปฺภุชาย อุเปกฺขาปารมีปิ ปุเรยฺยาสี,
สุเขปิ ทุกฺเขปิ มชฺฌตฺโต ว ภเวยฺยาสี.
ยถา หิ ปจฺวี นาม สฺวจิมฺปิ อสฺวจิมฺปิ
ปฺกฺขิปฺมานเอ^๒ มชฺฌตฺตา ว โหติ,

โพธิญาณไซ้ร้ ท่านจำต้องสมาทาน
เมตตปารมี อันเป็นพุทธการก-
กรรมข้อที่ ๙ นี้ แล้วกระทำ(ใจ)
ให้มัน และต้องเป็นผู้ไม่มีใคร
เสมอเหมือนในเมตตปารมี.

ขึ้นชื่อว่าน้ำ ย่อมมีความเย็นแผ่ไป
ย่อมชำระล้างธุลีและมลทิน (มี
เหงื่อไคลเป็นต้น) อย่างเสมอกันใน
กัลยาณชนและในคนบาป ฉนั้นใด
ท่านจงยังเมตตาให้เจริญเสมอหน้า
กันในมิตรผู้มีประโยชน์เกื้อกูล และ
ในอมิตร ผู้ไม่มีประโยชน์เกื้อกูล
เหมือนฉนั้นนั้น ท่านจักถึงความ
เป็นผู้มีเมตตปารมี บรรลุพระ
โพธิญาณดังนี้.

ลำดับนั้น เมื่อสุเมธบัณฑิตคิดว่า
“พุทธการกกรรม จะไม่เพียงมีแต่เพียงนี้
เท่านั้น” ดังนี้ จึงพิจารณาใคร่ครวญยิ่งขึ้น
ไปอีก ก็เห็นอุเบกขาปารมี อันเป็นพุทธ-
การกกรรมข้อที่ ๑๐ จึงได้กล่าวสอนตน
ดังนี้ว่า “ดูกรสุเมธบัณฑิต ท่านพึง
บำเพ็ญอุเบกขาปารมีด้วยตั้งแต่นี้ไป ท่าน
พึงเป็นผู้มีตนเป็นกลาง(วางเฉย) ทั้งในสุข

^๑ ฉ. ม. อหิตหิตเอ.

^๒ ฉ. ปกฺขิปฺปมานา.

เอวเมว ตวัปี สุขทุกเขสุ มชฺชตโต ว
 โหนโต พุทฺโธ ภวิสฺสสี"ติ ทสมํ
 อูเปกฺขาปารมี ทฬฺหิ กตฺวา อธิญฺจาสิ.
 เตน วุตฺติ :

ทั้งในทุกข์. เหมือนอย่างแผ่นดินย่อมเป็น
 กลาง(วางเฉย) ในบุคคลที่ทิ้งสิ่งของอัน
 สะอาดบ้าง ไม่สะอาดบ้างลงไป ฉันท,
 ท่านจึงเป็นผู้มีตนเป็นกลาง (วางเฉย)
 ในสุขและทุกข์ เหมือนฉันทนั้น ท่านจัก
 เป็นพระพุทฺธเจ้าแน่" ดังนี้ ได้อธิษฐาน
 (ตั้งใจปรารถนา) อูเบกขาบารมี อันเป็น
 พุทธการกรรมข้อที่ ๑๐ แล้วกระทำ(ใจ)
 ให้มั่น. เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาค
 จึงตรัสคำเป็นพระคาถาว่า :

"น เหเต เอตฺตกาเยว
 พุทฺธธฺมา ภวิสฺสเร
 อญฺเณปี วิจินฺสฺสามิ
 เย ธฺมฺมา โฟธิปาจนา.

"พุทธธรรมเหล่านี้ จักไม่พึงมีแต่
 เพียงนี้เท่านั้น ธรรมเหล่าใดเป็น
 เครื่องอบรมบ่มพระโพธิญาณ เรา
 จักค้นหาธรรมเหล่านั้น แม้อย่างอื่น
 อีก.

วิจินฺนโต ตทาทุกฺชี
 ทสมํ อูเปกฺขาปารมี
 ปุพฺพเกหิ มหะสีหิ
 อาเสวิตฺนเสวิตํ.

เมื่อเราค้นหาอยู่ในกาลครั้งนั้น ก็
 ได้พบอูเบกขาบารมี อันเป็นพุทธ-
 การกรรมข้อที่ ๑๐ อันพระ
 โภธิสัตว์ทั้งหลาย ผู้แสวงหาคุณ
 อันยิ่งใหญ่แต่ปางก่อน กระทำ
 ตามกันมาแล้ว.

อิมิ ตวั ทสมํ ตาว
 ทฬฺหิ กตฺวา สฺมาทฺธิย

(เราจึงกล่าวสอนตนเอง ต่อไปว่า)
 ท่าน จงสมาทานอูเบกขาบารมีนี้

ตุลาภูโต ทโพห นุตวา
สมโพธิ ปาปฺณิสฺสสฺสิ.

ยถาปี ปจวี นาม
นิกฺขิตฺตํ อสุจํ สุจํ
อุเปกฺขติ อุโปเต
โกธานุนยวชฺชิตา^๑
ตเถว ตวํ สุขทุกฺเข
ตุลาภูโต สทา ภว
อุเปกฺखाปารมิตํ คนฺตุวา
สมโพธิ ปาปฺณิสฺสสฺสิ"ติ.

ตโต จินฺตสฺสิ "อิมสฺมี โลก
โพธิสฺตเตหิ ปุเรตพฺพา โพธิปริปาจนา
พุทฺธการกฺรมา เอตฺตกาเยว, ทส
ปารมฺมโย จเปตฺวา อญฺเญ^๒ นตฺถิ,
อิมาปี ทส ปารมฺมโย อุทฺธํ อากาเสปี
นตฺถิ, เหฏฺฐา ปจฺจยฺปี, ปุรตฺถิมาทิสฺสุ
ทิสาสฺสุปี นตฺถิ, มยฺหํเยว ปน
หทยมฺสพฺพานฺตเร ปตฺถิจิตฺตา"ติ.

อันเป็นพุทฺธการกกรรม ข้อที่ ๑๐
แล้วกระทำ(ใจ)ให้มั่น จงเป็นดัง
ตราฐ (คือมีตนเป็นกลางวางเฉย)
เป็นผู้มั่นคง จึงจักบรรลुพระ
โพธิญาณ.

ขึ้นชื่อว่าแผ่นดิน ย่อมเว้นจาก
ความโกรธและความยินดี วางเฉย
ต่อสิ่งของอันคนได้ทิ้งลง ทั้งที่ไม่
สะอาดและสะอาด ทั้งสองอย่าง
เหล่านี้ ฉันทใด ท่านจงเป็นดังตราฐ
ทั้งในสุขและทุกข์ ในกาลทุกเมื่อ
เหมือนฉันทนั้น ท่านจักถึงความ
เป็นผู้มีอุเบกขาบารมี จึงจักบรรลु
พระโพธิญาณ" ดังนี้.

ลำดับนั้น สุเมธบัณฑิตคิดว่า
"พุทฺธการกกรรม อันเป็นเครื่องอบรมบ่ม
พระโพธิญาณ ที่พระโพธิสัตว์ทั้งหลาย
พึงบำเพ็ญในโลกนี้ ก็มีแต่เพียงนี้เท่านั้น
พุทฺธการกกรรมทั้งหลาย อย่างอื่น
นอกจากบารมีทั้ง ๑๐ นี้ หามีไม่ บารมี
ทั้ง ๑๐ เหล่านี้ แม้ในอากาศเบื้องบนก็
ไม่มี แม้ในแผ่นดินเบื้องต่ำก็ไม่มี

^๑ จ. ม. โกปานุนยวชฺชิตา.

^๒ ก. อญฺเญ.

เอวํ ตาสํ ททเย ปติภูจิตภาวํ ทิสฺวา
 สพุพาปี ตา ทฬฺหิ กตฺวา อธิฏฺฐาย
 ปุณฺปุณฺํ สมฺมสนฺโต อณุโลมปฏิโลมํ
 สมฺมสฺติ, ปริยฺนฺเต คเหตุวา อาทิ
 ปาเปติ, อาทิมุหิ คเหตุวา ปริยฺนฺเต
 จเปติ, มชฺเฌ คเหตุวา อุกโต
 โสสาเปติ, อุกโต โภฏิสฺสุ คเหตุวา
 มชฺเฌ โสสาเปติ.

พาหิรภณฺฑพริจฺจาโค ทานปารมี นาม,
 อญฺคปริจฺจาโค ทานอุปปารมี นาม,
 ซีวิตปริจฺจาโค ทานปรมตฺตปารมี นามาติ
 ทส ปารมีโย ทส อุปปารมีโย ทส
 ปรมตฺตปารมีโย ยนฺตเตลฺลํ วินิฏฺฐานฺโต
 วिय มหาเมรुํ มตฺถิ กตฺวา จกฺกฺวาฬ-
 มหาสมฺมุทฺทํ อาลฺุเพฺนฺโต วिय จ สมฺมสฺสิ.

แม้ในทิศทั้งหลาย เช่น ทิศตะวันออก
 เป็นต้นก็ไม่มี แต่พุทธการกธรรมตั้งอยู่
 แล้วภายในเนื้อแห่งหทัย (คือใจ) ของเรา
 เอง”.

สุเมธบัณฑิตเห็นบารมีเหล่านั้น ตั้งอยู่
 ในใจอย่างนี้แล้ว จึงอธิษฐาน(ตั้งใจ
 ปรารถนา) บารมีเหล่านั้นทั้งหมด แล้ว
 กระทำ(ใจ)ให้มัน พิจารณาอยู่บ่อย ๆ
 พิจารณาเป็นอนุโลมและปฏิโลม จับ
 เบื้องปลายให้ถึงเบื้องต้น จับเบื้องต้น
 ให้ถึงเบื้องปลาย จับตอนกลางให้ถึงส่วน
 ที่สุดทั้งสอง (คือ จนถึงเบื้องต้นและ
 เบื้องปลาย) และจับส่วนที่ สุดทั้งสอง
 ให้ถึงตอนกลาง.

การบริจาศสิ่งของ ซึ่งอยู่ภายนอก(กาย)
 ชื่อว่า ทานบารมี การเสียสละอวัยวะ
 ชื่อว่า ทานอุปบารมี การเสียสละชีวิต
 ชื่อว่า ทานปรมัตตบารมี สุเมธบัณฑิต
 พิจารณาแล้วซึ่งบารมี ๑๐ อุปบารมี ๑๐
 และปรมัตตบารมี ๑๐ ทบทวนไปมาด้วย
 ประการฉะนี้ รวากับว่าบุคคลหมั่นล้อย
 ยนต์หีบน้ำมันอยู่ และรวากับเทพยดา
 บันดาลให้เขาสุเมธเป็นยอดแหลม แล้ว
 กวณมหาสมุทฺรในจักรวาล (ให้น้ำมันไปมา
 อยู่) ฉะนั้น.

ตสุเสว ทส ปารมมีย สมนุสนตสุส
 ธมฺมเตเชน จตฺตนหุตาริกทวิโยชนส-
 สหสฺสพพลา อโย มหาปจวี หตฺตินา
 อกฺกนตฺตนพิกลาโป วีย, ปิพฺยมาโน
 อฺจุจฺจุยฺนตฺ วิย จ มหาวิรว วิรวมานา
 สฺงกฺมฺปิ สฺมฺปกฺมฺปิ สฺมฺปเวธิ, กุลาจกฺกํ
 วิย เตลยฺนตฺจกฺกํ วิย จ ปริพฺภมฺมิ.
 เตน วุตฺตํ :

“เอตฺตกาเยว เต โลก
 เย ธมฺมา โพรธิปาจนา
 ตทฺทฺธ^๑ นตฺติ อญฺญตฺร
 ทพฺพิ ตตฺถ ปติฏฺฐห.

อิเม ธมฺเม สมนุสโต
 สภาวรสลกฺขณ

เมื่อท่านกำลังพิจารณาบารมี ๑๐ อยู่
 อย่างนี้ด้วยเดชธรรม มหาปฐพีซึ่งหนา
 ๒ แสนโยชน์กับอีก ๔ นหุต^๑ ก็บันลือ
 ลั่นกึกก้องกัมปนาท และสะท้อนสะท้อน
 หวั่นไหวราวกับมัดไม้ไผ่ถูกช่างเหยียบ
 และราวกับล้อยนต์ที่บีบอ้อยที่กำลังหมุนอยู่
 ฉะนั้น, พื้นปฐพีได้หมุนแล้วราวกับล้อ
 (แป้น) สำหรับปั่นหม้อ และราวกับว่า
 ล้อยนต์ที่บีบน้ำมัน (ที่กำลังหมุนอยู่) ฉะนั้น.
 เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสคำ
 เป็นพระคาถาว่า :

“ธรรมเหล่าใด เป็นเครื่องอบรมบ่ม
 พระโพธิญาณ ธรรมเหล่านั้นมี
 ในโลก(เพียง ๑๐ ประการ)นี้เท่านั้น
 พุทธการกธรรมที่สูงกว่าบารมี ๑๐
 ย่อมไม่มี และธรรมเหล่าอื่น
 นอกจากบารมี ๑๐ นั้นก็ไม่มี (แล้ว
 จึงเตือนตนเองว่า) ท่านจงตั้งอยู่
 ในบารมี ๑๐ นั้น ให้มั่นคงเถิด.

เมื่อเรากำลังพิจารณาธรรม เหล่านี้
 โดยสภาวรส (หรืออีกคือหน้าที่)

^๑ อ. ม. ตตฺทฺธ.

^๑ นหุต (คุณนาม) : หมื่น (นาม) :
 ชื่อของการนับ = ๑๐,๐๐๐,๐๐๐ หรือ
 เลขหนึ่งมีศูนย์ตามหลัง ๒๔ ตัว.

ธมฺมเตเชน วสุธา
ทสฺสทสฺสี ปกมฺปถ.

และโดยลักษณะ (คือคุณสมบัติ)
ด้วยเดชธรรม(อยู่) แผ่นดิน
๑ หมื่น ได้ไหวสะเทือนสะท้าน
แล้ว.

จลตี รวตี ปจวี
อุจฺจุยฺนตุํ ๖ ปีพิตํ
เตลยฺนเต ยถา จกุกํ
เอวํ กมฺปติ เมทนี"ติ.

แผ่นดินเลื่อนลั่นดุจล้อยนต์ที่บ่ออ้อย
ที่กำลังหมนอยู่ ฉะนั้น (อนึ่ง)
ล้อยนต์ที่บ่อน้ำมันไหวเคลื่อน (ด้วย
เสียงอันดัง)แล้ว ชันใด แผ่นดิน
ก็ไหว ดังสะเทือนสะท้านแล้ว
เหมือนชันนั้น" ดังนี้.

มหาปจฺรเวีย กมฺปมานาย รมฺมนคร-
วาสินอ สณฺจตุํ อสฺสโกนฺดา
ยฺคนฺตวาทพฺภาหตา มหาสาลา วีย
มฺจฺฉิตมฺจฺฉิตาว ปปตีสุ, ฆฎาทีนิ
กุลาภานานานิ ปวณฺณนฺตานานิ อณฺณมณฺณํ
ปหรนฺตานานิ จณฺณวิจฺจณฺณานานิ อหฺลํ.

เมื่อมหาปฐพี กำลังไหวสะเทือน
สะท้านอยู่ ชาวรัมมนครไม่อาจยืนอยู่ได้
ต่างสลับสไลล้มลงตาม ๆ กัน รวกับต้น
สาละใหญ่ถูกลมพายุซึ่งเกิดขึ้น (ในกาล)
เมื่อจะสิ้นยุคชัช พัดหักไปแล้ว. ภาชนะ
ดินมากหลาย มีหม้อน้ำเป็นต้น ได้
ล้มกลิ้งกระทบกันแตกละเอียด.

มหาชนโน ภิตตฺสฺสิตโต สตุถารํ อุปสงฺกมิตฺวา
"กิณฺนุ โข ภควา 'นาคาวณฺโณ อยฺ,
ภฺตยภฺชเววตาสฺส อณฺณตราวณฺโณ'ติ น
หิ มยฺ เอตํ ชานาม, อปีจ โข
สพฺโพปี อยฺ มหาชนโน อุปทฺทฺโต,
กิณฺนุ โข อิมสฺส ลอภสฺส ปาปกํ
ภวิสฺสตี, อุทาทุ กฺลฺยาณํ, กเถถ โน

มหาชนตกใจกลัวตัวสั่นเทา จึงเข้าไปเฝ้า
พระศาสดา(ที่บังกร) แล้วกราบทูลว่า
"ข้าแต่พระผู้มีพระภาค เหตุเป็นไฉนหนอ
พวกข้าพระองค์ไม่ทราบสาเหตุเลย ได้แต่
คิดเท่านั้นว่า 'โลกนี้เป็นสิ่งอันพญานาค
(ทำให้) หมนแล้ว และเป็นสิ่งอันตนใด
ตนหนึ่ง ในบรรดาภุต ปิตาฯ ยักษฯ และ

เขตต์ การณนุ"ติ อาห.

อถ สตุถา เตลลํ กถํ สุตฺวา
 "ตุเมห มา โข ๑ ภายิตถ, มา
 จินุตยิตถ, นตฺถิ โว อิตฺถินิทานํ ภยํ,
 โย โส มยา อชฺช สฺเมธปณฺทิตฺโต
 'อนาคเต โคตโม นาม พุทฺโธ
 ภวิสฺสตี"ติ พุยาถโต, โส อิทานิ ทส
 ปารมิโย สมฺมสฺติ, ตสฺส ทส ปารมิโย
 สมฺมสนฺตสฺส วิโลเกนฺตสฺส^๒ ฐมฺมเตเชน
 สกฺลทสฺสทสฺสี โลกธาดุ เอกปฺปหาเรน
 กมฺปติ เจว รวติ จา"ติ อาห. เตน
 วุตฺตํ :

"ยาวตฺวา ปริสา อาสิ
 พุทฺธสฺส ปริเวสเน

เทวดาทั้งหลาย(ทำให้)หมุ่นแล้ว' ยิ่งกว่า
 นั้น มหาชนทั้งหมดนี้ได้เดือดร้อนแล้ว,
 บาบอันชั่วร้าย จักเกิดแก่โลกนี้หรือหนอ,
 หรือว่าความดีงามจักมีแก่โลกนี้, พระองค์
 จึงตรัสบอกเหตุนี้แก่พวกข้าพระองค์ด้วย
 ถัด" ดังนี้.

ลำดับนั้น พระศาสดาทรงสดับ
 ถ้อยคำของชนเหล่านั้นแล้ว ตรัสว่า
 "พวกท่านอย่ากลัวเลย, อย่าตกใจเลย,
 ภัยอันเกิดจากเหตุนี้ จะไม่มีแก่พวกท่าน,
 (เพราะ)วันนี้ สฺเมธปณฺทิตฺตผู้ซึ่งเรา
 พยากรณ์ไว้ว่า 'จักเป็นพระพุทฺธเจ้า
 พระนามว่า โคตม ในอนาคต' นั้น, บัดนี้
 เรอกำลังพิจารณาบารมี ๑๐ อยู่, เมื่อเธอ
 พิจารณาบารมี ๑๐ อย่างละเอียด ด้วย
 เดชแห่งธรรม โลกธาดุทั้งสิ้น ๑ หมื่น
 จึ่งหวั่นไหว และบันลือลั่นขึ้นพร้อมกัน"
 ดังนี้. เพราะเหตุานั้น พระศาสดาจึงตรัส
 คำเป็นพระคาถาว่า :

"ผู้งชน ในบริเวณที่เลี้ยงอาหาร
 (สาวก) ของพระพุทฺธเจ้าที่บังกรมิ

^๑ ฉ. ตฺเมห มา ภายถ.

^๒ ฉ. ม. วิโลเฟนฺตสฺส.

ปเวธมานา สา ตตฺถ
มฺจุฉิตา เสสิ ภูมียํ.

จำนวนเท่าใด ผู้ชนเหล่านั้น
ทั้งหมดต่างตกใจกลัว) ตัวสั่นเทา
นอนสลบอยู่บนพื้นในบริเวณนั้น.

ขฺฎาเนกสทฺสุธานี
กฺมฺภินญจ สตา พฺหุ
สญฺจณฺณมถิตา ตตฺถ
อญฺญมญฺญํ ปชฺฌุฏิตา.

หม้อน้ำหลายพัน และหม้อดิน
หลายร้อย จำนวนมากมาย
กระทบกันแล้ว, หกคว่ำแตก
ละเอียด ณ ที่นั้น.

อุพฺพิคฺคา ตสิตา ภิตา
ภนฺตา พฺยถิตมานสา
มหาชฺชา สมากมฺม
ทีปฺงกรมฺพาคมฺ.

มหาชนทั้งหลายหวาดหวั่น สะดุ้ง
กลัว ตกใจ และปั่นป่วน มีใจ
สั่นระริกแล้วได้มาประชุมกัน เข้า
ไปเฝ้าพระพุทธเจ้าที่ปึงกร.

กี ภวิสฺสติ โลกสฺส
กฺลฺยาณํ อถ ปาปํ
สพฺโพ อุปฺทฺทฺโต โลโก
ตํ วิโนเทหิ จกฺขุม.

(กราบทูลถามว่า) เหตุดีหรือ
เหตุร้ายอย่างไร จักมีแก่มหาชน
มหาชนทั้งปวงได้รับความเดือดร้อน
แล้ว ข้าแต่พระองค์ผู้มีพระจักขุ
ขอพระองค์จงบรรเทาภัยเหล่านั้น
ด้วยเถิด.

เตสํ ตทา สญฺญาเปสิ
ทีปฺงฺกรโ มหามฺุณี
วิสฺสฏฺฐา^๑ โหนฺต มา ภาถ
อิมสฺมี ปจฺจิกมฺฺปนเ.

ในกาลครั้งนั้น พระมหามุณีที่ปึงกร
ยังชนเหล่านั้น (เกิดความ) เข้าใจ
ว่า ท่านทั้งหลายจงวางใจเถิด จง
อย่ากลัวในเหตุ อันทำให้แผ่นดิน
ไหวนี้เลย.

^๑ ฉ. ม. วิสฺสตุถา.

ยมห์ อชฺช พุยาภาลี
 พุทฺโธ โลกเ ภวิสฺสติ
 เอโส สฺมมสฺสตี ธมฺมํ
 ปุพฺพกํ ชินเสวิตํ
 ตสฺส สฺมมสฺสโต ธมฺมํ
 พุทฺธภูมิมเสสโต
 เตนายํ กมฺปิตา ปจฺวี
 ทสฺสทสฺสึ สทเวเก”ติ.

เราได้พยากรณ์สุเมธบัณฑิตไว้ ว่า
 จักเป็นพระพุทธรเจ้าในโลก วันนี
 สุเมธบัณฑิตพิจารณาอยู่ ซึ่ง
 พระธรรม (อันเป็นบารมี) เป็น
 ธรรมเก่าแก่ อันพระชินเจ้าได้ทรง
 บำเพ็ญมาแล้ว (เมื่อทรงเป็นพระ
 โภทิสต์) เมื่อเธอได้พิจารณาธรรม
 อันเป็นพุทธภูมิ จนหมดสิ้นแล้ว
 แผ่นดิน ๑ หมื่นในโลก พร้อมทั้ง
 เทวโลก จึงหวั่นไหวด้วยเหตุนี้”
 ดังนี้.

มหาชนใน ตถาคตสฺส วจันํ สุตฺวา
 หนฺจตุญฺโজ มาลาคนฺธุวิเลปนํ อาทาย
 รมฺมนครา นิกฺขมิตฺวา โภทิสฺสตํ
 อฺปสงฺกมิตฺวา มาลาทีหิ ปุชฺเชตฺวา
 วนฺทิตฺวา ปทกฺขินํ กตฺวา รมฺมนครเมว
 ปาวิสฺสิ. โภทิสฺสโตปิ ทส ปารมฺมโย
 สฺมมสฺสิตฺวา วิริยํ ทพฺพํ กตฺวา อธิญฺจาย
 นิสินฺนาสนา วุญฺจาสฺสิ. เตน วุตฺตํ :

มหาชนได้ฟังพระดำรัส ของพระ
 ตถาคตแล้ว มีใจว่าเรื่องยินดี ถือเอา
 ดอกไม้ ของหอม และเครื่องลูบไล้
 ออกจากรัชมนคร เข้าไปหาพระโภทิสต์
 บูชาด้วยดอกไม้เป็นต้น ไหว้และกระทำ
 ประทักษิณ แล้วจึงกลับคืนสู่รัชมนคร.
 พระโภทิสต์พิจารณาบารมี ๑๐ อธิษฐาน
 (ตั้งใจปรารถนา)วิริยบารมี กระทำ(ใจ)
 ให้มัน แล้วลุกขึ้นจากอาสนะที่นั่ง. เพราะ
 เหตุนี้ พระศาสดาจึงตรัสคำเป็น
 พระคาถาว่า :

“พุทฺธสฺส วจันํ สุตฺวา
 มโน นิพฺพายิ ตาวเท

“ใจของมหาชนที่สะดุ้งกลัวนั้น ได้
 ดับเย็นลงทันที เพราะได้ฟังพระ

ปยัญหาหิตวา อตฺตโน อตฺตโน
เทวญฺจานเมว อคมิสฺสุ.

ทั้งหลายที่ผลิดอกออกผล ย่อมผลิดอก และออกผลตามกาลเวลา ฉันทใด, ท่าน ก็จงบรรลुพระโพธิญาณอันสูงสุดโดยเร็ว อย่าได้ล่วงเลยกาลเวลา ฉันทนั้น" ดังนี้ เป็นต้น ครั้นประกาศอย่างนี้แล้ว ได้ไป สู่เทวสถานของตน ๆ.

โพธิสตุโตปี เทวดาหิ อภิตฺตฺโต "อหํ
ทส ปารมิโย ปุเรตฺวา กปฺป-
สฺตสทสฺสาธิกานํ จตฺนุํ อสงฺเขยฺยานํ
มตฺตเก พุทฺโธ ภวิสฺสามิ"ติ วิริยํ ทพฺพิ
กตฺวา อธิญฺจาย นภํ อพฺภุคฺคฺนตฺวา
หิมวณฺตเมว อคมาสิ. เตน วุตฺตํ :

พระโพธิสัตว์ อันเทวดาทั้งหลายสรรเสริญ แล้ว คิดว่า "เราจักบำเพ็ญบารมี ๑๐ แล้วจักเป็นพุทธเจ้าในที่สุดแห่ง ๔ อสงไขย กับอีกแสนกัป" ดังนี้ แล้วอธิษฐาน (ตั้งใจปรารถนา) วิริยบารมีกระทำให้มั่น แล้ว เหาะขึ้นสู่ห้องห้องฟ้าไปสู่ป่า หิมพานต์. เพราะเหตุนั้น พระศาสดา จึงตรัสคำเป็นพระคาถาว่า :

"ทิพฺพํ มานุสฺสํ ปฺุปฺมํ
เทวา มานุสฺสกา อุกฺโข
สโมกิรณฺติ ปฺุปฺเผหิ
วฺภูจหนฺตสฺส อาสนา.

"เมื่อเราลุกขึ้นจากอาสนะ เหล่า เทวดา และหมู่มนุษย์ทั้งสอง พวกนี้ ได้ถือดอกไม้ทิพย์ (ดอก (มณฑารพ ดอกปาริฉัตรกะ เป็นต้น) และดอกไม้ของมนุษย์ ไปรยปรายอยู่.

เวทยนฺติ จ เต ตฺวญฺจํ
เทวา มานุสฺสกา อุกฺโข
มหนฺตํ ปตฺตฺติตํ ตฺยหํ
ตํ ลภสฺสฺส ยถิจฺฉิตฺตํ.

เทวดาและหมู่มนุษย์ ทั้งสอง เหล่านั้น ต่างพากันยินดี (อวยพร) ว่า สิ่งใหญ่หลวงใด อันท่าน ปรารถนาแล้ว ท่านจงได้สิ่งนั้น ตามที่ท่านปรารถนาเถิด.

สพพิติโย วิวชฺชนตุ
 โสโก โรโค วินสฺสตุ
 มา เต ภวตฺวนฺตรายโ^๑
 ผุสฺ ขิปฺปิ โพรหิตฺตมฺ।

ยถา สมเย สมปฺตเต^๒
 ปฺุปนฺติ ปฺุปนฺโน ทฺมา
 ตเถว ตฺวํ มหาวีร
 พุทฺธภาณน ปฺุปฺผสุ.

ยถา เย เกจิ สมฺพุทฺธา
 ปฺุรยํ ทส ปารมฺมี
 ตเถว ตฺวํ มหาวีร
 ปฺุรย ทสปารมฺมี.

ยถา เย เกจิ สมฺพุทฺธา
 โพรหิตฺตมฺหิ พุทฺธมเร
 ตเถว ตฺวํ มหาวีร
 พุทฺธมฺสุสฺ ชินโพรหิตฺยํ.

ขอความเดือดร้อนทั้งหลาย จง
 ผ่านพ้นไป ขอความโศกและความ
 ปวຍใช้ทั้งปวงจงเสื่อมสูญไป ขอ
 อันตรายจงอย่าได้มีแก่ท่าน ขอ
 ท่านจงบรรลुพระโพธิญาณ อัน
 สูงสุดโดยเร็ว.

เมื่อกาลเวลาของการผลิดอก แห่ง
 ต้นไม้มาถึงพร้อมแล้ว ต้นไม้ที่จะ
 ผลิตดอกย่อมผลิดอก ฉันทิ ข้าแต่
 ท่านวีรบุรุษผู้ยิ่งใหญ่ ขอท่านจง
 ผลิตด้วยพุทธญาณ ฉันทิฉันเกิด.

พระพุทเจ้าทั้งหลาย พระองค์ใด
 ก็ตาม ทรงบำเพ็ญบารมี ๑๐ แล้ว
 ฉันทิ ข้าแต่ท่านวีรบุรุษผู้ยิ่งใหญ่
 ขอท่านจงบำเพ็ญบารมี ๑๐ ฉันทิฉัน
 เกิด.

พระพุทเจ้าทั้งหลาย พระองค์ใด
 ก็ตาม ตรัสรู้ที่โคนไม้อันเป็นที่
 ตรัสรู้แล้ว ฉันทิ ข้าแต่ท่าน
 วีรบุรุษผู้ยิ่งใหญ่ ขอท่านจงตรัสรู้
 ที่โคนไม้อันเป็นที่ตรัสรู้ แห่งพระ
 ชินเจ้าทั้งหลาย ฉันทิฉันเกิด.

^๑ จ. ม. ภวตฺวนฺตรายา.

^๒ จ. ม. ยถาปิ สมเย ปตฺเต.

ยถา เย เกจิ สมพุทฺธา
 ฌมฺมจกฺกั ปวตฺตยฺ
 ตเถว ตูมิ มหาวีร
 ฌมฺมจกฺกั ปวตฺตย.

ปฺนุณฺมาเย ยถา จนฺโท
 ปฺริปฺนุณฺเณ^๑ วิโรจติ
 ตเถว ตูมิ ปฺนุณฺมโน
 วิโรจ ทสฺสทสฺสียิ.

ราหุํตฺโต ยถา สุริโย
 ตาเปน อติโรจติ
 ตเถว โลกา มุจฺจิตฺวา
 วิโรจ สิริยา ตูมิ.

ยถา ยา กาจิ นทีโย
 โอสรรนฺติ มโหทธิ
 เอวํ สเทวกา โลกา
 โอสรรนฺติ^๒ ตวนฺติเก.

พระพุทฺธเจ้าทั้งหลาย พระองค์ใด
 ก็ตาม ทรงประกาศพระธรรมจักร
 แล้ว ฉันฺได ข้าแต่ท่านวีรบุรุษ
 ผู้ยิ่งใหญ่ ขอท่านจงประกาศ
 พระธรรมจักร ฉันฺนัถเกิด.

ดวงจันทร์ ในวันเพ็ญเต็มดวงแล้ว
 ย่อมส่องสว่างจ้า ฉันฺได ขอท่าน
 ผู้มีใจปรารถนา อันเต็มเปี่ยม
 แล้ว จงรุ่งโรจน์สว่างจ้าในหมื่น
 โลกธาตฺ ฉันฺนัถเกิด.

ดวงอาทิตย์พ้นแล้วจากราหุ ย่อม
 รุ่งโรจน์สว่างยิ่ง ด้วยความร้อน
 ฉันฺได ขอท่านจงหลุดพ้นจาก
 โลกียธรรม จงรุ่งโรจน์ด้วยพุทฺธสิริ
 ฉันฺนัถเกิด.

แม่น้ำทั้งหลายสายใดก็ตาม ย่อม
 ไหลไปสู่ทะเลหลวง ฉันฺได ขอ
 ชาวโลก และชาวเทวโลกทั้งหลาย
 จงไหลไปสู่สำนักของท่าน ฉันฺนัถ
 เกิด.

^๑ ฉ. ปริสุทฺโธ.

^๒ ฉ. โอสรรนฺตุ.

เตหิ อุตฺตปฺปสฺสตุโถ โส
 ทส ธมฺเม สฺมาทีย
 เต ธมฺเม ปรีชฺฐเรนฺโต
 ปวนํ ปาวีสึ ตทา"ติ.

สุเมธบัณฑิต อันเทวดาททั้งหลาย
 เหล่านั้น ชมเชยสรรเสริญแล้ว ได้
 สมาทานธรรมคือบารมีทั้ง ๑๐ เมื่อ
 จะบำเพ็ญกรรมเหล่านั้นให้บริบูรณ์
 จึงเข้าไปสู่ป่าใหญ่ (ณ ภูเขา
 ธรรมิกะ)ในกาลนั้น" ดังนี้.

สุเมธกถา นิฏฺฐิตา.

สุเมธกถา จบ.

รมฺมนครวาสินฺปิ โข นครํ
 ปวิสิตฺวา พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสํฆสฺส
 มหาทานํ อทฺถสฺ. สฺตถา เตสํ ธมฺมํ
 เทเสตฺวา มหาชนํ สรณาทิสฺส
 ปติฏฺฐาเปตฺวา รมฺมนครมฺหา นิกฺขมิตฺวา
 ตโต อุกฺกฏํ ยาวตายุกํ ติฏฺฐจฺนฺโต
 สพุทฺธิ พุทฺธกิจฺจํ กตฺวา อนุกฺกเมน
 อนุปาทิสฺสหาย นิพฺพานธตฺตยา
 ปรีนิพฺพายี.

ฝ่ายชาวเมืองรัชมนคร กลับคืนสู่
 พระนครแล้ว ได้ถวายมหาทานแด่
 ภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าที่บังกรเป็น
 ประมุข. พระศาสดาที่บังกรทรงแสดง
 ธรรมแก่ชนเหล่านั้น ยังมหาชนให้ตั้งอยู่
 ในไตรสรณคมน์ แล้วเสด็จออกจาก
 รัชมนคร ต่อจากนั้น ทรงดำรงอยู่จนถึง
 กาลกำหนดแห่งพระชนมายุ ทรงกระทำ
 พุทธกิจทั้งหมด แล้วเสด็จปรินิพพานด้วย
 อนุปาทิเสสนิพพานธาตุ คือเบญจขันธ์ดับ
 โดยลำดับ.

ตตฺถ ยํ วตฺตพุทฺธิ, ตํ สพุทฺธิ พุทฺธวเส
 วุตฺตนเยเนว เวทิตพุทฺธิ. วุตฺตํ หิ
 ตตฺถ :

ข้อความใดที่ได้กล่าวไว้ในเรื่องราวข้างต้น
 นั้น, ข้อความนั้นทั้งหมด บัณฑิตพึง
 เข้าใจตามนัยที่ท่านได้กล่าวไว้ในพระคัมภีร์
 พุทธวงศ์. จริงอยู่ พระผู้มีพระภาค
 ตรัสคำเป็นพระคาถาไว้ดังนี้ว่า :

“ตทา เต โภชยิตฺวาน
 สสฺมึ โลกนายกั
 อุปคณฺจุมิ^๑ สรณํ ตสฺส
 ที่ปงฺกรสฺส สตฺถุโน.^๒

สรณาคมนเน กณฺจิ
 นิเวเสติ ตถาคโต
 กณฺจิ ปญฺจสุ สีเลสุ
 สีเล ทสฺวิโร ปรี.

กสฺสจฺจิ เทติ สามณฺณํ
 จตุโร ผลมุตฺตเม
 กสฺสจฺจิ อสเม ฐมฺเม
 เทติ โส ปฏิสัมภิทา.

กสฺสจฺจิ วรสมฺปาตฺติโย
 อฏฺฐ เทติ นราสโภ

“ในกาลครั้งนั้น อุปาสกชาวเมือง
 รัมมนครเหล่านั้น ถวายอาหารแด่
 พระพุทธรเจ้าที่ปิงกร ผู้เป็นนายก
 แห่งโลก พร้อมด้วยพระสงฆ์สาวก
 แล้วได้เข้าถึง พระศาสดาที่ปิงกร
 พระองค์นั้นเป็นสรณะ.

พระตถาคต ทรงยังบุคคลบางคน
 ให้ตั้งอยู่ในไตรสรณคมน์ ยัง
 บุคคลบางคนให้ตั้งอยู่ในศีล ๕ ยัง
 บุคคลบางคน ให้ตั้งอยู่ในศีล ๑๐.

พระตถาคต ทรงประทานเทศนา
 สามัญธรรม (คือ ทางสายกลาง
 ได้แก่มรรคมืดองค์ ๘) และสามัญผล
 อันสูงสุด ๔ (ได้แก่ โสดาปัตติผล
 เป็นต้น) แก่บุคคลบางคน และทรง
 ประทานพระธรรมเทศนา อันไม่มี
 สิ่งใดเสมอเหมือน คือปฏิสัมภิทา
 ๔ แก่บุคคลบางคน.

พระผู้ประเสริฐกว่านรชน ทรง
 ประทานพระธรรมเทศนา ว่าด้วย

^๑ ฉ. ม. อุปคณฺจุมิ

^๒ ขุททกนิกาย พุทฺธวํสฺสจกถายํ มรุมมโปตฺถเก

“อุปโยคตฺถเต สามิวจัน ทฏฺฐพฺพนุ”ติ อตฺถโก.

ยथा จ เทวภวณมहि

พทุโธ ธมฺมมเทสยิ

นวุติโกฏิสหสุสานํ

ตติยาภิสมโย อหุ.

สนฺนิปาตา ตโย อาสุ

ที่ปงฺกรสุสฺ สตุถฺโน

โกฏิสทสหสุสานํ

ปจฺโม อาสิ สมากโม.

ปุน นารทญฺญมฺहि

ปวิเวกคเต ชิเน

ชีณาสวา วิตมลา

สมีสฺ สตโกฏิโย.

ยมุหิ กาเล มหาวิโร

สุทฺตฺสนสิลฺลจฺเจ

นวุติโกฏิสหเสหิ

ปวาเรสิ มหามุณี.

ตรัสรู้ ในอภิสมัยครั้งที่ ๒ สมเด็จพระบรมโลกนาถ ได้ทรงยังเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายมีประมาณ ๙๐ โกฏิให้ตรัสรู้.

เมื่อพระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงธรรม (โปรดพระพุทธมารดา) ในภพแห่งเทวดา อภิสมัยครั้งที่ ๓ ได้มีแล้วแก่เทวดาและมนุษย์ ๙ หมื่นโกฏิ.

มหาสนฺนิบาต (คือ การประชุมพระสาวก) แห่งพระศาสดาพระนามที่ปงฺกร ได้มีมา ๓ ครั้ง การประชุมแห่งภิกษุ แสนโกฏิ เป็นการประชุมครั้งแรก.

เมื่อพระชินเจ้าเสด็จไปสู่ที่เยี่ยมสงัด พระชีณาสพ(พระอรหันต์)ทั้งหลาย ผู้ปราศจากมลทิน มีประมาณ ๑๐๐ โกฏิ ประชุมกันอีก ณ ยอดเขาชื่อนารท (คือแดนที่นารทยักษ์หวงแหน).

ในกาลเมื่อพระมหามุนีวีรบุรุษ ผู้ยิ่งใหญ่ ประทับอยู่บนยอดเขาสุทฺตฺสนะ ทรงแวดล้อมด้วยพระชีณาสพ(พระอรหันต์) ๙ หมื่นโกฏิ.

อัน เตน สมเยน
 ขฎิโละ อุดคตาปโน
 อนุตติกขมฺหิ จรโณ
 ปญจาภิญญาสุ ปารคฺ.

ทสฺวิสสทสฺसानํ
 ธมฺมาภิสฺมโย อหุ
 เอกทฺวินฺนํ อภิสฺมโย
 คณฺนาโต อสงฺขิโย.^๑

วิตุถาริกํ พานฺหุชฺฌณํ
 อิทฺถํ ผีตํ อหุ ตทา
 ที่ปฺงกรสฺส ภาควโต
 สาสนํ สุวิโสธิตํ.

จตุตฺตาริ สตฺสทสฺसानิ
 จพฺปิภิญญา มหิทฺธิกา
 ที่ปฺงกรํ โลกวิทฺ
 ปรีวาเรนฺติ สพฺพทา.

เย เกจิ เตน สมเยน
 ชนฺนฺติ มานุสฺสมุภวํ
 อปฺปตฺตมานสา เสชา
 ครหิตา ภวฺนฺติ เต.

สมัยนั้น เราเป็นขฎิลมีตบะกล้า
 ถึงความสำเร็จในอภิญญา ๕ เทียบ
 ไปทางอากาศ.

ประชาชน ๒ แสนคน ได้บรรลุ
 ธรรม ผู้บรรลุคนหนึ่ง หรือสองคน
 เหลือที่จะคณานับ.

ในกาลนั้น ศาสนาของพระผู้มี
 พระภาคที่บังกร กว้างขวาง
 มีผู้รู้มากมาย สมบูรณ์แพร่หลาย
 (และ) บริสุทธิผุดผ่องยิ่งนัก.

ภิกษุ ๔ แสนรูปเหล่านี้ เป็นผู้
 อภิญญา ๖ มีฤทธิ์มาก แวดล้อม
 สมเด็จพระทศพลที่บังกร ผู้ทรง
 รู้แจ้งโลก ตลอดกาลทั้งปวง.

ในสมัยนั้น ชนเหล่าใดก็ตาม หาก
 ละความเป็นมนุษย์ ลิ่นชีวิตไปโดย
 ไม่บรรลุอรหัตผล ยังเป็นเสขบุคคล
 (คือ ผู้ยังต้องศึกษาอยู่ ได้แก่ พระ
 อริยะ แต่ชั้นโสดาบันบุคคลขึ้นไป
 ส่วนพระอรหันต์นั้นได้ชื่อว่า อเสข-

^๑ ฉ. ม. อสงฺขิยา.

สุปฺปมิตฺติ ปาวจณํ
 อรหุเตหิ ตาทิหิ
 ชีณาสเวหิ วิมเลหิ
 อุปฺโสภติ สเทเวเก.

นครํ รมมวตี นาม
 สุเทโว นาม ขตฺติโย
 สุเมธา นาม ชนิกา
 ที่ปงฺกรสุส สตฺถุโน.

ทส วสุสสหฺสุธานี
 อคารํ อชฺฌมาวสี ชินโน
 หีสํ โกญฺจา มายูรากุชฺชยฺ^๑
 ตโย ปาสาทมฺตฺตมา.

บุคคล) คนเหล่านั้นย่อมอุกบัณชิต
 ดีเตียน.

พุทธพจน์ (อันได้แก่พระศาสนา) ที่
 สมเด็จพระทศพลที่ปึงกร ประกาศ
 ไว้ดีแล้ว ย่อมงดงามในโลกพร้อม
 ทั้งเทวโลก เพราะพระชีณาสพ
 พระอรหันต์ผู้ทรงตาทิคุณ คือผู้ทรง
 คุณอันยิ่งใหญ่ (ด้วยอาการ ๕)
 ปราศจากมลทิน.

พระนคร (ของพระผู้มีพระภาค
 ที่ปึงกรพระองค์นั้น) มีชื่อว่า
 รัมมวตี กษัตริย์พระนามว่าสุเทวะ
 เป็นพระบิดา พระเทวี พระนาม
 ว่า สุเมธา เป็นพระชนนีของ
 พระศาสดาที่ปึงกร.

พระชินเจ้า (ผู้ชนะข้าศึก คืออภิลส)
 ทรงครองเรือนแล้ว จนสิ้นกาล
 ๑ หมื่นปี (ประทับ ณ) ปราสาท
 อันงดงามยิ่ง ๓ องค์ ชื่อว่า หงสา
 (หงส์) องค์หนึ่ง โกญฺจา (นก-

^๑ มรุมมไปตฺตเก พุทฺธวํสฺสจกถาย "มยฺยูรากุชฺชย"ติ
 ทิสฺสตี.

ตีถนิ สตสทสสุสานิ
 นารियो สมลจกตา
 ปทุมมา นาม สา นารี
 อุสภกขณฺโธ ๑ อตุโรไซ.

นิमितฺเต จตุโร ทิสฺวา
 หตฺถิยาเนน นิภฺขมิ
 อนนทสฺมาसानิ
 ปธานํ ปทหิ ชิโน.

ปธานจาริ จริตฺวาน
 อพฺพฺมุณี มาณสา มุณี
 พุราหฺมฺนา ยาจิโต สนฺโต
 ที่ปฺงฺกโร มหามุณี.

วตฺตจฺกโก มหาวิโร
 นนฺทธาราเม วสิ ชิโน
 นิสฺสนฺโน สิริสมฺมูลมฺหิ
 อกาสิ ติตฺถิยมทฺทหนิ.

สุมฺงฺคโล ๑ ติสฺโส ๑
 อเหตุ อคฺคส่วกา

กระเรียน) องค์หนึ่ง และมยุรา
 (นกยูง) องค์หนึ่ง.

ทรงมีนารี ๓ แสนคน แต่งกาย
 สวยงาม นารีผู้เป็นพระมเหสี
 พระองค์นั้นพระนามว่าปทุมมา และ
 มีพระอุสภขันธ์กุมาร เป็น
 พระโอรส.

พระชินเจ้าทรงเห็นนิมิต ๔ แล้ว
 เสด็จออกผนวชด้วยยาน คือ ช้าง
 ทรงตั้งความเพียรไม่น้อยกว่า ๑๐
 เดือน.

สมเด็จพระมหามุณีที่ปังกกร ทรง
 กระทำความเพียร ได้ตรัสรู้ตาม
 ที่ใจมุ่งหมาย พระองค์ได้ทรงสงบ
 ระงับสิ้นกิเลสแล้ว พระพรหมได้
 ทูลอาราธนา.

พระชินเจ้าวีรบุรุษผู้ยิ่งใหญ่ ทรง
 ประกาศพระธรรมจักร ได้ทรง
 พำนักอยู่ที่นั่นทาราม ประทับนั่ง
 ที่โคนไม้ชีก ทรงกระทำปาฏิหาริย์
 ย้ายเศียรถ้าย.

พระสมังคเถระ และพระ
 ติสสเถระ เป็นพระอัครสาวก

สาครโต นามุปกุษาโก
ที่ปงฺกรสฺส สตฺถุโน.

นฺนุทา เจว สฺนฺนุทา จ
อหฺลฺลํ อคฺคฺสาวิกา
โพธิ ตสฺส ภคฺวโต
ปิปฺผลิตฺติ ปวฺจฺจติ.

อสีติหตฺถมฺพุเพโธ
ที่ปงฺกรโร มหามฺนิ
โสภติ ที่ปฺรฺกฺโขว
สาลราชา ว มฺลฺลฺลิตฺโต.

สตฺสทสฺสวสฺสทานิ
อายุ ตสฺส มหฺลฺลโน
ดาวตฺตา ติฏฺฐมาโน โส
ตาเรลฺลิตฺติ ชนตฺติ พฺหุ.

โชตฺยิตฺตฺวาน สทฺถมฺมํ
สนฺนฺตาเรตฺตฺวา มหฺชาชนิ

พระเถระชื่อสาครตะ เป็นพุทธ-
อุปัฏฐากของพระศาสดาที่ปงฺกร.

พระนันทาเถรี และพระสุนันทาเถรี
เป็นพระอัครสาวิกา ต้นไม้ที่
ประทับตรัสรู้ ของพระผู้มีพระภาค
พระองค์นั้น ชาวโลกเรียกว่า
ปิปผลิ (ไม้เลียบ).

สมเด็จพระมหามุนีที่ปงฺกร มีพระ
สรณะสูง ๘๐ ศอก ทรงดงามดุจ
ต้นไม้ประจำทวีป ซึ่งมีดอกเป็น
พวงบานสะพรั่ง และดุจต้นสาละ
ใหญ่ซึ่งมีดอกบานแล้ว.

พระศาสดาที่ปงฺกร พระมเหสีเจ้า
(คือ ผู้แสวงหาซึ่งคุณอันใหญ่ยิ่ง)
พระองค์นั้น ทรงมีพระชนมายุ
(นับได้) แสนปี เมื่อพระองค์
ดำรงอยู่ (เป็นเวลานานถึง)
เพียงนั้น ย่อมทรงยังฝูงชนเป็น
อันมาก ให้ข้ามพ้น (ห้วงแห่ง
ตณฺหาบรพฺพพระนิพพาน) แล้ว.

พระองค์พร้อมด้วยพระสาวก ทรง
ยังพระสัทธิธรรมให้รุ่งเรือง ทรงยัง

ชลิตฺวา อคฺคิกฺขนุโธว
นิพฺพุโต โส สสาวโก.

มหาชนให้ข้ามพ้นแล้ว ทรง
รุ่งโรจน์เพียงดั่งกองไฟ แล้วเสด็จ
ปรินิพพาน.

สา จ อิทฺธี โส จ ยโส
ตานิ จ ปาเทสุ จกฺกรตนาณิ
สพฺพํ ตมนนฺตรหิตํ
นฺนุ วิตฺตา สพฺพสงฺขารา”ติ.

อิทธิฤทธิ์ก็ดี ยศคือบริวารก็ดี
จักรวรรดิที่ฝ่าพระบาทเหล่านั้น
ก็ดีทั้งหมด ได้อันตรายไปแล้ว
สังขารทั้งปวงว่างเปล่าแล้ว (คือ
ไม่เที่ยง ตั้งอยู่ไม่ได้ ไม่เป็น
แก่นสาร) มิใช่หรือ” ดังนี้.

ที่ปงฺกรสฺส ปน ภควโต
อปรภาเค เอกํ อสงฺเขยฺยํ อติกฺกมิตฺวา
โกณฺทญฺญเณ นาม สตุถา อุทฺปาทิ.
ตสฺสชาติ ตโย สวากสนฺนิปาตา อหฺสิ.
ปจฺมสนฺนิปาเต โภภิสฺตสฺสสฺสํ, ทฺติเย
โภภิสฺสสฺสํ, ตติเย นวฺติโภภฺโย.

ต่อมาเมื่อกาลของพระผู้มีพระภาค
ที่ปงฺกร ล่วงไป ๑ อสงฺเขยฺย พระศาสดา
พระนามว่า โภณทญฺญเณ ได้เสด็จ
อุบัติขึ้น. สวากสนฺนิปาต (คือการประชุม
สาวก) แห่งพระศาสดาโกณทญฺญเณ
พระองค์นั้นได้มี ๓ ครั้ง. ในสนฺนิปาต
ครั้งแรกมีพระสาวกแสนโกภฺยประชุมกัน,
ครั้งที่ ๒ มีพันโกภฺย, และครั้งที่ ๓ มี
๙๐ โภภฺย.

ตทา โภภิสฺตโต วิชิตาเวี นาม
จกฺกวตฺตี หุตฺวา โภภิสฺตสฺสสฺสสงฺขสฺส
พฺพทฺปปฺมุขสฺส ภิกฺขุสฺสขสฺส มหาทานํ
อทาสิ. สตุถา โภภิสฺตตํ ”พฺพุโธ
ภวิสฺสสฺส”ติ พฺยากริตฺวา ธมฺมํ เทเสสิ.
โส สตุถุ ธมฺมกถํ สุตฺวา รชฺชํ

ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ
ทรงพระนามว่า วิชิตาเวี ได้ถวายมหาทาน
แต่ภิกษุสงฆ์ มีพระพุทฺธเจ้าเป็นประมุข
นับได้แสนโกภฺย. พระศาสดาทรง
พยากรณ์พระโพธิสัตว์ว่า ”ท่านจักเป็น
พระพุทฺธเจ้า” ดังนี้ แล้วทรงแสดงธรรม.

นินยาเหตุวา ปพฺพชฺช. โส ตีณิ ปฏิกานิ
อุคฺคเหตุวา อฏฺฐ สฺมาปตฺติโย ปญฺจ
อภิณฺดาโย ๑ อุปฺปาเหตุวา
อปริหีนชฺฌาโน พุรฺหมโลก นิพฺพตฺติ.

โกณฺฑญฺญพฺพุทฺธสฺส ปน รมฺมวตี นาม
นคฺร์, สุนฺนุโท นาม ชตฺติโย ปีตา,
สุชาตา นาม เทวี มาตา, ภทฺโท ๑
สุภทฺโท ๑ เทว อุคฺคสวากา, อนุรุทฺโธ
นาม อุปฏฺฐาโก, ติสฺสา ๑ อุปติสฺสา
๑ เทว อุคฺคสวากา, สาลกัลยาณิ
โพธิ, อฏฺฐาสีตฺติหตฺถพฺเพธึ สรีริ,
วสุสสตฺสหสฺสึ อายุปฺปมาณึ อโหสิ.

ทีปงฺกรสฺส อปเรน

โกณฺฑญฺญโณ นาม นายโก
อนนฺตเตโช อมิตฺยโส
อฺปปเมยฺโย พุทฺธาสทฺติ.

พระโพธิสัตว์นั้นทรงสดับธรรมกถาของ
พระศาสดาแล้ว ทรงมอบราชสมบัติแล้ว
บรรพชา. พระโพธิสัตว์ทรงศึกษา
เล่าเรียนพระไตรปิฎกยังสมบัติ ๘ และ
อภิญญา ๕ ให้บังเกิดขึ้น เป็นผู้มีฌาน
ไม่เสื่อม ได้ไปเกิดแล้วในพรหมโลก.

นครของพระพุทธเจ้าโกณฑัญญะ ชื่อว่า
รัมมวดี, กษัตริย์พระนามว่า สุนันทะ
เป็นพระบิดา, พระเทวีพระนามว่า สุชาตา
เป็นพระมารดา, พระเถระทั้งสอง คือ
พระภัททเถระ และพระสุภัททเถระ
เป็นพระอัครสวาก, พระเถระที่อนุรุทธ
เป็นพระอุปัฏฐาก, พระเถรีทั้งสอง คือ
พระติสสาเถรี และพระอุปติสสาเถรี
เป็นพระอัครสาวิกา, ต้นสาธกัลยาณี
เป็นต้นไม้ที่ตรัสรู้, พระสรีระมีความสูง
๘๘ ศอก ทรงมีพระชนมายุได้ ๑ แสนปี.

ในกาลต่อจาก พระศาสดาที่บังกร
ได้มีพระพุทธเจ้า ทรงพระนามว่า
โกณฑัญญะ ทรงเป็นผู้นำ ทรงมี
พระเดช(ด้วยศีล ด้วยปัญญา และ
ด้วยบุญกุศล) หาที่สุดมิได้ ทรงมี
ยศคือบวรารับไม่ถ้วน ทรงมี
พระคุณอันไม่อาจเปรียบปาน ยาก
ที่ผู้ใดจะเอาชนะได้.